LAISVĖ

Šiame numeryje:

KOMENTARAI APIE POLITINĘ PADĖTĮ IR KOMUNISTŲ PARTIJĄ • PENKIOLIKA METŲ BE PROF. BRAŽAIČIO • HITLERIO-STALINO SUOKALBIS IR NEPRIPAŽINIMO POLITIKA • DAUMANTO ŽUVIMO APLINKYBĖS • LAISVĖ IR IDEOLOGIJA • LIETUVIŲ PĖDSAKAI RUSIJOJE • IDIOTIZMO SIAUTULYS • LAISVA KŪRYBOS DVASIA • KAI ŽUVO WIURZBURGAS • 36 STUDIJŲ SAVAITĖS EUROPOJE

Rašo: EDITA NAZARAITĖ, BRONIUS NAINYS, VYTAUTAS VOLERTAS, PAULIUS JURKUS, DR. ADOLFAS DAMUŠIS, POVILAS PEČIULAITIS, VĖJAS LIULEVIČIUS, STASYS DAUNYS, JULIUS KELERAS, JUOZAS KOJELIS, ARVYDAS JUOZAITIS, DR. KAJETONAS ČEGINSKAS

1989-90, ŽIEMA

Nr. 107 (144)

MIELI SKAITYTOJAI,

• Laukiame jūsų paramos ir pagalbos. Be tolimesnio administratoriaus paraginimo prašome pratęsti savo prenumeratą, vartojant šiame numeryje įdėtus vokelius. Tapkite žurnalo garbės prenumeratoriais — prisiųskite didesnę auką.

• Užsakykite žurnalą savo artimiesiems Lietuvoje. *Į Laisvę* skaitytojus Lietuvoje pasiekia. Prisiųskite administratoriui adresus ir auką didesnėms pašto išlaidoms padengti.

Dėkojame už jūsų rūpestį ir aukas —

Administratorius

Į LAISVĘ leidžia Lietuvių Fronto Bičiuliai tris kartus per metus.

Redaktorius: Juozas Baužys.

Redakcijos talkininkai: Česlovas Grincevičius ir dr. Kazys Ambrozaitis.

Administratorius: Jonas Prakapas.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) — a Lithuanian magazine of politics and cultural life published three times a year by Lietuvių Fronto Bičiuliai.
Editor: Juozas Baužys. Business and circulation manager: Jonas Prakapas.

Redakcijos adresas: J. Baužys, 9124 Sandpiper Ct., Orland Park, IL 60462, USA.

Administracijos adresas: J. Prakapas, 14 Thelma Dr., Bakersfield, CA 93305, USA.

Metinė prenumerata: JAV, Kanadoje ir Australijoje — 10 JAV dolerių, Europoje ir P. Amerikoje — 7 JAV doleriai.

Garbės prenumerata: 20 JAV dolerių.

Spausdina „Draugo" spaustuvė: 4545 W. 63rd St., Chicago, IL 60629.

LAISVĖ

NR. 107 (144)
1989-90 ŽIEMA

REZISTENCINĖS MINTIES IR POLITIKOS ŽURNALAS

TURINYS

Vadamieji 2
Ką daryti?
Reikia susiorientuoti
Pagalba šiandien, ne rytoj
Edita Nazaraitė, Lietuva ir didysis Rytų Europos drebėjimas (politinis komentaras) 6
Skaitytojų žodis 8
Bronius Nainys, Hitlerio-Stalino suokalbis ir okupacijos nepripažinimo politika 9
Vytautas Volertas, Idiotizmo siautulys 19
Paulius Jurkus, Prof. Juozas Brazaitis prie redaktoriaus stalo 27
Adolfas Damušis, Juozas Ambrazevičius-Brazaitis archyvų dokumentuose 35
Povilas Pečiulaitis, Tiesa — viena 39
Vėjas Liulevičius, Lietuvių pėdsakai Rusijoje 42
Stasys Daunys, Wiurzburgo nebėra (iš dienoraščio) 48
Juozo Kojelio pokalbis su Julium Keleru 51
Julius Keleras, kruvinasai ir keturiasdešimtieji (eilūraščiai) 54
Arvydas Juozaitis, Laisvė arba ideologijos mirtis 56
Kajetonas Čeginskas, Likome ištikimi savo misijai 59
Vardai ir įvykiai 67
XXIV literatūros vakaras
Ateitininkų suvažiavimas Vilniuje
Amerikos lietuvių kongresas

Viršelio fone: dail. Arūno Tarabildos *Šaukliai,* lino raižinys iš ciklo „Vilniaus legendos", 1968.

Autoriaus pavarde ar slapyvardžiu pasirašyti straipsniai nebūtinai atstovauja leidėjų ar redakcijos nuomonei ir yra atviri diskusijoms • Nepakeičiant autoriaus minties, straipsniai gali būti taisomi ir tvarkomi redakcijos nuožiūra • Redakcijai siunčiami laiškai ir atsiliepimai pasirašomi tikrosiomis pavardėmis.

LTSR Valstybinė
RESPUBLIKINĖ

KĄ DARYTI?

Įvykiai neša su savim ne tik žmones, bet ir jų sukurtas įdėjas bei logiką. Tad sunku šitame skyriuje rašyti temomis, kurios rytoj gali būti jau praeities dalykas. Nebent tik bandyti pasidalinti keliomis pabiromis mintimis, iškilusiomis tuos įvykius besekant prie televizijos ar spaudoje.

Gorbačiovas grįžo iš Lietuvos į Maskvą, neįtikinęs jos žmonių ir net savosios Komunistų partijos, kad neverta atsiskirti nuo didžiojo brolio ir siekti pilnos nepriklausomybės. Misija nepasisekė, ir Gorbačiovas nebežino, ką dabar daryti.

Prezidentas Bush, sugrįžęs ir Maltos ir, atrodo, ten nieko pozityvaus Lietuvos ir kitų Sovietijos tautų klausimais su Gorbačiovu nekalbėjęs (kadangi jis vengia apie tai reporteriams ir pasisakyti), užsidarė savo kabinete. Su nerimu sekė žaibiškai besikeičiantį Rytų Europos vaizdą bei nepavykusią Gorbačiovo misiją Lietuvon ir dabar nebežino, ką daryti.

Mūsų veiksniai, stebėdami visus tuos įvykius iš šalies, jų ir vėl, kaip paprastai, buvo netikėtai ir be pasiruošimo užklupti. Jie tikrai nebežinojo, ką būtų reikėję daryti, jei a) Gorbačiovas staiga būtų pareiškęs Lietuvai: ,,Gerai, žinokitės, grąžinu jums pilną laisvę'', arba b) būtų tuoj pat pasiuntęs papildomas savo tankų divizijas į Lietuvą.

Gorbačiovo delsimas tuoj pat padaryti savo sprendimą ir išsisukinėjimas, kad reikia ieškoti ,,mechanizmo'' Lietuvai ir kitoms Pabaltijo tautoms išstoti iš Sovietų Sąjungos, pateisinamas tuo, kad jis nori laimėti laiko ir pagalvoti, ką tada reikės daryti su kitomis imperijos respublikomis. Jis, atrodo nesitikėjo, kad už atsiskyrimą pasisakys ne tik Vilniaus intelektualai, bet ir Šiaulių darbininkai bei kolūkiečiai.

Prezidento Bush'o nežinojimas ką daryti, ar gal geriau neišdrįsimas Rytų Europos įvykių ir Lietuvos atveju atvirai pasisakyti už tautų laisvės ir demokratijos principus yra nepateisinamas. Stabilumo ir ,,tranquility'' pasaulyje išlaikymas bet kokia kaina, kad tik nebūtų pakenkta komunistinės Rusijos, o taip pat ir Kinijos imperijų interesams, yra nusižengimas prieš tuos laisvės pagrindus, ant kurių buvo sukurtos ir pačios Jungtinės Amerikos Valstybės. Prezidentas Bush, jo užsienio politikos žmonės Valstybės departamente, o taip pat ir daugelis Vakarų Europos valstybių politikų yra visiškai sumaišę žmogiškąsias vertybes.

Pakelti šampano taures su Tiananmen aikštės žudikais, neišdrįsti entuziastiškiau sveikinti Berlyno sienos nugriovimą, šaltai laikytis Rytų Europos kraštams išsiveržiant į laisvę, drebėti, kad nebūtų pakenkta Gorbačiovo persitvarkymo politikai — visa tai rodo, kad kovoje už tautų išsilaisvinimą Vakarai yra atsistoję sovietinės imperijos pusėje. O tos imperijos pavergtos tautos, — jų

tarpe ir Lietuva, Brazaičio žodžiais, yra vėl tapusi ,,vienų viena''.

Suprantama, kad mūsų veiksniai neturi galimybių paveikti Gorbačiovo sprendimų. Bet rasti geresnius ir tikresnius būdus, kaip paveikti JAV, Vakarų Europos valstybes ir net Jungtines tautas, yra būtina veiksnių pareiga. Sakoma, kad kur du stos, visados daugiau padarys. Dvi ar trys galvos vis ką nors geresnio sugalvos. Tad ir mūsų veiksniams reikėtų tarp savęs tartis. Neužtenka, jei atskiri veiksniai retkarčiais ir bando ką nors pozityvaus atlikti. Būtinai reikia skubaus ir bendro visų veiksnių tarpusavio tarimosi, pasikviečiant geriau nusimanančius ekspertus politinei akcijai apgalvoti. Ir tada visiems vieningai belsti į pasaulio politinę sąžinę. Ypač, kad pati Vakarų spauda, televizija ir radijas, atrodo, suranda vis daugiau objektyvumo, o dažnai ir palankumo mūsų bylai.

Tad lieka tik tikėtis, kad pačios lietuvių tautos pasiryžimas atgauti pilnutinę nepriklausomybę išsipildys tikrovėje. Vasario 16-tosios dvasia, Lietuvos Sąjūdžio pradėtas ir tęsiamas darbas, jo vienijančios idėjos bei aktyvi veikla ir vieningos ten beatsikuriančių ar net ir beatsinaujinančių politinių organizacijų ar partijų pastangos tai padarys.

(j. b.)

1990.I.20

REIKIA SUSIORIENTUOTI

Paskutinieji politiniai Rytų Europos įvykiai sukėlė miglą visiems, kurie bando suvokti Europos ir bendrai Vakarų artimiausius ėjimus.

Marksas carų imperiją pavadino tautybių kalėjimu. Stalinas pavertė ją kapinynu, o Gorbačiovas, pagal Z. Brzezinski, sovietinę imperiją padarė tautybių vulkanu. Gorbačiovui reikia duoti kreditą, kad jis išrado ir įgyvendino ,,glasnost'', kuri pavirto to vulkano dangčiu. Ilgai ir stangriai buvę uždaryti tautybių jausmai pradėjo veržtis lyg vulkanas. Tą laisvės troškimo jėgą sunku ne tik sulaikyti, bet ir apvaldyti. Tačiau, reikia manyti, Gorbačiovas tai padarė ne iš malonės ar politinės įžvalgos siekti demokratijos, bet buvo priverstas ekonominės krizės ir geležinę uždangą ardančios Vakarų įtakos.

Rytų Europos įvykiai kelia susirūpinimą tuose sluoksniuose, kurie suinteresuoti galimai ilgiau išlaikyti Rytų-Vakarų jėgų pusiausvyrą. Vakarų valstybių vadovai pradėjo Gorbačiovui rodyti užuojautą dėl jo nepasisekimų. Žmogaus teisių arklį, ant kurio dar taip neseniai Vakarai jojo prieš Gorbačiovą, dabar stengiamasi uždaryti ir jo viešai nerodyti. Tai yra momentas, dėl kurio turėtume susirūpinti ir visais būdais vėl kelti sovietinės okupacijos nepripažinimo politiką.

Tam turime teisės ir dar pakankamai daug draugų, kurie mus ir mūsų siekius paremtų. Reikia įrodyti, kad Lietuvos laisvės siekiai nėra Sovietų imperijos griovimas, bet natūralus ir istorinis vyksmas išsilaisvinti iš žiaurios vergijos. Tuo labiau, kad atbundanti Lietuva yra pavyzdys kitoms tautoms, kaip taikiu budu,

žingsnis po žingsnio siekti laisvės.

Su pasitenkinimu galima konstatuoti faktą, kad išeivijos baimė, jog Lietuvoje dėl okupacinių sąlygų nebus įmanoma prisiauginti patyrusių politikų, nepasitvirtino. Sąjūdžio vadovai parodė ir teberodo daug išminties ir takto, pasiekė žymių laimėjimų. Yra tik baimės, kad tie laimėjimai gali būti laikini, jei Vakarai pradės nepritarti sovietinės imperijos tautų išsilaisvinimui. O išeivijos entuziazmą padėti Lietuvai išsikovoti laisvę neturėtų maišyti kartais iš Lietuvos atvykstantieji labiau radikaliai nusistatę kovotojai, kurie kritikuoja Sąjūdžio veikėjus ir jų taktiką.

1990.I.23 *(k. a.)*

PAGALBA ŠIANDIEN, NE RYTOJ

Lietuvoj vyksta stebuklas. Ten mūsų žmonės jungą gali nusimesti anksčiau negu buvo spėliojama. Mes tik iš tolo stebime ir gėrimės tais, kurie šiam atgimimui vadovauja net nematę nepriklausomos Lietuvos arba tik apie ją girdėję iš tėvų ir senelių pasakojimų. Tie jauni žmonės rizikuoja savo laisve ir gyvybe. Jų kova prilygsta Senojo Testamento Dovydo kovai prieš Galijotą, jų rankoj tik dvasinis ginklas — teisė ir tiesa. Vyksta nekruvina revoliucija, pasinaudojant konstitucijoj (kuri praktiškai buvo nevykdoma tų, kurie ją skelbė) visom galimom raidėm. Pasaulis stebi ir stebisi, ir tai jau didelė moralinė pagalba. Tik jokios kitos pagalbos iš demokratinių šalių, kurie su tokiu uolumu gynė ir gina ne tik kitas Rytų Europos pavergtas tautas, bet ir primityvias Afrikos tauteles, niekad neturėjusias savo valstybinių tradicijų.

Tie, kurie ten visą naštą ir atsakomybę neša, dažnai atvyksta pas mus, informuoja apie esamą situaciją ir mus, ir viešąją opiniją, laukia pagalbos, pritarimo. Laukia to, kas leistų greičiau ir efektingiau informuoti pasaulį apie Lietuvą. Jiems reikia priemonių, modernių komunikacijos išradimų, kad galėtų garsiau šauktis į pasaulio apsnūdusią sąžinę, prabilti ir atsverti per ilgus dešimtmečius skleistą melą apie ,,laimingą gyvenimą'' po raudona penkiakampe ir ,,amžiną, nesugriaunamą įsijungimą'' į vergijos grandinę. Reikalinga skubi pagalba ir namie. Juk tauta buvo atskirta nuo praeities pažinimo ir nuo institucijos, kuri skleidė dorinimą — nuo Bažnyčios. Tos rūšies literatūra buvo sunaikinta, o slaptas jos dauginimas buvo valstybės išdavimas. Dabar, kai bent kiek prašviesėjo, atsirado, kas turi paruošęs rankraščių ir tokioms knygoms, kurių Lietuvai skubiai reikia. Tik bėda, kad nėra popieriaus arba jį reikia užsieny pirkti. Reikia pinigo ir atsikuriančioms mokslo įstaigoms, kultūros paminklams gelbėti nuo sunykimo; reikia vaistų, medicininių priemonių, pagalbos buvusiems Sibiro kankiniams. Ar gali kas suabejoti, kad visa tai galima atidėti vėlesniems, geresniems laikams?

O kaip mes, išeiviai, patogiai ir saugiai įsikūrę laisvuose kraštuose, į jų šauksmą atsiliepiam? Gerai ir gražu, kad daugelis remia ir šelpia savo gimines, artimuosius, bet dar geriau remti pastangas, kad Lietuva greičiau atgytų laisvam

gyvenimui ir pradėtų gydyti moralines žaizdas. Visi sutiks, kad pirmiausia pajuto, ko Lietuvai reikia, ir pirmieji ėmėsi pagelbėti — tai Lietuvių katalikų religinė šalpa ir Lietuvių informacijos centras New Yorke su skyrium Washingtone, turėdami vos kelis pasišventėlius. Po jų greitai Lietuvos šauksmą išgirdo Lietuvių Bendruomenė, jos kraštų padaliniai. Nei LIC, nei LB tam reikalui, politinei veiklai, neturėjo ir neturi nei lėšų, nei fondų, bet kreipėsi į lietuvių visuomenę ir susilaukė aukų, nors ir ne tiek, kiek šiuo metu reikėtų. Kiek surinko lėšų ar dar renka, jas paverčia reikalingiausiom prekėm — kompiuteriais, spaudos dauginimo aparatais; perka ir siunčia vaistus, knygas ar jas perspaudina; remia atgimusias jaunimo patriotines organizacijas ir atgimimo veikėjus bei sudaro sąlygas jiems atvykti į Vakarus ir užmegzti kontaktus. Nei LIC, nei LB savo išlaidų neslepia, duoda apyskaitas spaudoje, visuomenė žino, kur jų aukos eina.

Visuomenė taip pat norėtų žinoti, kur jos sudėtos aukos Lietuvai nueina kitais kanalais, kokią pagalbą teikia atsikuriančiai Lietuvai tie, kurie nuolat per daugelį metų Vasario 16 ir kitom progom renka aukas Lietuvos nepriklausomybei atstatyti. Bent kol kas nežinom, kiek ir kam buvo duota, kad Lietuva greičiau išvystų šviesesnes dienas, kaip tos aukos naudojamos jau dabar, ar bus greit panaudotos. Kiekvienam aišku, kad tautos žaizdas gydyti reikia neatidėliojant. Tautos fondas, džiaugiasi, kad 1988 turėjo 529 tūkstančius dolerių pajamų, o 1989 tikėjosi surinkti dar daugiau. Iki praėjusių metų jo finansinėse institucijose buvo sukaupta 1.7 mil. dolerių. Iš nuošimčių finansavo Vliko veiklą, o iš konkrečių darbų žinome Eltos biuletenių leidimą.

Bent kiek mums nesuprantami ir kai kurių čia besilankančių Lygos atstovų, neradusių bendros kalbos su Sąjūdžiu dėl metodų, griežti pareiškimai, kad nebūtų duodama pagalba: ,,Neduokite pinigų visokiems projektams vykdyti, taupykite nepriklausomai Lietuvai'', ,,Per ankstyvas davimas — tai vinių kalimas į Lietuvos karstą''. Tokie žodžiai — tai pagalių kaišiojimas į vadavimo pastangas. Jeigu, neduok Dieve, dabartines pastangas okupantas užgniaužtų, o ateities kartoms paaiškėtų, kad reikėjo labai nedaug, tik efektingesnės išeivijos paramos, ir Lietuva būtų atsistačiusi, o tos paramos kaip tik ir trūko, kokia kristų atsakomybė išeiviams. Reikia manyti, kad tokie pareiškimai buvo žmonių, nepakankamai sugebančių analizuoti esamą padėtį, per greitas išsišokimas.

Materiali pagalba Lietuvos bylai ginti ir krašto viduje pradėti tiesinti tai, kas svetimųjų buvo sužalota — išeivių pirmoji pareiga. Skęstančiam pirmiausia reikia ištiesti ranką, numesti plūdę, o ne laukti, kol jis pats išplauks ar neišplauks.

(č. g.)

1990.1.23

EDITA NAZARAITĖ

LIETUVA IR DIDYSIS RYTŲ EUROPOS „DREBĖJIMAS"

Ir štai į istorines, Ivano Rūsčiojo ir Džiugašvilio Plieninio kruvinom pėdom išvaikščiotas Kremliaus menes įžengė naujas, modernus caras, rusų liaudies neišrinktas, bet, kaip ir per amžius buvo, garbinamas — gensekas, kurį kapitalistai žurnale „Time" titulavo „dekados žmogumi" — Michailas Gorbačiovas!

Ir apsivertė Rytų Europa aukštyn kojomis. Jeruzelskis, paslėpęs skvarbų žvilgsnį po juodais akiniais, tupėjo gimtojoj Lenkijoj, o elektrikas Valensa kalbėjo garbiems ponams kongresmenams Vašingtone. Vengrų kompartija palinkėjo sau labos nakties ir užpūtė paskutinę žvakutę kaip toj „Atsisveikinimo" simfonijoj, o Berlyno siena po gabaliuką pardavinėjama kaip senas suvenyras. Rumunų tauta įėjo į istoriją kaip pirmoji, nubaudusi komunistinį diktatorių mirties bausme. Net rožių aliejaus keruose snaudžianti Bulgarija panūdo pauostyti laisvės.

Deja, tokio „žemės drebėjimo" pačioje Rusijoje negirdėti, neskaitant streikų kasyklose ir menkų demonstracijų. Tai visgi smulkmė. Armenija, Azerbaidžanas, Gruzija maudosi krauju je, o Pabaltiečiai susikabinę rankomis, žavisi gandizmu, įtemptai mąsto.

Ir štai Lietuvos komunistai nustebina ne tik kitus, bet ir save pačius — atsiskyrėme nuo Maskvos kompartijos, kovosime už Lietuvos nepriklausomybę. Žinoma, lyginant šį įvykį su rumunų kareivių kulkomis suvarpytu Čiaučesku lavonu arba su dramaturgo Vaclovo Havelo triumfališku įžengimu į Čekoslovakijos prezidento postą, tai — tik aukštelė tarp banginių. Tačiau ta aukštelė sava, taigi ir širdžiai miela.

Bet, reikia manyti, bus nemažai klausiančiųjų — ar tikrai galima pasitikėti „atsiverčiančiais" komunistais Lietuvoje?

Žinia, žurnalistas — ne okultistas, jam sunku, o ir nebūtina pranašauti ateitį. Galima tik paspėlioti linksmumo dėlei: ar ilgai gyvuos lietuviški komunistai? Šį — dabar jau smagų — klausimą galima mėginti suvokti tik „drebančios" Rytų Europos kontekste. Pasižvalgius Vengrijos ir Rumunijos pakiemiuose, norisi visa gerkle sušukti, kad jau ir saviems „truputuką" susikruvinusiems utopistams galas deginančiai arti. Betgi atsisukus veidu į rusiškas stepes, tas džiugus gerklinis riksmas kažin kaip nejučia prityla. Ir vėl jaučiame savo baltiškuoju kailiuku — esame, ak, kaip skaudžiai esame tas nelemtas slenkstis tarp Rytų ir Vakarų... Tačiau nusiminti neverta. Slenkstis, kaip ten bežiūrėtum,

irgi svarbus punktas namų struktūroje.

Bet grįžkime prie vietinės reikšmės problemų. Lietuvos KP nutarimas tapti savarankiška ir nuo RTFSR nepriklausoma partija yra sveikintinas žingsnis, ypač ryžtas kovoti už Lietuvos nepriklausomybę. Šiais laikais jau visi turime savo nuomonę, nebesibijome skirtingų. Manyčiau, kad esamu momentu Lietuvai gali būti naudingi ir už jos nepriklausomybę kovojantys lietuviški komunistai. Tai pereinamasis etapas, tačiau itin sunkus, be didelių pažadų nuo Kurantų pusės.

Kita vėl kalba, jeigu Lietuvai, o ir Latvijai bei Estijai pavyktų atsikratyti didžiojo brolio vadovavimo, besaikio kišimosi ir naujoviško plėšikavimo mokesčių forma. Reiktų tikėtis, kad laisvoje Lietuvoje komunistų partija nebevaidins jokio vaidmens, greičiausiai ji visai išnyks. Lietuviai komunistai niekada neatstovavo lietuvių tautai, o tik jos pavergėjams, niekada nereiškė lietuvių tautos idealų, o tebuvo okupanto sąjunginiinkais ir bendradarbiavo su tais, kurie vykdė mūsų, o ir kitų tautų genocidą — patį didžiausią šiame šimtmetyje. Šitokių dalykų neužmiršta ne tik istorija, bet ir sąžinę turintys žmonės. Jei Lietuvos kompartija ir toliau vadovausis pasenusia marksistine teorija, tai gyvenimas savaime išbrauks nepataisomus ,,svaičiotojus'' iš Lietuvos valdymo, o jei jie keis savo programą bei ideologiją, tai nebebus komunistais. Gali pasivadinti kokiais nors neokomunistais arba postkomunistais.

Kaip neanalizuotume Lietuvos komunistų perspektyvas, nejučia peršasi išvada, kad jie net šiuo metu yra visiškai nebepavojingi, nes, jeigu ir vėl į Kremliaus sostą įsiropštų koks nors tironas, tai tokią nepatikimą ,,lietuvišką'' kompartiją pirmiausiai ir išvaikytų. O laisvoje Lietuvoje pats gyvenimas ją absorbuos kaip atgyvenusią savo amžių.

Manyčiau, kad apie Lietuvos komunistų partiją ir jos veiklą teisingiausią žodį tars net jau nebe mano kartos žmonės, o kur kas jaunesni. Tame ir slypi nepakartojamas amžino judėjimo ir keitimosi žavumas.

XXXIV-TOJI LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIŲ STUDIJŲ IR POILSIO SAVAITĖ 1990 METAIS ĮVYKS RUGPJŪČIO 12-19 DIENOMIS DAINAVOJE

Kambarius kaip paprastai galima užsisakyti pas LFB CV iždininką Joną Vasarį, 979 Proehl Drive, Barberton, OH 44203. Registracijos mokestis 15 dol. šeimai. Savaitės studijinė programa bus paskelbta vėliau.

LFB Centro valdyba

Gerbiamas ir mielas redaktoriau,

Didžiųjų švenčių proga noriu išreikšti gilią padėką už Jūsų pasišventimą redaguojant *Į Laisvę* žurnalą, kuris taip sėkmingai puoselėja lietuviškas-krikščioniškas vertybes ir solidarumą su laisvės ir nepriklausomybės siekiančia tauta.

Maloniai prašau perduoti mano nuoširdžiausius sveikinimus visiems *Į Laisvę* skaitytojams.

Džiugių šv. Kalėdų ir Dievo palaimos 1990 metuose!

Vyskupas Paulius A. Baltakis, O.F.M.

SKAITYTOJAI RAŠO

Lietuvos sienų klausimu

Praeitame JL numeryje A. Gureckas Karaliaučiaus sritį vadina kliūtimi į nepriklausomybę. Roménai kadaise yra pasakę, kad sutiktą kliūtį reikia padalinti ir tada ją pašalinti. Klausydami roménų, jau dabar turėtume pradėti derybas dėl Tilžės srities, gal ir dėl Mažosios Lietuvos sričių, kurios Rusijos kariniams tikslams nereikalingos. Germanizacijos liekanų pašalinimas Rusijai gali būti priimtinas.

Tačiau vienas pirmutinių naujosios Lietuvos diplomatų rūpesčių būtų tartis su lenkais ir pataisyti Lietuvos sienas Punsko-Seinų-Suvalkų srityje. Lenkai, gavę plačias teritorijas vakaruose, turėtų būti sukalbami. Tas derybas būtų galima pradėti nedelsiant, o tada kalbėti apie sienos pakeitimus Mažojoje Lietuvoje ir Tilžės srityje.

A. Šmulkštys, M.D.
Gibbstown, NJ

Geras numeris

Paskutinysis (1989 spalio) numeris tikrai įdomus savo straipsniais, kuriuose svarstoma ir analizuojama dabartinė padėtis Lietuvoje. Daugiau tokių straipsnių!

Bronius Krakaitis
Romeo, MI

Gavau naują (spalio mėn.) JL numerį. Kaip ankstyvesnieji, taip ir šis numeris, daro labai gerą įspūdį. Siunčiu spaudai paruoštą straipsnį ryšium su Venezueloje dr. Vytauto Dambravos pravesta Ribbentropo-Molotovo slaptųjų protokolų pasmerkimo kampanija. Tikiu, kad jo turinys bus įdomus JL skaitytojams.

Julius Vaisiūnas
Venezuela

Jūsų atsiųstas straipsnis informacinis ir geras, bet negaliu jo panaudoti, nes tą patį straipsnį pasiuntėte ir *Pasaulio lietuviui*, kur jis jau atspausdintas.

(Redaktorius.)

HITLERIO-STALINO SUOKALBIS IR OKUPACIJOS NEPRIPAŽINIMO POLITIKA

BRONIUS NAINYS

Penkiasdešimt metų stalčiuose pragulėjusi, beveik užmiršta, didesnio dėmesio nesukėlusi net ir tuojau po karo, kai ji buvo surasta ir 1948 metais amerikiečių,vokiečių ir anglų kalbomis paskelbta (kartu su gausybe kitų dokumentų), Sovietų Sąjungos — Vokietijos Reicho nepuolimo sutartis staiga pasklido po pasaulį. Visos susižinojimo priemonės — spauda, televizija, radijas — visame pasaulyje pradėjo ją skelbti, aptarti, gvildenti, nagrinėti, lyg kokį niekada nežinomą dalyką. Tokių ir panašių nepuolimo bei savitarpinės pagalbos sutarčių juk yra daugybė. Daug jų sukėlė ir karus, tačiau po pasaulį dar nė viena taip garsiai neskambėjo. Įdomiausia, kad ne tuo metu, kai ji buvo pasirašyta ir paskelbta, bet net po 50 metų. Kur čia yra priežastis? Įdomu, ar ji dabar irgi tokia garsi būtų, jeigu nebūtų tų slaptųjų priedų, vadinamų protokolų, kuriais visiškai slaptai (bent iki šiol nėra aišku, ar bet kokia žvalgyba apie tai žinojo) Hitleris su Stalinu pasidalino Pabaltijo valstybių ir Lenkijos teritorijomis. Teisybė turbūt ir yra tokia, kad ne pati nepuolimo sutartis, bet tie slaptieji protokolai po penkiasdešimt metų atkreipė pasaulio dėmesį.

Bet ir tai ne kokia jau didelė naujiena. Juk tokių pasidalinimų yra buvę ir anksčiau, net ir toje pačioje vietoje, kai aštuoniolikto amžiaus pabaigoje daug metų buvusi tvirta Lietuvos-Lenkijos valstybė buvo dalinama net tris kartus. Ir partneriai buvo beveik tie patys. Skirtumas buvo gal tik toks, kad dalinamasi buvo viešai, be jokių slaptų dokumentų, ir toks dalinimasis feodalizmo laikais, kai valdovai buvo laikomi ir savų karalysčių savininkai, buvo lyg ir natūralus reiškinys. Tačiau dabar sudemokratėjusiai ir labai garsiai humaniškumą skelbiančiai civilizuoto pasaulio

---

Paskaita, 1989 metų pabaigoje skaityta Čikagoje, Balzeko muziejaus vakaronėje.

daliai į tokius veiksmus visiškai atgręžti nugarą gal ir nepatogu, ypač kai su tuo pasidalinimu yra tapatinama Antrojo pasaulinio karo pradžia.

Bet ir čia dar nebūtina aplinkybė, reikalaujanti kelti viešumon prieš pusę šimtmečio surašytus ir labai greitai užkastus dokumentus. Karo pradžios 50 metų sukaktis gal tik būtų buvusi kukliai prisiminta spaudos puslapiuose, jeigu iš visiškos nežinios staiga nebūtų išdygęs toks fenomenas Gorbačiovas, kuris pasaulio politikos labirintuose dar vis tebėra didele mįsle. Be didelių įrodinėjimų galima teigti, kad tie slaptieji dokumentai nebūtų pasaulyje pagarsėję, jeigu Kremliuje dar tebesėdėtų Brežnevas, Černenka ar Kosyginas. Ir dar — tuos dokumentus išgarsino ne kokios didžiosios pasaulio galybės, tuos slaptus protokolus pasirašiusios, bet mažos, šių protokolų nepaprastai nuskriaustos ir beveik pasaulio užmirštos Pabaltijo tautos, šiuo metu nepriskaičiuojančios nė pilnų aštuonių milijonų žmonių.

Įdomu dabar panagrinėti, ką tas visas subangavimas gali reikšti Pabaltijo tautų siekiam atgauti savo nepriklausomybes. Ar tie dokumentai yra šio galutinio tikslo faktorius — pagrindinis, dalinis, ar gal neesminis?

Spekuliuoti pradėkime sakydami, kaip ir pats Gorbačiovas dar neseniai sakė, kad tų slaptųjų protokolų iš viso nėra, Maskvoje niekas jų neranda. Kokia Lietuvos padėtis būtų tokiu atveju, jeigu nei ta nepuolimo sutartis, nei tie slaptieji protokolai nebūtų pasirašyti? Ar dėl to Antrasis pasaulinis karas nebūtų įvykęs? Tikriausiai niekas šiandien nedrįstų teigti, kad jeigu Stalinas su Hitleriu nebūtų tos nepuolimo sutarties pasirašę, karo nebūtų buvę. Turbūt kiekvienam aišku, kad Hitlerio-Stalino suokalbio buvimas ar nebuvimas karui pradėti jokios įtakos neturėjo. Kaip neturėjo įtakos į karo pradžią, taip neturėjo jos nei į karo eigą, nei į karo pabaigą. Žinoma, galėjo keisti laikiną Pabaltijo valstybių padėtį, ypač Lietuvos, kuri, jau ir tą sutartį pasirašius, buvo kalbinama sukti kitu keliu, bet karo pabaigoje, Vokietijai jį pralaimėjus, mes vistiek būtume atsidūrę sovietų globoje. Tik savo nepriklausomybėms siekti šiandien mes neturėtumėm tokio kozirio, kokį turime dabar: tuos slaptuosius protokolus, jeigu iš tikrųjų jie yra koziris.

Yra verta paspekuliuoti ir dar apie vieną atveji, gerokai priklausiusį ir nuo mūsų pačių, nuo tuometinės Lietuvos vyriausybės, turėjusios progą pasielgti visiškai kitaip, negu kad ji elgėsi.

Klauskime, kodėl Hitleris, pasirašydamas su Stalinu nepuolimo sutartį ir tuos slaptus protokolus, iš pradžios Lietuvą pasiliko savo įtakos sferoje, o paskui labai lengvai ją atidavė Stalinui. Kodėl staiga toks nuomonės pasikeitimas? Reikia manyti, kad tokiam jo elgesiui buvo rimta priežastis: savo pusei Hitleris ieškojo, nors ir tokio menko kaip Lietuva, partnerio. Iš karto karui prieš Lenkiją, pasinaudodami mūsų ginču dėl

Vilniaus, naciai tikėjosi Lietuvą lengvai atsivilioti, o paskui ir karui prieš Sovietų Sąjungą, taip pat kaip Suomiją. Nedidelės tos mūsų jėgos, bet koks 10 ar net 15 gerai ginkluotų lietuvių divizijų vokiečiams būtų labai pravertę. Kai kurie tuometiniai vokiečių ėjimai liudija, kad tokių ketinimų buvo. Pirmiausia — sudarant nepuolimo sutartį, pasilaikymas sau Lietuvos. Sutartis buvo pasirašyta rugpjūčio 23, karą su Lenkija Vokietija pradėjo rugsėjo 1. Apie tą laikotarpį tuometinis Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys taip rašo:

> ,,...Lietuvos padėtis kariaujančių šalių sparne pasidarė itin grasi ir kebli. Lietuva paskelbė laikysiantis tame kare neutraliteto. Jam ginti jinai karo pradžioje įvykdė dalinę mobilizaciją. Viliodama Vilniumi, Vokietija bando įtraukti Lietuvą į karą prieš Lenkiją — apie 10 rugsėjo siūlė Lietuvai, kad toji su savo kariuomene žygiuotų užimti Vilnių ir žada tą žygį paremti...''

Kaip žinome Lietuva to pasiūlymo nepriėmė. Ministras Urbšys tuose pačiuose savo prisiminimuose (psl. 60-61) užsimena ir kitą atveją:

> ,,Kiek vėliau Vokietijos užsienio reikalų ministras Ribbentropas kviečia Lietuvos užsienio reikalų ministrą į slaptą susitikimą su juo kažkur apie Dancigą, bene vyriausioje Vokietijos karo būstinėje...''

Lietuvos vyriausybė sutiko siųsti ten savo ministrą, bet tik su sąlyga, kad būtų painformuota Maskva. Toks viešumas Ribbentropui buvo nepriimtinas, ir daugiau apie tai Lietuvos vyriausybė nebegirdėjo.

Maždaug savaitei praėjus nuo to pasiūlymo, rugsėjo 28, kitu slaptu protokolu, Hitleris Lietuvą perleido Stalinui. Kas būtų atsitikę, jeigu Lietuvos vyriausybė būtų tuo Vokietijos siūlomu keliu pasukusi? Aišku, kad eventualiai karo pabaigoje ji būtų buvusi sovietų okupuota, bet jau kaip kariaujanti priešo šalis. O ko gero, gal dar ir nebūtų buvusi okupuota, nes Feldmaršalo Shoerner daliniai Latvijoje išsilaikė iki pat kapituliacijos. Ar tuo metu JAV prezidentas Trumanas, kaip pripažįstantis Lietuvą suverenine valstybe, nebūtų galėjęs išsiderėti iš rusų jų palikti Suomijos padėty. Kas žino?

Lietuvos vyriausybei buvo ir dar viena proga: pasipriešinti sovietų okupacijai 1940 birželio 15. Bet čia jau gal ir sunkesnis atvejis. Pasipriešinimas turėjo prasidėti nuo įgulų neįsileidimo — jų neįsileidimas jau reikalavo bendro visų Pabaltijo tautų pasipriešinimo. Ar tai buvo įmanoma — sunku pasakyti. Aišku tik tiek, kad vienoms Pabaltijo valstybėms, nors ir kartu kovojančioms, atsilaikyti prieš Sovietų Sąjungą nebūtų buvę įmanoma. O Vokietija, užsiėmusi karu Vakaruose ir Balkanuose, dar nebūtų galėjusi savo sutarties sulaužyti ir kartu su pabaltiečiais prieš Maskvą atsisukti. Kovodami vieni, gal ir būtume susilaukę moralinės

1988 metų vasarą Lietuvoje buvo pradėta akcija panaikinti Molotovo-Ribbentropo paktą. Prie Vilniaus katedros jaunimas renka parašus peticijai. Nuotr. A. Ambrozaitytės.

paramos, bet vistiek būtume tapę okupuoti, nors ir parodę pasauliui, kad savo laisvę norėjome ginti. Tik okupuotų padėtis gal būtų buvusi kitokia. Okupacijai nusikratyti turėtume tą patį kozirį — slaptuosius protokolus, o sovietai negalėtų dabar tvirtinti, jog mes patys savo noru įstojome į Sovietų Sąjungą, kaip tai bando teigti Gorbačiovas.

Žinoma, visa tai lieka tik akademiniu klausimu: ar tada pasielgėme klaidingai, ar ne? Istorijos nebepakeisime. Todėl dabartinė padėtis ir atsiradusi proga mums kaip tautai ir vieningai bendruomenei pakelti galvas ir ryžtingai žygiuoti į laisvę mus įpareigoja naudotis tokiais koziriais, kokius turime, ar lošti tokiomis kortomis, kokiomis likimas mus apdovanojo.

Ir tokius rimtus kozirius mes teturime tik du: okupacijos nepripažinimo politiką, kurios, deja, jau daugelis laisvojo pasaulio valstybių atsisakė, ir iš archyvų ištrauktą, bet dabar pasaulio viešumoje labai sublizgėjusį Hitlerio-Stalino suokalbį ir to suokalbio slaptuosius protokolus.

Okupacijos nepripažinimo politika mes guodžiamės nuo pačios Pabaltijo valstybių okupacijos pradžios. Tačiau ką mums ji davė, yra

neaišku. Negalime nuneigti jos moralinės reikšmės, betgi labai daug galime priekaištauti jos besilaikančioms valstybėms, dėl praktiško šios nepripažinimo politikos taikymo. Tai ryšku buvo ir čia, Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur ši politika labai svyravo ir kartais atrodė, kad ji greitai gali būti nuvertinta iki visiškos užmiršties. Tik išeivijai kietai dėl jos kovojant, ji šiaip taip buvo išlaikyta, o Australijoje net ir atgauta. Ji dar ir šiandien tebėra gyva, nors pavojai ją numarinti dabar turbūt yra didesni negu bet kada anksčiau.

Slaptieji protokolai stipriau buvo pradėti ryškinti mūsų pačių prieš kokį penketą metų juodojo kaspino dienomis ir demonstracijomis, deja, mažai tesusilaukdami dėmesio. Stipresnis jų garsas nuaidėjo per pasaulį tik 1988-tais metais, kai Pabaltijo kraštuose rugpjūčio 23 buvo suruoštos jau viešos demonstracijos. Ypač sėkmingos jos buvo Vilniuje, atkreipusios tikrai didelį pasaulio dėmesį savo reikalavimais atitaisyti tuose slaptuose protokoluose sutartų veiksmų padarinius. Nuo to laiko 1939 rugpjūčio 23-ji jau nebenulipo nuo pasaulio žinių agentūrų tribūnų. Nuolat ją jau galima užtikti spaudos puslapiuose, radijo ar televizijos programose, kartu šalia jos minint dar ir rugsėjo 28 bei 1941 sausio 10 datas, kai Lietuva buvo perleista Sovietų Sąjungos įtakos sferai. Tos datos dažnai buvo girdimos ir politikų kalbose, minimos jų pasitarimuose, nors gal labiau vien dėl pasiinformavimo. Jau didesnius vėjus sukėlė ir net Maskvą užpykdė 1989 vasarą suorganizuotas Baltijos kelias, labai sėkmingas ir nuostabus. Tai buvo tokia didžiulė demonstracija dėl laisvės, kokios pasaulis dar niekada nebuvo regėjęs. Ši milijono ar daugiau lietuvių, latvių ir estų rankų grandinė, nusitęsusi nuo Vilniaus iki Tallinno, reikalavo panaikinti to nelemtojo Molotovo-Ribbentropo pakto pasekmes — Pabaltijo kraštų okupaciją.

Kaip į tą paktą reaguoja kiti kraštai?

Sovietų Sąjungai, atrodo, tas dokumentas, nors ir nemalonus, nieko nereiškia. Gorbačiovas ir jo vadovaujamas Sovietų Sąjungos komunistų partijos centro komitetas aiškina, kad Lietuva, o taip pat ir Latvija bei Estija, savo pačių išrinktų Liaudies seimų nutarimais savanoriškai pasiprašė ir buvo priimtos į Sovietų Sąjungą. Gi pats paktas nustojęs galios nuo to laiko, kai Vokietija užpuolė Sovietų Sąjungą.

Mažai, jeigu iš viso, tuo paktu domisi ir antrasis partneris — Vokietija. Ji taip pat tą suokalbį laiko seniai negaliojančiu, o jo pasekmes — ne jos reikalu. Paktą nagrinėja tik vokiečių spauda ir, jį smerkdama, pasisako už padarinių panaikinimą. Vakarų Vokietijos politinis žurnalas *Der Spiegel*, redaguojamas iš Rytprūsių kilusio lietuvių kilmės vokiečio Rudolf Augstein, 1989 rugpjūčio 7 laidoje net penkiolika puslapių skyręs šiam paktui, viršelyje įdėjęs Hitlerio ir Stalino nuotraukas, pavadino jį „Der Teufelspakt" (Velnio paktas). Straipsnis užvardin-

tas ,,Paktas šėtono prieš velnią'', o redaktorius Rudolf Augstein to pakto esmę aptardamas vedamuoju, Hitlerį pavadina net viršvelniu (Oberteufel). Tačiau *Der Spiegel* patį paktą nagrinėja tik Vokietijos požiūriu, nors Pabaltijo kraštų ir Lenkijos pasidalinimą smerkia. Pagal tą straipsnį Hitleris šiam paktui skyrė labai didelę reikšmę, nes po jo pasirašymo, sutikdamas grįžusį Ribbentropą ir jo delegaciją, pasakęs: ,,Dabar visą pasaulį aš turiu savo kišenėje''.

Der Spiegel straipsnis išryškina ir anglų žaidimą supjudyti rusus su vokiečiais. Tik anglai taip lengvai nenorėjo atiduoti Pabaltijo Stalinui, kaip Hitleris, kuris vis tiek tuos kraštus vėliau karu galvojo atsiimti. Žodžiu, pabaltiečiams iš dviejų pakto partnerių ir toliau pagalbos nėra nei tam paktui panaikinti, nei jo padariniams anuliuoti. Nėra duomenų, kad stipriau jo padarinių atitaisymą paremtų ir anglai bei prancūzai ir net visas Europos parlamentas.

O kokios reikšmės tas paktas turėjo ir dar tebeturi Amerikai? Ar Rooseveltas, leidęs savo užsienio reikalų ministrui Sumner Wells skelbti Pabaltijo kraštų okupacijos nepripažinimą, ką nors apie tuos slaptus protokokus žinojo ir jais rėmėsi, ar iš principo tokio agresyvaus veiksmo nepripažino? Ar jo žvalgyba buvo tiek budri Kremliuje ir Berlyne, kad galėjo žinoti ir tokius slaptus reikalus? Nors prancūzų žvalgyba sakosi apie tas derybas šį tą žinojusi, tačiau gal tik ne viską. Jeigu Rooseveltas apie tokį pasidalinimą būtų žinojęs, gal ir Teherane pokalbyje su Stalinu dėl Pabaltijo kraštų laisvės būtų kiečiau laikęsis, negu lengvai pažadėjęs dėl jų nekariauti, nors okupacijos teisėtai ir nepripažinęs. Atrodo, kad ir dabartinė Amerikos laikysena Pabaltijo atžvilgiu per daug tais paktais nesiremia, nors ir spaudoje, net ir tokioje kaip *New York Times*, *Los Angeles Times*, *Washington Post*, o taip pat ir kongrese tų paktų visoks vartaliojimas yra kasdieninis reiškinys. Į paktus atsiremia, nors ir ne kaip į vienintelius, savo teiginiams paremti ir Pabaltijo kraštų laisvės siekiams pritarianti JAV senato priimta Kasteno rezoliucija. Tačiau kol kas nei Baltieji rūmai, nei Valstybės departamentas apie tuos slaptuosius protokolus dar nekalbėjo. Neminėjo jų nė valstybės sekretorius Baker, išgavęs iš Shevardnadze užtikrinimą (įdomu, kuriam laikui), kad Sovietų Sąjunga Pabaltijo kraštuose jėgos nenaudos. Nepalietė jų nė iki šiol patį stipriausią mūsų adresu pareiškimą viešai padaręs viceprezidentas Quayle, užtikrindamas, kad Amerika Pabaltijo kraštų nepriklausomybių siekius remia ir į sovietų jėgos panaudojimą atsilieps neigiamai.

Taigi iš čia pateiktų duomenų, o kitų turbūt ir nėra, neatrodo, kad tokios mums svarbios jėgos, kaip Maskva, Berlynas, Londonas, Paryžius ir net visų mūsų dėmesio centras Vašingtonas tais slaptais protokolais labai remtųsi. Gal daugiau joms rūpi pats okupacijos faktas, buvusių nepriklausomų valstybių pavergimas, kankinimas žmonių ir

jų visuotinis noras būti laisvais ir nepriklausomais.

Gal verta pažiūrėti, ką gi iš tikrųjų tie slaptieji protokolai reiškia mums patiems ir kokioje aplinkoje mums tenka kovoti? Po Antrojo pasaulinio karo labai ryškiai įsigalėjo dvigubų standartų teorija: tas pats matas vieniems naudojamas vienaip, kitiems kitaip. Tas matas buvo labai ryškus tautų nepriklausomybių atžvilgiu, kurios buvo pavergtos prieš karą ar karo metu. Vakarų didžiųjų valstybių pavergti kraštai — kolonijos ir siekiantieji laisvės buvo remiami visų — ir kapitalistinių, ir komunistinių kraštų. Dėl tokios paramos daug Afrikos ir Azijos tautų gavo nepriklausomybes ir sugužėjo į Jungtinių tautų organizaciją. Tačiau pavergtiems Europos kraštams tokios nepriklausomybės reikalauti buvo lyg ir fašistinis veiksmas, geriausiu atveju susilaukiąs, jeigu ne pasmerkimo, tai nekreipimo dėmesio. Net ir iš pačių laisviausių Vakarų demokratijų tebuvo galima reikalauti tik pritarimo šiokioms tokioms žmogaus teisėms.

Vėliau tie reikalavimai lyg ir išsirutuliojo į pačią žmogaus teisių teoriją, ir užuot kovojus dėl komunizmo pavergtų tautų išlaisvinimo, buvo rūpinamasi tik kiek nors pagerinti žmogaus teises. Bet ir tai vyko labai pamažu ir labai santūriai: daugiau dėl Afrikos ir Pietų Amerikos tautų, negu dėl Sovietų Sąjungos kalėjimuose ir lageriuose kankinamų ir žudomų milijonų. Vien tik dėlto reikėtų į anglų kalbą išversti Lietuvoje išleistą knygą ,,Amžino įšalo žemėje''. Juk anais laikais net tokia Rooseveltienė pareiškė, kad nekaltų žmonių marinimo lageriuose ir iš viso Sovietų Sąjungoje lagerių buvimo niekas nesąs įrodęs. Buvo tokių ir daugiau. O apie Pabaltijo tautų nepriklausomybę niekas nė kalbėti nenorėjo, nes juk pačios jos į sovietinį rojų įstojusios. Dar net prieš penkerius metus nedaug kas apie tai kalbėjo. Ir Helsinkio susitarimuose vyravo ne tautų, bet tik žmonių teisės, o kad Europos pavergtos tautos nemėgintų išsilaisvinti, sovietams buvo pripažintas sienų neliečiamumas, paliekant jiems visa, ką jie buvo užgrobę.

O ir dabar neseniai štai *Washington Post* dienraščio rugsėjo 7 numeryje kažkoks istorijos profesorius George Strong, atsiliepdamas į to paties dienraščio įžanginį, pasisakiusį už Pabaltijo tautų laisvę, maždaug taip rašė: Dabar Sovietų Sąjungoje vyksta mitingai, susirinkimai, spauda rašo beveik ką nori, pilna laisvė Katalikų Bažnyčiai, paleisti visi politiniai kaliniai, galima keliauti po pasaulį, tai ko jūs daugiau benorite. Ir jūs, savo noru anksčiau į Sovietų Sąjungą įsijungę, dabar norite iš jos išstoti ir taip sugriauti jėgų pusiausvyrą Rytų Europoje, sukurti tokią diktatūrą, kokia buvo prieš karą, atgaivinti antisemitizmą, skriausti mažumas. Ne, šito jums negalima leisti. Jeigu aš būčiau Gorbačiovas, tuojau siųsčiau tankus jus sutramdyti... Ir pabaigoje šis ,,istorikas'' dar pataria senatoriams Kasten ir Dole grįžti namo ir geriau rūpintis aplinkos

švara ir integracija...

Tokių pasisakymų JAV spaudoje netrūksta. Išsirūpinkite tik didesnes teises! Net ir JAV valstybės sekretorius Baker neseniai televizijos programoje *Face the Nation* pasakė, kad pabaltiečiai turį gauti tik ,,more Freedom'', ,,more autonomy'', ,,more self-determination'', o paklaustas apie tų kraštų nepriklausomybę — nutylėjo. Nei korespondentei, nei valstybės sekretoriui nerūpėjo vienam paklausti, o kitam atsakyti, kad Pabaltijo kraštams nepriklausomybė **priklauso,** nes kaip tik tuo Ribbentropo-Molotovo paktu ji buvo jėga iš jų atimta.

Kaip tik šitokių nuotaikų aplinkoje mums ir iškyla visa to Hitlerio-Stalino suokalbio esmė — labai svarbus mūsų nepriklausomybės siekių dabartinis ramstis, ypač iš moralinės pusės. Kaip jau minėjau, Europos, o taip pat ir Šiaurės Amerikos forumuose Pabaltijo valstybių nepriklausomybių siekimas nėra populiarus. Viena, o gal net svarbiausia ir pagrindinė priežastis, yra jėgų pusiausvyros suardymas. Iki šiol tokia pusiausvyra jau keturiasdešimt metų, kaip sako Bush, išvengė Europoje karo. Argi labai jiems rūpi, kad po karo Stalino lageriuose žuvo tiek pat Sovietų Sąjungos valdomų žmonių, kiek ir per karą? Jeigu ir buvo svarbu, tai tas žudynes Vakarai galvojo sustabdyti žmogaus teisių teorija, Sovietų Sąjungos šiokiu tokiu sudemokratėjimu, bet jokiu būdu ne išardymu jos imperijos. Pradėjus imperijai irti nuo Pabaltijo kraštų, tas irimas gali persimesti į Gruziją, Armeniją, Azerbeidžaną, ko gero ir į Ukrainą. Tokiu būdu jau nebesulaikomas pasidarys ir Vokietijos susijungimas. Kokia padėtis pasidarys Rytprūsiuose? Kaip begalės ten išsilaikyti 900,000 rusų. O kam Rytprūsius atiduoti, kai iš ten tie rusai išsikraustys?

Gal ir lengviau būtų JAV ir kitoms Vakarų valstybėms pritarti Pabaltijo nepriklausomybių siekiams, jeigu, tik joms vienoms iš Sovietų Sąjungos išsijungus, toliau ta Sąjunga nebebyrėtų. Jeigu tik tiek tejvyktų ir Vakarų valstybės būtų tikros, kad Pabaltijo kraštams atgavus nepriklausomybes ir iš Sovietų Sąjungos išstojus, Sovietų Sąjunga liktų daugiau ar mažiau prieškarinėse sienose tik be Vakarų Ukrainos, tikrai jos spustelėtų Gorbačiovą Pabaltijo tautoms Stalino padarytą skriaudą atitaisyti. Parankiausias koziris tada ir joms būtų Ribbentropo-Molotovo slaptieji protokolai. Bet dabar, nors jie ir bado akis, tačiau, atrodo, Vakarai visomis priemonėmis nori prieš juos užsimerkti.

Čia mums ir tenka didelis uždavinys: pasaulio viešumoje dabar taip sublizgėjusį šį didįjį Stalino-Hitlerio nusikaltimą, kaip *Der Spiegel* rašo ,,šetono prie velnių paktą'', kaskart versti vis kaitresne liepsna, deginančia ir Gorbačiovo, ir laisvųjų Vakarų vadų akis, kol jie bendrai sutiks tuos pakto padarinius atitaisyti, grąžinant Pabaltijo kraštams nepriklausomybes.

Kitas svarbus mūsų uždavinys yra atremti melagingą Gorbačiovo teigimą, kad Pabaltijo tautos pačios

savo noru įsijungusios į Sovietų Sąjungą, ir parodyti šį ,,įsijungimo'' farsą tikrais faktais. Šiuo metu tai yra jau padariusi Lietuvoje sudaryta akademiko Jurio Poželos vadovaujama Ribbentropo-Molotovo pakto tyrinėjimo komisija. Taip pasisakė ir Aukščiausioji Taryba, dar daugiau įgeldama Maskvai, nes tuo parodė ir Gorbačiovą kaip melagį, suktą bolševiką. Privertus Gorbačiovą pripažinti, kad Pabaltijo valstybių įstojimas į Sovietų Sąjungą buvo tik raudonosios jėgos šešėlyje sufabrikuotas farsas, panašiai kaip jis buvo priverstas ,,surasti'' ir tuos ,,nebuvusius'' slaptuosius protokolus, būtų išmuštas paskutinis koziris iš jo rankų, o prieš Vakarus jis atsidurtų labai nesmagioje padėtyje. Tačiau ir tai dar nereiškia, kad jis sutiktų duoti Lietuvai, Latvijai ir Estijai nepriklausomybes. Tik Vakarams būtų nepatogu jį užstoti, nors ir labai nenorint, kad Pabaltijo kraštų visišku išsiskyrimu pradėtų irti sovietinė imperija.

Gal būtų siūlomas toks fenomenas: Pabaltijo kraštai gautų visas laisves iki visiško išsiskyrimo iš Sovietų Sąjungos ribos, kurios kontrolėje liktų užsienio politika, krašto apsauga, taigi ir kariuomenė, be abejo, KGB ir ko gero — teisingumas. O Lietuvai — didelė laisvė be nepriklausomybės. Bet kas tada atsitiktų su okupacijos nepripažinimo politika JAV ir kitose Vakarų valstybėse? Lietuva, kaip laisvas, bet priklausomas kraštas, su visiška ekonomijos laisve, gal net ir savo valiuta, taip pat ir visiška kultūrine bei religijos laisve, galėtų ir turėtų palaikyti ekonominius, kultūrinius, religinius ryšius su kitom valstybėmis. Reikėtų tuose kraštuose steigti kokias nors atstovybes. Juk jau ir dabar kalbama apie konsulatus Lenkijoje, Švedijoje, Danijoje. Kas tada atsitiktų su mūsų nepriklausomos Lietuvos atstovybėmis, nepripažinimo politikos akivaizdiniais liudytojais? Ar čia nėra rimto pavojaus palaidoti iki šiol kai kurių valstybių, tarp jų ir JAV, de jure pripažįstamą Nepriklausomą Lietuvos valstybę? Visas pasaulis, įskaitant ir Maskvą, paskelbs Ribbentropo-Molotovo paktą bei jo slaptuosius protokolus negaliojančiais net nuo jų pasirašymo dienos, kaip nori Poželos komisija, taip pat kaip neteisėtą paskelbs ir įstojimą į Sovietų Sąjungą. Dėl to Pabaltijo tautos gaus gal daugiau laisvių negu kitos respublikos, laisvą bendravimą net su kitais kraštais, bet už tai būsim atidavę savo nepripažinimo politiką, taigi atsisakę pilnos nepriklausomybės. Dėl to, kad Vakarai išsaugotų Sovietų imperiją ir išlaikytų jėgų pusiausvyrą Europoje! Ar mes to siekiame? Ar mes su tuo sutinkame?

Mes siekiame Lietuvai ne daugiau laisvių, kaip Baker dabar sako, bet visiškos Lietuvos nepriklausomybės. Tai nereiškia, kad viskas arba nieko. Pakeliui į nepriklausomybę imsim tiek, kiek tik galėsim gauti. Bet kokia laisvesnė diena bus geresnė už visišką nelaisvę, tačiau niekada neatsižadėsim pilnos ir visiškos laisvės su valstybine nepriklausomybe. Kol kas teisiniu

požiūrių ją turime okupacijos nepripažinimo politikoje, ir tai turime išsaugoti iki pilna nepriklausomybė taps faktine realybe. Todėl lošdami Hitlerio-Stalino suokalbio padarinių panaikinimo koziriu, neišleiskim iš savo rankų taip pat labai svarbaus, gal net svarbesnio, okupacijos nepripažinimo politikos kozirio. Tokie pavojai šiuo metu yra didesni negu anksčiau. Bush, Baker, Eagleburger šiuo atžvilgiu darosi kažkaip neaiškūs. Neaiškūs dėl to yra ir kai kurie Lietuvos politikai. Ne tik Maskvos statytinis Brazauskas, bet ir kai kas iš Sąjūdžio žmonių kalba apie naujus konsulatus, oficialių maskvinės valdžios žmonių lankymąsi JAV Valstybės departamente ir panašius veiksmus. Šioje vietoje turime būti budrūs ne tik savo gyvenamuose kraštuose, bet nenuleisti žvilgsnio nė nuo Vilniaus.

Todėl šiuo metu iškyla ir visiškai naujas klausimas — išeivijos lietuvių politinės veiklos planavimas ir vykdymas. Iki šiol mes ją planavome atskirai: atskirai tauta, atskirai išeivija. Išeivija dabar viena politinės veiklos nei planuoti, nei vykdyti jau nebegali. Planus reikia ruošti ir juos vykdyti abiem tautos dalim kartu. Kaip tai padaryti, jau atskira tema. Bet kad tik tokiu keliu reikia eiti, visiems turi būti aišku. Nenuleidžiant nuo rampos šviesų, mus pardavusio Hitlerio-Stalino suokalbio, nė žingsnio nepasitraukiant, bet net labiau stiprinant okupacijos nepripažinimo politiką, į viešumą išvelkant ir visas kitas su Maskva pasirašytas bei Lietuvos nepriklausomybę liečiančias tarptautines sutartis ir stiprinant išeivijos politinę veiklą, suderintą su Lietuva. Šiuo labai svarbiu momentu turime sukrusti politikos laukuose. Mūsų laimėjimui sąlygos susidarė žymiai palankesnės. Tokios progos pražiopsojimas tolimesnėmis tarpusavio kautynėmis dėl vadovavimo, dėl atstovavimo ar dėl pirmumo nusitverti kokio nors valdžios atstovo durų rankeną būtų vėl didelė klaida.

Ar jau prisiuntėt savo prenumeratą už *Į laisvę* žurnalą? Ar pridėjote ir savo auką? Vis daugiau žurnalo numerių pasiekia Lietuvą, bet tuo pačiu padidėjo ir pašto išlaidos. Tad laukiame skaitytoją paramos.

Kodėl, už ką mūsų tautai buvo primestas tas komunistinio idiotizmo siautulys? Ar jis jau pasibaigė? — Tai klausimai, į kuriuos Vytautas Volertas ieško atsakymų.

IDIOTIZMO SIAUTULYS

VYTAUTAS VOLERTAS

Tragedija ir aktoriai

Jau mažai yra likę laiko iki birželio 15, žyminčios penkiasdešimtmetį, kai 1940 buvo okupuota Lietuva. Tą dieną atburbė tankai, atnešė mases SSSR kareivių ir idiotizmo siautulį. Sužlugdyta valstybė. Atpalaiduotas bolševizmo beprotiškumas gyventojams terorizuoti ir naikinti. Be dangiškų ir žemiškų pranašų įspėjimo visą kraštą staiga užgriuvo nelaimė, kurioje net paprastas nusišypsojimas tapo kaimyno įžeidimu. Tautą sukaustė baimė, o nuo jos pabėgti kelių neliko.

Markso-Engelso skelbta revoliucinė proletariato kova niekur neminėjo, kad reikia saugoti gyvybes. Taigi ir nesaugojo. Marksizmas kilnų užmatį padėti mažiau turinčiam ir mažiau sugebančiam pavertė neapykanta. Leninas, vos trisdešimt metų būdamas, raštu kovojo prieš socialistus, skelbiančius socializmo įgyvendinimą taikiu būdu, ir reikalavo revoliucionierių profesionalų, nieko kita neveikiančių, tik revoliucija užsiimančių. (Tokiu jaunystėje tapo Stalinas.) Leninas be gailesčio dorojo savo draugus menševikus, po revoliucijos Rusijoje įsteigė slaptąją policiją, kuri jau per pirmus metus, oficialiais duomenimis, pačiam Leninui pateiktais, sušaudė 10,000. Kiek nužudytųjų šiuose sąrašuose nebuvo įtraukta, niekas nežino. Gražūs revoliucijos pažadai virto krauju. O kraujo tekėjimas — gyvybės pabaiga. Šiandien komunistiškame pasauly Leninui dar rodomas respektas yra žudymo pripažinimas legaliai politine priemone.

Stalinas, Markso ir Lenino režisūros vaisius, beribėje Rusijos scenoje sukūrė tragediją, hunams numušusią žiaurumo karūną. Pastarieji žudė ir kankino svetimus, Stalinas skirtumo neieškojo. O 1940.VI.15 yra Lietuvon perkėlimas šios tragedijos, kurion įsijungė saujelė lietuvių ir šiek tiek Lietuvoje gyvenusių svetimtaučių, ypač

žydų. Liko A. Sniečkaus, J. Paleckio, V. Niunkos, A. Guzevičiaus, A. Venclovos, M. Šumausko, J. Žiugždos, M. Meškauskienės, L. Giros, S. Neries, V. Prėskienio, M. Gedvilos, J. Šimkaus, P. Cvirkos pavardės. Tai pirmieji lietuviai, sušokę į apdrabstytas Stalino vežėčias, lietuvių tautą vilkusias pražūtin. Gal keli nežinojo, kas laukė jų krašto, bet ir nesupratėliai buvo žalingi aktoriai. Kaltę galima atleisti, bet mirusieji lieka neatgaivinami, žala nepataisoma.

Lietuvos kietieji komunistai už asmeniškas privilegijas, lengvai žadėtas, prisišaukė būrelius padaužų, vagišių, girtuoklėlių, chuliganų. Tai nėra perdėjimas; šitai liudija pirmųjų talkininkų dokumentai. Padėjo ir kai kurie tikėjimo nedraugai. Propagandai patikėjo minkšti idealistai. Vėliau nesąmoningai, kitokios aplinkos negirdėję ir nematę, gyvenimo tik viena kryptimi stumiami, išaugo nauji komunistai, kiek silpnesni Stalino (ir Brežnevo) doktrinoje, ne vienas išlepintas tėvų privilegijų, daugiau baimės ir karjeros įkvėpti, mažiau liguistos ištikimybės Maskvai supančioti. Kelis jų Lietuvos nelaimė supažindino su tiesa.

Žmonės kentė baisų siaubą, pradžioje Stalino ir Hitlerio jaudrintą, o nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos beveik palaimintą vakariečių. Jaltoje ir Postsdame jie neprieštaravo Pabaltijo okupacijai. Buvo žinomi ūkininkų prievartavimai, gyventojų trėmimai, stovyklos Sibire, tačiau amerikiečių spauda tylėjo net giliausio Šaltojo karo metu. (Ji tylėjo ir 1929-1932, kai ukrainiečiai mirė tyčiomis sukelto bado kančiose.) Dvidešimtame amžiuje Vakarų demokratijos apie laisvę kalbėjo tuščiai (Atlanto charta), tautoms pripažintų teisių neužstojo, prekiavo teritorijomis (pasidalijimas įtakų sferomis), gyvenimą vedė savo interesų kryptimi. Elgesiu vieni nuo kitų nesiskyrė vyriausybių ir nevaržomos spaudos atstovai, liberalai ir konservatoriai, respublikonai ir demokratai. Praeitis kalba, kad pagalbos, kurią diktuotų tiesa, tol nematysime, kol pati Lietuva nepradės laisvai gyventi. Idealizmą žino tik krikščionybė. Jis neegzistuoja komunistų ir kapitalistų valdose. Kissingeris mažoms tautoms žalingai išbalansuotomis svarstyklėmis tikrina balansą Europoje, Bushas ieško turgaviečių Sovietijoje ir susikruvinusioje Kinijoje, anglai su prancūzais, net ir su Vakarų Vokietija, kuria Jungtines Europos valstijas. J jas Lietuva ateis, pati vartus išlaužusi, Vakarų demokratijų žodžiai tik tada patikėtini, kai jiems patiems žada pigiai įgyjamą triumfą. Falklando salos, Grenada, Panama yra pavyzdžiai.

Penkias dešimtis metų Lietuva, svetimiems stengiantis, saviems gelbstint, tarsi suposi ant virvės, nespėjusios pilnai užsiveržti. Virvė šiuo metu yra atsileidusi, bet neatkabinta, ir net artimiausia ateitis rūkais apvilkta. Subjaurotas tautos charakteris, — dingusi asmens iniciatyva, stinga kruopštumo užsiėmimuose, tinginiavimas statomas prieš darbštumą, vyrauja grubumas tarpusavio santykiuose. Melas ir va-

giliavimas tapę išlikimo priemonėmis. Skaudus yra klasių susidarymas: garbingi mokslininkai (kas jie?), dėstytojai, kūrėjai, įmonių direktoriai; negarbingi sargai, juodadarbiai, savarankūs prekybininkai. Nuomonės derinamos priekaištų ir apkaltinimų svaidymais. Kraštas skęsta žuvusiųjų prisiminimo skausme, Sibiras okupuotas lietuvių kapų. Ūkių nėra, retai likusios sodybos virtusios kumetynais, kurių gyventojai bėga į ,dvarus'' baudžiavai.

Už ką, kodėl

Atsakymo į klausimą ,už ką' nėra, tačiau pilnai suprantamas ,kodėl'. Marko gimdytas, Lenino augintas, Stalino darban įkinkytas idiotizmas nusiaubė Lietuvą. Kalti rusai? Ne Ivanas, ne Sergiejus asmeniškai. Kalta rusų tautos visuma, Staliną priėmusi, jį palaikiusi, jo vardu žudynes vykdžiusi, mūsų tautoje įrėžusi neigiamus bruožus. Kalta visa SSSR komunistų partija, žmogų laikiusi daiktu. Mūsų komunistai, didieji ir smulkieji, bailūs ir bevaliai, negalvoję, nesvarstę, nesižvalgę ir nematę jų kraštui daromos žalos, taip pat kalti. Žudyti lietuvį už Staliną. Nulupinėti nagus, svilinti padus. Naktimis terorizuoti gyventojus, stribuose įsijungus. Stumdyti į vagonus. Klastoti Lietuvos istoriją. Diktuoti kūrybiniam darbuotojui arba jį nutildyti. Terioti krašto išteklius. Išnaudoti ir niekinti likusius gyventojus. Grobstyti svetimą turtą. Paneigti piliečio teises tikinčiam. Tai nusikaltimai, kuriuos bent iki 1953 vykdė nemaža dalis lietuvių komunistų ir prisiplakėlių. Dėmėti liko ir tie mūsų marksistai, kuriuos paprastas tinginys palaimino pasyvumu, bet kurie žavėjosi jei ne bolševikų darbais, tai bent jų žodžiais ir nemėgstamų žmonių supančiojimu. Su laiku paaiškės ir išeivijos talkininkų priedėlis.

Su *patosu* išeivijoje tardavome: Sibiro kančios veltui nedings; Kalantos liepsna neišblės; partizanų kraujas prikels Lietuvą; stribų siautėjimas bus tautai atlygintas; ūkininkų niekinimas išves laisvėn. Manydavome šiuos išsireiškimus esant tuščiomis frazėmis, ne vienas išeivijos puikuolis iš jų šaipydavosi, laikė ,vaduotoju' žaidimu. Bet tai tikrovė! Visas kraštas bijojo Sibiro, šią baimę perduodamas vaikams. Žuvusiųjų partizanų šeimos ir kaimynai pažino okupacijos žiaurumus, Kalantai juos pabrėžus. Ūkininkai tylomis pasakojo apie terorą. Stribai įrodė, ką reiškia betvarkė su joje įsigalėjusiais palaidūnais. Dėl Sibiro, dėl partizanų, Kalantos, stribų, ūkininkų naikinimo tauta, net jaunesnius komunistus įskaičiuojant, nepriėmė okupacijos. Todėl šiandien tuščios frazės virsta tikrove, todėl tauta bunda.

Nepaneigiama laisvė

Gal jau laikas su kaltininkais atsiskaityti?.. Juos traukti iš slėptuvių ir traiškyti?..

Toks laikas niekados neteateina. Nesam 1917 revoliucionieriai Rusijoje, nesam lietuviai bolševikai

1940 ir tuojau po 1945. Nesam rumunai, kurie per kelias dienas sunaikino tūkstančius savo žmonių. Tautos išmintis neturi nieko bendra su jos skaičiumi, ir čia mums duota laisvė — nei Vakarų, nei Rytų nepaneigiama. Skaičiumi nepasižyminti lietuvių tauta (netiesa, kad esam ‚tiny nation', kaip pravardžiuoja vakariečių spauda) turi pilną laisvę išmintimi viršyti daug skaitlingesnes. Išmintis lemia savitvardą ir gesina pasikarščiavimus. Ji smerkia žmoniškumui priešingus poelgius, kaip kerštą. Ji žiūri teisybės. Teisybė nustatys žudikus ir sadistus, teisybė spręs jų likimą, kerštо liudininku nesišaukdama. Kerštautojas taip pat lengvai žudo, atsidurdamas teisybės rankose.

Akimis permetus Lietuvos gyvenimui dirigavusius, juos supusi aplinka iškelia daug rimtai svarstytinų klausimų. Reikia atskirti egoistą nuo Lietuvos valstybingumo ir tautybės nesuvokusio paauglio. Nepamirština, kad visose šalyse ir visais laikais buvo nesėkmingų, menkai sugebančių, silpnai besiorientuojančių žmonių, kurie manė, kad ateitin neturi jokių laiptų. Šiems visiems pamojimas pirštu ir geresnės būklės pažadai iš pradžių nereiškė jokio išdavimo. Kai vėliau reikėjo vykdyti niekšiškus darbus, atgal grįžtis reiškė žūti. Žinotina ir tai, kad vėlesnieji komunistai neturėjo palyginimo su kitokiu gyvenimu, augo viduje tušti, į tą vidų buvo priimamas bet koks indėlis. Kas žudė, ypač sava valia arba iš neapykantos bei pavydo, tokių aplinkybės neteisina.

Būkime vienoje tautoje, nesivadovaudami bolševikų teise ir pavyzdžiu. Kas yra juodas nenusiprausiamai, telieka tamsoje. Tauta nepriklausomybės siekia ne atsiskaitymams ar kerštui, o gyvenimui, protingai tvarkai ir kūrybai.

Dviejose slenkščio pusėse

Iš tolumos laiku ir erdve trumpai pažiūrėkime į priešingybes, okupacijos sukeltas. Tai bus prabėgtinis žvilgsnis tarsi smalsumui patenkinti, tarsi susimąstyti.

Štai kelios nepriklausomos Lietuvos gyvenimo iškarpos, valstybei jau stovint ant prarajon lūžtančio kelio, prieš pat Molotovo-Ribbentropo paktą. Verskime *Lietuvos aidą*, 1939.VIII.19 laidą. Ten pranešama apie nesutarimus karinėse derybose tarp Maskvos ir Britanijos bei Prancūzijos (sovietai jau rengėsi sutarčiai su Hitleriu, —V.V.), rašoma apie Britanijos ir Japonijos derybų krizę (japonai planavo sąjungą su Vokietija prieš vakariečius, —V.V.) ir apie Romos konferenciją tarp Italijos ir Vengrijos (antraštė: „Romoje svarstomas Europos likimas?"). Štai lenkų ambasadorius lankosi pas popiežių, Dancigas jau tapęs politinio ginčo aštria tema. Vašingtone apklausinėjami JAV vokiečių organizacijų vadai, juos įtariant subversyvine veikla. Lietuvos politikai ir visuomenė žinojo apie tarptautines įtampas, dėl kurių už dvylikos dienų kilo Antrasis pasaulinis karas. Europoje kunkuliavo visi katilai, jų garai šlaistėsi mūsų padangėje.

O valstybės viduje? Džiaugiamasi Lietuvos paviljonu tarptautinėje parodoje New Yorke; raginama pažinti gimtąjį kraštą; sveikinama lietuvių vilniečių mokytojų ekskursija, su lenkų leidimu atvykusi Kaune; rašoma apie neseniai įrengtus vandens fontanus praeiviams atsigerti Laisvės alėjoje, Kaune. Iš Čikagos Alb. Briedis savo straipsniu tvirtina, kad daugiausia amerikiečių Lietuvą aplankys 1943, kai bus minimos Lietuvos 25 m. Nepriklausomybės sukaktuvės (1943 Lietuva jau nešė trečius okupacijos metus, — V.V.). Svarstomos kultūrinės temos — muzikos reikalai, Veiverių mokytojų seminarijos nuopelnai, nuogąstaujama dėl Poškos Baublio, daug vietos skirta šachmatams, trumpai recenzuojami nauji leidiniai ir t.t. Įdomios žinios iš Vilniaus krašto: lenkai trukdo lietuviams ten pirktis žemės, neleidžia sergančiam lietuviui klebonui aplankyti buvusios parapijos, lietuvių gimnazija Vilniuje neturi teisių. Diplomatiniai santykiai prievarta tarp Lietuvos ir Lenkijos užmegzti, pati Lenkija žiūri bedugnėn, o lietuviai engiami. Vilniuje palaidotos Pilsudskio širdies piktas dvokas stipriai jaučiamas.

Labai šiltai ir paviršutiniškai St. Mingaila rašo apie ūkininkų rūpesčius, o V. Širvydas tokiu pačiu stiliumi vaizduoja ,,Vasaros malonumus miške''. Geriausią normalaus, nerūpestingo gyvenimo vaizdą rodo skelbimai. Perkami, parduodami ūkiai, namai, automobiliai, sunkvežimiai, motociklai. Štai varžytinės trobėsių statybai, klinikų įrengimams, miško išpardavimui. Siūlomos ekskursijos į užsienį. Ieškoma tarnaičių. Reklamuojami įvairūs kursai, mokyklos. Stebimės gyvenimo pilnumu ir įvairumu, lyg šiandien vartytume amerikietišką laikraštį. Tačiau pasigendame net mažučio svarstymo apie pavojų valstybei, nors iš užsienio žinių šis pavojus regimas. Nėra užuominų apie vidaus problemas, jokių nuomonių pareiškimų ar diskusijų. Upė plaukia be šapų, tačiau krantai griūva, ir niekas jų nemato. Šia prasme amerikietiškumo, tiksliau tariant, demokratijos poreiškių nepasimaišo net marga plunksnytė.

Peršoksime Molotovo-Ribbentropo paktą, įgulų Lietuvon įvedimą, Vilniaus ,grąžinimą', ultimatumą, Lietuvos okupaciją, gen. K.Skučo, vidaus reikalų ministerio, ir A. Povilaičio, Valstybės saugumo departamento direktoriaus, gėdingą išdavimą Sovietų Sąjungai. Jei dvi valstybės ir turi nusikaltėlių pasikeitimo sutartį, nusikaltėlio reikalaujanti šalis privalo dokumentais įrodyti asmens kaltę. Vyksta ilgos derybos, nusikaltimų peržiūrėjimai, perdavimo eigos nustatymas. K. Skučas ir A. Povilaitis buvo vyriausybės nariai, pildė jiems prezidento ir ministerio pirmininko pavestas pareigas, nusikaltimai nebuvo dokumentuoti, ir vien tik už savo pareigų vykdymą per nepilną dieną nuo pareikalavimo buvo išduoti mirčiai.

Peršoksime ir dviejų tūkstančių Lietuvai vadovavusių asmenų areštus jau 1940 liepos mėnesį, bei areštuotųjų inkvizicinius kankinimus įvairiuose kalėjimuose. Dabar nau-

dosimės *Darbo Lietuva* su šūkiu ‚Visų šalių proletarai, vienykitės!', jau bolševikiniu laikraščiu, Jono Šimkaus, Trečiame Fronte skelbusio revoliucines mintis, o vėliau tapusio aršiu bolševikiniu rašytoju, redaguojamu. (*Darbo Lietuvą* trumpai žymėsime DL.)

DL savo 1940.VIII.4 laidoje isterišku pompastiškumu aprašo iš Maskvos grįžusią delegaciją, pardavusią Lietuvos valstybę, ją ‚prijungus' prie Sovietų Sąjungos. Štai ką tarė Justas Paleckis, kurio sūnus šiandien dirba su tais, kurie bando Lietuvą nuo SSSR atpalaiduoti:

„Iš širdies norėčiau, kad visa mūsų tauta persiimtų tuo džiaugsmu, kurį mes jautėme didžiojoje proletariato sostinėje Maskvoje ir jos širdyje Kremliuje, susitikę su mūsų mylimuoju Vadu ir Draugu Stalinu. Trokščiau, kad visa Lietuva užsikrėstų darbo entuziazmu ir socialinės kūrybos dvasia ir kad mūsų Respublika greitu laiku užimtų garbingą vietą Sovietų Sąjungoje kitų respublikų tarpe. (. . .) Mums teko didelė ir nepaprasta garbė perduoti Sovietų Sąjungos Vyriausiajai Tarybai Lietuvos liaudies valią ir troškimą dėtis į SSSR. Dabar grįžtame su dideliu pasitenkinimu, nes uždavinį gerai atlikome, grįžtame kaip pilnateisiai SSSR piliečiai pas tokius pat pilnateisius piliečius".

Taigi — Lietuva okupuota tik lygiai prieš du mėnesius, o Stalinas jau ‚mylimas Vadas ir Draugas', Paleckis — pilnateisis SSSR pilietis, tik nieko netaria apie pilietybę kalėjimuose pamušamų, patampomų ir pasvilinamų visuomenės vadovų. Suaugusio asmens kalboje naudoti epitetai Stalinui žadina šleikštumą. Jo pasididžiavimas SSSR pilietybe ir niekšišku savos valstybės pardavimu stebina net mažai jautrų žmogų. Lietuvoje gimęs pamaldaus bajoro dvarininkėlio šeimoje, Lietuvoje vertęsis žurnalistika, buvęs Jaunimo ir Žurnalistų sąjungų centro valdybose, Lietuvą pardavė sovietams, tenkindamas savo ambicijas ir silpnavališkus, miesčioniškai buržuazinius polinkius.

Redakcijos pagrindiniame straipsnyje sveikinami grįžę Lietuvos valstybės egzekutoriai: „Jūs parvežėte Stalino konstitucijos saulę, kuri niekuomet daugiau jau nebenusileis. Mes žengsime tvirtu žingsniu pirmyn Lenino Stalino nužygiuotu keliu, vadovaujami garbingos Komunistų partijos ir viso pasaulio darbo žmonių vado, mūsų mylimo tėvo, draugo, mokytojo ir išvaduotojo Didžiojo Stalino".

Po maldų Stalinui tas pats DL numeris jau skelbia nacionalizuotų įmonių sąrašą, baudas prekybininkams, rašo apie ‚parceliuojamą' ūkininkų žemę, apie patalpų sekvestravimą, butų atėmimą. Sekančiuose trijuose numeriuose tęsiama ta pati isterika, nors apsistojama ties mokytojų suvažiavimu, juos ragina tapti stachanoviečiais, tačiau nė žodeliu neužsimenama suvažiavimo pabaigoje spontaniškai giedota Lietuvos Himno scena. 1940.VIII.16 numeryje atspaustas ir A. Rūko pagarsėjęs eilėraštis Stalinui, kurio vieną posmelį pacituosime: „Mes

su Stalinu — į saulę / Mes su Stalinu — kovon! / Tenedrįsta nieks pasauly / Kelti koją Lietuvon!'' O DL 1940.VIII.23 numeryje mokytojai jau barami, Lietuvos Himno neminint, tik jiems prikišama, aišku, kad dėl Himno: ,,Jų pirmykščio nusistatymo niekas negalėsiąs sulaužyti''.

Vėlesnieji DL numeriai perpildyti įvairių mitingų sveikinimais Stalinui ir Molotovui, pranešimais apie įmonių nacionalizavimą, apie ,SSSR šmeižikų' įkalinimus, žemės skirstymus. Yra trumpų žinučių ir apie karo frontą, vokiečiams rodant šiltumą, pasišaipant iš anglų. Minimas JAV ruošimasis karui, iš kurio ,,pasipelnys kapitalistai''. O 1940.VIII.30 numery jau rašoma: ,,Apskrityje (Šiaulių, —V.V.) numatyta įkurti 26 valstybiniai ūkiai — sovchozai, bendro 5.994 ha ploto''.

Lietuvos niekinimas ir naikinimas tęsiamas kiekvieną dieną: vis Stalino saulė, vis nacionalizavimai, nauji potvarkiai, baudos neklaužadoms. Spauda skelbia, kad darbuojasi lietuviškos rankos, tos pavardės, kurias anksčiau minėjau, o Dekanozovas, tikrasis viešpats, niekur nepaminėtas.

Post Scriptum

Šiame penkiasdešimtmety nuo pirmosios bolševikų okupacijos yra įjungtas ir trejų metų vokiečių viešpatavimas karo metu. Jis buvo kitokio pobūdžio, apie jį reikia atskirai kalbėti. Sovietų Sąjunga Lietuvą užėmė taikos metu, pirmieji dideli suėmimai, kankinimai ir pirmasis trėmimas Sibiran vyko prieš ginklų veiksmus. Pokario metų žvėriškumą Sovietija bandė teisinti partizanų veikla. Tačiau partizanus pašaukė 1940-1941 patirtis, vėliau juos skaičiumi padidino SSSR kareivių ir NKVD sauvaliavimas, kurio šiandien Kremlius nepaneigia. Partizanai ėjo ginti tautą, kurios naikinimas vyko prieš juos ir po jų.

Neseniai okupacija Lietuvoje įskilo. Nuo 1990.I.1 Lietuvai pripažintas ekonominis savarankiškumas. Kiek jo matome ir kiek matysime artimoje ateity? Panaikintas Sovietijos įstatymų pirmumas. Lietuvos KP atskelta nuo SSSR KP, nors dalis narių nepakluso. Nepaklususieji automatiškai tapo okupacinių pajėgų dalimi, kaip ir kariuomenė. Juk tai svetimai valstybei, Lietuvą užėmusiai, viešai įsipareigoję žmonės. Jie turi atsisakyti visų teisių Lietuvoje, nes prieš Lietuvą kovoja.

Kas laukia ateity, nežinome. Ėriuko buvimas vilko narve laimingai baigiasi tik labai retais atvejais. Tačiau šio laimingo atvejo visi tikimės. Kol bus atspausti šie žodžiai, gal Lietuva stovės prie pat nepriklausomybės, ir mūsų visas pajėgas kreipsime į ten. O gal — neduok, Dieve! — okupacijos ledo įskilimas vėl užšals, naujoms tautos aukoms atverdamas kelius į kalėjimus ir Sibiran.

Nuotr. V. Maželio.

1974 lapkričio 28 dieną South Orange, N.J., mirė prof. Juozas Ambrazevičius-Brazaitis. Mirė asmuo, kuris kaip ąžuolas buvo įaugęs į lietuvių tautos kultūrinį, politinį ir rezistencinį gyvenimą. Penkiolika metų kaip nebeturime tos savo dvasia didžiai turtingos asmenybės, kuri visada tiksliai sugebėdavo įžvelgti ir įvertinti laiko įvykius. O taip norėtųsi, kad prof. Juozas Brazaitis būtų su mumis ir šiandien, tokiu svarbiu ir reikšmingu Lietuvai momentu. Šiame numeryje profesorių Brazaitį prisimena Paulius Jurkus ir dr. Adolfas Damušis.

PROF. JUOZAS BRAZAITIS PRIE REDAKTORIAUS STALO

PAULIUS JURKUS

Minint prof. Juozo Brazaičio pirmąsias mirties metines, Vytautas Vaitiekūnas, jo gimnazijos klasės draugas, pasakė: „Ir kas galėjo tada tikėti, kad jis išaugs į tokį didį ir taip reikalingą žurnalistą".

Juozas Brazaitis buvo bene didžiausia tos epochos žurnalistinė pajėga su dideliu intelektualiniu pasirengimu, psichologiniu tikrovės pažinimu, su nepaprastu darbštumu. Jis darė visa, kad tik Lietuva būtų gražesnė, tvirtesnė.

Su šiuo žymiuoju žurnalistu ir mano profesoriumi teko ir man 22 metus dirbti *Darbininko* redakcijoje Brooklyne, N.Y. Turėjau progos stebėti, kaip jis dirba, kaip jis sėdi prie redaktoriaus stalo.

* * *

Juozas Brazaitis-Ambrazevičius buvo gimęs 1903 gruodžio 9 d. Ambrazevičiaus pavarde jis baigė gimnaziją, studijas, mokytojavo ir profesoriavo, rašė spaudoje, reiškėsi politinėje veikloje.

Vokiečių okupacijos metu gestapas norėjo jį suareštuoti. Arešto išvengė tik tokiu būdu, kad tą naktį jis buvo kitur. Turėjo slapstytis. 1944 metų pavasarį jau ėmė dundėti rytų padangės, Raudonoji armija grįžo į Lietuvą, nešdama naują okupaciją. Reikėjo pasitraukti iš Kauno ir iš Lietuvos. Iš Kauno miesto savivaldybės jis buvo gavęs reikalingus dokumentus pasikeisti pavardę. Dviračiu atvažiavęs į Tauragę, suplėšė savo senąjį asmens dokumentą ir išsirašė naują, pasivadindamas Brazaičiu. Pakeitė ir savo gimimo datą — penkerius metus pasisendino, įsirašė, kad gimęs 1898 gruodžio 9 d.

Nuo to laiko jis ir įsitvirtino visuomenėje, literatūroje, žurnalistikoje kaip prof. Juozas Brazaitis. Ambrazevičiumi išbuvo 41 metus, gi Juozu Brazaičiu tik 30 metų. Ir šiame straipsnyje naudosime tik jo naująją pavardę, nors ta veikla, kuri reiškėsi nepriklausomos Lietuvos laikais, buvo atlikta Juozo Ambrazevičiaus.

Įsijungia į spaudos darbą

Juozas Brazaitis Marijampolės gimnaziją baigė 1922 metais. Tai buvo dinamiškiausi, pilni entuziazmo jaunos respublikos metai. Visi skubėjo atstatyti Lietuvą. Savanorių karių šautuvai dar buvo įkaitę nuo kautynių, kaito ir moksleivių širdys. Jie jungėsi į jaunimo organizacijas, o tai buvo daugiausia ateitininkai, sakė patriotines kalbas, važinėjo su paskaitomis po kaimus, padėjo katalikiškai jaunimo organizacijai — pavasarininkams.

Spauda ir buvo tokia priemonė, kad per ją galėjai įtaigauti žmones, juos informuoti, išaiškinti svarbius reikalus, stiprinti Lietuvą. Juozas Brazaitis jau nuo 1921 metų bendradarbiauja spaudoje. Per *Ateities* žurnalą, skirtą moksleiviams ateitininkams, jis siekė ir kitą to meto spaudą, rašydamas korespondencijas, iškeldamas jaunimui svarbias idėjas.

Studijuoti atvyko į Kauną. Lietuvos universitete, teologijos filosofijos fakultete, filosofijos skyriuje studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Studijas baigė 1927 metais.

Lietuvos dienraštyje

Studijų metais aktyviai reiškėsi visuomeniniame gyvenime ir spaudoje. Jis buvo pastebėtas kitų subrendusių ir jau pasireiškusių redaktorių ir buvo pakviestas dirbti redakcijoje. Tuo metu Kaune ėjo valdžios oficiozas *Lietuva*. Į šį dienraštį ir buvo pakviestas Juozas Brazaitis. Tai buvo 1923 metai. Dirbo ketverius metus.

Lietuva, valdžios dienraštis, buvo įsteigtas 1919 sausio mėn. pirmoje pusėje Vilniuje, paskui su vyriausybe iš Vilniaus persikėlė į Kauną ir čia ėjo iki 1928 sausio 31 dienos.

Formaliai dienraštis buvo žinioje ministerio pirmininko, kuris skirdavo vyriausius redaktorius. Iš pradžių tokiu vyr. redaktoriumi buvo Albinas Rimka, po jo — dr. Vilius Gaigalas ir ilgesnį laiką — Balys Sruoga (1921-23). Trumpai redagavo dar Matas Bagdonas ir Mykolas Biržiška. Krikščionių demokratų laikais vyr. redaktoriumi buvo dr. Kazimieras Jokantas (1923-1925) ir dr. Juozas Purickis (1925-26), liaudininkų socialdemokratų laikais — Pranas Dailidė (1926), po 1926 gruodžio 17 perversmo trumpą laiką redagavo dr. K. Jokantas, o vėliau iki laikraščio sustojimo — Matas Bagdonas. Redakcijoje yra dirbę: A. Vienuolis-Žukauskas, Faustas Kirša, Justinas Strimaitis, Z. Kuzmickis, A. Gricius ir kiti.

Juozas Brazaitis į redakciją įsijungė krikščionių demokratų valdymo laikais. Jis dirbo prie dr. K. Jokanto, dr. Juozo Purickio, Prano Dailidės, vėl prie dr. K. Jokanto, Mato Bagdono. Iš dienraščio pasitraukė 1927 metų rudenį, kai pradėjo dirbti ,,Aušros'' gimnazijoje.

Laikraštis pasižymėjo savo jaunatviškom idėjom, rūpesčiu stiprinti ir statyti valstybę, bet jo techninė forma buvo dar primityvi. Dar Lietuva neturėjo gerai parengtų spaustuvininkų. Niekas nesirūpino

kokiu gražesniu, meniškesniu sulaužymu, išdėstymu. Vėliau, kai prof. J. Brazaitis dirbo *Darbininko* redakcijoje, prisimindavo tuos laikus ir pats juokdavosi, kad straipsnius dėjo iš eilės, kaip kokias malkas. Ir to užteko to meto skaitytojui.

Patirtis šioje *Lietuvos* redakcijoje buvo labai svarbi jaunam žurnalistui. Vienas iš žymiausių to meto redaktorių ir publicistų buvo dr. J. Purickis, kuris Vyganto slapyvardžiu rašė aktualiausius politinius straipsnius, gynė Lietuvos reikalus. Rašė greitai ir greitai reagavo į visus iškilusius klausimus. Vėliau toks buvo ir prof. J. Brazaitis, greitai ir taikliai rašydamas aktualiausiais to laiko klausimais.

Studijuodamas literatūrą, jis buvo atviras ir literatūros bei dailės klausimams. Tad ir spaudoje jis įprato puoselėti literatūrines bei dailės temas.

Per visą savo žurnalistinę veiklą nuo 1921 iki 1974 metų, t.y. per 53 metus, daugiausia jis ir rašė literatūriniais, kultūriniais, visuomeniniais ir tik vėliau — politiniais klausimais.

Redaguoja *Ateitį*

Ateitis, ateitininkų jaunimui skirtas mėnesinis žurnalas, tuo metu atliko didelį pedagoginį, talentų auklėjimo vaidmenį. Beveik visi rašytojai į lietuvių literatūrą atėjo per šį laikraštį. *Ateitį* išleido 1911 Jakštas-Dambrauskas kaip *Draugijos* žurnalo priedą. Jis tebeeina ir dabar. Pirmaisiais *Ateities* redaktoriais yra buvę: pats Jakštas-Dambrauskas, S. Dabušis, L. Bistras, J. Mičiulis, J. Grinius, A. Januškevičius, A. Vaičiulaitis, A. Maceina, K. Rauba, A. Graževičius ir kiti.

Juozas Brazaitis *Ateitį* redagavo nuo 1928 liepos mėnesio iki 1929 birželio mėnesio. Prieš jį redaktorius buvo pedagogas A. Januškevičius, po jo — redakcinė komisija ir A. Vaičiulaitis.

J. Brazaitis buvo nuostabus mokytojas ir pedagogas, sugebėjęs jaunimą suprasti ir jį auklėti. Ir jo redaguoti *Ateities* puslapiai kaip tik ir pasižymėjo pedagoginiu jaunimo auklėjimu ir jo supratimu.

XX amžiaus dienraštyje

Po *Ateities* redagavimo tik po dešimties metų grįžo prie redaktoriaus stalo. Tai buvo 1936 metais, kai Kaune išėjo dinamiškas ir modernus dienraštis *XX amžius*, pradėtas leisti rugpjūčio 1 d., kai valdžia sustabdė krikščionių demokratų leistą *Rytą*.

Rytas nebebuvo atgaivintas. Jaunesnioje krikščionių veikėjų kartoje atsirado naujos idėjos ir projektai leisti naują, modernų, plačios apimties ir krikščioniškos minties dienraštį *XX amžių*.

Redakcinį kolektyvą sudarė: J. Brazaitis, dr. Pranas Dielininkaitis, dr. Jonas Girnius, kun. Stasys Yla, dr. Zenonas Ivinskis, dr. Antanas Maceina ir dr. Ignas Skrupskelis. Tai buvo katalikiškosios visuomenės pačios svarbiausios ir daug žadančios asmenybės. Paeiliui kiekvienas kolektyvo narys skyrė vieną dieną redakcijos darbui. Vyr.

Juozas Brazaitis, kaip lietuviškos rezistencijos vadovas, buvo toji nepajudinama uola. Iš jo tryško galinga ir gaivi idėjų ir minčių srovė, labai sunkiose aplinkybėse ugdanti mūsų atsparumą ir ištvermę lietuvių tautos ir Lietuvos laisvei laimėti.

A. Damušis

redaktoriumi iš pradžių buvo kun. dr. Juozas Prunskis, nuo 1939 metų — dr. Ignas Skrupskelis, o okupantams bolševikams jį areštavus, iki laikraščio uždarymo — 1940 metų rugpjūčio 1 — vyr. redaktorius buvo prof. Stepas Kolupaila.

Šioje laikraščio redakcijoje prof. Brazaitis reiškėsi labai plačiai, telkė bei organizavo kultūrinio gyvenimo aprašymus, literatūros, teatro bei apskritai meno apžvalgas, rašė vedamuosius, puoselėjo įvairias politines aktualijas, telkė net humorą Mirga Marga skyriuje.

Jis mėgo humorą ir satyrą, sugebėjo surasti talkininkų šiam darbui, pasitelkė dailininką karikatūristą Telesforą Kulakauską, kuris kas savaitę šeštadieniniam numeriui nupiešdavo šmaikščias politines karikatūras. Dėl tų karikatūrų temų pasitarti ateidavo kaip tik pas prof. J. Brazaitį.

Šioje redakcijoje prof. Brazaitis buvo labai uolus darbininkas. Jei reikėjo, tuoj sėdo ir rašė, nežiūrėdamas nuovargio ar laiko. Dažnai kultūrinių įvykių aprašymai, vertinimai, recenzijos buvo parašomos tą pačią naktį, ir jau rytmetį visuomenė skaitė jas šiame dinamiškame dienraštyje.

Į Laisvę dienraštyje ir žurnale

Jau pirmosios bolševikų okupacijos metais J. Brazaitis įsitraukia į pogrindinę veiklą. Aktyviai dalyvavo 1941 metų sukilime, kurį paskelbė Lietuvos Aktyvistų Frontas 1941 birželio 23 d. Gi birželio 24 Liet. Aktyvistų Frontas Kaune išleido dienraštį *Į Laisvę*. Laikraščio pavadinimas nusakė jo paskirtį — tai veržimąsis į laisvę, kurios nebuvo nei bolševikų, nei vokiečių okupacijos metu. Prof. Juozas Brazaitis, tuo metu Laikinosios vyriausybės ministeris pirmininkas, tvarkė valstybinius reikalus. Jis rėmė *Į Laisvę* dienraščio leidimą. Kai Laikinoji vyriausybė buvo panaikinta, J. Brazaitis buvo dienraščio redakcijos patarėjas, talkininkas. Vėliau dienraščio leidimą perėmė Spaudos žodžio bendrovė, kuriai pirmininkavo ir dienraštį redagavo Kazys Bauba, vėliau suimtas ir žuvęs Stutthofo kacete.

Vokiečiai *Į Laisvę* dienraštį uždarė 1942 gruodžio 31, o jo vietoj davė leidimą leisti *Ateitį*. Tada *Į Laisvę* buvo pradėta leisti pogrindyje. Pirmasis numeris pasirodė 1943 metais sausio mėn. Pogrindyje buvo išleista viso 34 numeriai. Vokiečių gestapas nepačiupo nei redaktorių, nesurado nei spaustuvės. Į šį pogrindinį žurnalą įsitraukė ir Juozas Brazaitis, savo patarimais ir straipsniais prieš okupantą.

Žurnalo leidimas vėl buvo atgaivintas Vokietijoje, kur 1948 m. išėjo 3 numeriai. Nuo 1953 gruodžio 1 atgaivintas Amerikoje kaip trimėnesinis 64 puslapių žurnalas, lei-

džiamas Lietuvių Fronto bičiulių. Redaguoti ėmėsi prof. J. Brazaitis. Žurnalas tęsė pogrindinio žurnalo tradicijas, palaikydamas gyvą kovojančio krašto atminimą ir vykdydamas rezistenciją prieš tremties dvasią. J. Brazaitis suredagavo 17 numerių. 1959 liepos mėn. žurnalo redagavimas perkeltas į Čikagą. Po Brazaičio redaktoriais buvo: dr. V. Vardys, St. Daunys, A. Mažiulis, L. Valiukas, A. Kairys, J. Kojelis, V. Volertas, K. Čeginskas, Alė Rūta-Arbienė, Bern. Brazdžionis, V. Vaitiekūnas, V. Rociūnas.

Visą laiką prof. Brazaitis rūpinosi žurnalu, kad jis būtų aktualus, įtakingas, telkė bendradarbius, nesigailėjo triūso, kad žurnalo mintys pagyvintų ir visuomeninę veiklą.

Žurnale jis plačiai mėgdavo liesti Lietuvos partizanus, laisvės kovas, rūpestingai kaupė medžiagą apie okupacijas, rezistenciją, skatino rengti laisvės kovų minėjimus, partizanų vakarus.

Darbininko redakcijoje

Į Ameriką atvykęs 1952 sausio mėn., prof. Juozas Brazaitis tuoj buvo angažuotas dirbti *Darbininko* redakcijoje. Iš New Yorko nenorėjo išvažiuoti, nes čia telkėsi lietuviškasis visuomeninis bei politinis gyvenimas. Be to, ir *Darbininko* leidėjai — pranciškonai vertino šią žurnalistinę pajėgą ir tuoj prašė jį įsijungti į redakciją.

Darbininkas į Brooklyną buvo atsikėlęs prieš metus iš Bostono. Redakcija ir spaustuvė įsikūrė 710 Willoughby Ave. Namas buvo kieme, to namo pusrūsyje redakcija turėjo tik vieną kambarį. Iš garažo buvo padaryta spaustuvė. Redakcijos kambaryje vietos buvo maža, tik vienas didesnis stalas. Prof. J. Brazaitis atvykdavo į redakciją tik trumpam laikui. Tada vyr. redaktoriumi buvo prof. Simas Sužiedėlis, o redakcijoje dar dirbo Albinas Gražiūnas, kun. Viktoras Dabušis ir Paulius Jurkus.

Aptarę, kokius darbus reikia jam padaryti, jis išvykdavo namo ir kitą dieną jau atnešdavo parengtą rašinį ar sutvarkęs, suredagavęs kokį darbą. Tada *Darbininkas* ėjo du kartu per savaitę, kiekvienas numeris turėjo 8 puslapius. Jam reikėjo daug medžiagos, ir jos gana daug parengdavo prof. J. Brazaitis. Mėgo jis skaityti įvairią lietuvišką spaudą. Tuoj įvedė skyrių — Spaudos apžvalga.

1953 metų pavasarį redakcija persikėlė į to paties namo antrą aukštą. Ten jau buvo erdvu. Užteko visiems vietos. Leidėjai, taupydami lėšas, iš redakcijos atleido Albiną Gražiūną, pertvarkė visą redakciją. Prof. J. Brazaitis dirbo pirmame kambaryje dešinėje, kitame kambaryje dirbo du redaktoriai, o galiniame kambaryje prof. Simas Sužiedėlis. Prof. J. Brazaitis redagavo pirmą ir antrą laikraščio puslapį, talkino įvairiems redakcijos darbams. Esant vyr. redaktoriumi prof. S. Sužiedėliui, vedamųjų Brazaitis beveik nerašė.

Pirmasis jo redaguojamas puslapis buvo skiriamas politikai, daugiausiai tarptautinei, antrasis

puslapis turėjo spaudos apžvalgas, net knygų recenzijas, įvairius pasisakymus lietuviškais reikalais. Iš vyr. redaktoriaus pareigų 1964 m. pasitraukus S. Sužiedėliui, prof. J. Brazaitis rašė beveik visus vedamuosius ir atlikdavo kitus redakcinius darbus.

Surinkimas politinių žinių, jų suredagavimas buvo vienas iš pagrindinių jo darbų. Jis mėgo šį darbą. Mėgo pats informuotis, kad paskui galėtų kitus labai preciziškai ir tiksliai informuoti. Žinias imdavo iš kitų laikraščių: *The New York Times, N. Y. Tribune* ir kitų to meto dienraščių. Naudodavosi taip pat ir vokiečių, prancūzų bei rusų kalbomis leidžiamais laikraščiais. Tą gausią spaudą jis perskaitydavo, pasidarydamas arba ant paties laikraščio, ar šiaip ant popieriaus lapo įvairias pastabas.

Prof. J. Brazaitis turėjo retą apžvalgininko galią, — iš tos gausybės medžiagos sugebėdavo pasiimti tai, kas svarbiausia, ir visa tai paskui išdėstyti planingai, taikliai ir tiksliai.

Ta jo apibendrinimo — susintetinimo galia buvo tikrai nepaprasta. Kartą 1953 metų gruodžio, o gal jau 1954 sausio mėn. Baltų Namuose Manhattane, N.Y., buvo rengiamas pagerbimas jo 50 metų sukakties proga. Daug kas kalbėjo, išreiškė linkėjimus. Ir klausytojams tos visos kalbos pakibo kaip koks debesis, nežinojai nei pradžios, nei galo ir ką tai reiškia. Po visų tų kalbų žodį tarė pats prof. J. Brazaitis, visas kalbas gražiai susumuodamas, suvesdamas į planingą apžvalgą, išryškindamas svarbiausias idėjas. Tada ir to pagerbimo dalyviai suprato, koks tai šviesus prof. Brazaičio protas ir koks jis įžvalgus.

Toks apžvalgininkas jis buvo ir pirmame puslapyje. Ten nebuvo šiaip tik pabertos žinios. Jos būdavo sugrupuotos, suvestos į visumą, išryškintos, pabrėžta svarbiausioji vedamoji savaitės mintis. Pridėdavo ir smulkesnių, įdomesnių žinių, kad būtų patogiau ir lengviau laužyti. Nesitenkino tik viena nuotrauka, įdėdavo dvi, tris, kas buvo svarbiausia. Neužmiršdavo ir lietuviškos medžiagos. Kas buvo svarbiausia lietuviškame gyvenime, būdavo patalpinama pirmame puslapyje.

Šį Brazaičio sugebėjimą redaguoti, *teisingai įvertinti* padėtį ir net įžvelgti į ateitį pastebėjo ir amerikiečiai ir tuoj su juo užmezgė kontaktus. Telefoniniai pasikalbėjimai eidavo per mano stalo aparatą, tai tiksliai žinojau, kas ir iš kur skambina. Jo nuomonės klausėsi net tokie įtakingi laikraščiai kaip *The New York Times, Wall Street Journal*, kuris bene labiausiai klausinėjo ir konsultavo profesorių, kai reikalai lietė Rytų Europą, Sovietų Sąjungą. Jo nuomonės klausėsi ir Valstybės departamentas bei saugumo įstaigos. *Darbininko* redakcija turėjo žinių, kad ir okupuotoje Lietuvoje partijos sekretorius Šumauskas pirmiausia paklausdavo spaudos referentą, ką tuo ar kitų klausimu rašo *Darbininkas*.

Prof. J. Brazaitis buvo kuklus žmogus, nesiekė kokios pompos, garbės, retai kam ir pasakydavo, su

kuo jis susitikdavo, kokiu klausimu kalbėdavosi. Jei jis būtų buvęs kokio amerikiečių laikraščio ar žurnalo redaktorius, jis tikrai būtų buvęs vienas iš didžiųjų šio krašto publicistų.

Antram puslapiui jis surinkdavo daug įvairenybių iš kitų laikraščių padarydavo spaudos apžvalgą. Mėgo rašyti ir apie literatūrą, recenzuoti knygas. Ir šią medžiagą taip pat dažniausiai skelbdavo antrame puslapyje.

Šią naktį krito daugel lapų
Ir nuoga bus dabar klevuos,
Tarnai ateis, lapus sušluos,
ir aukso kauburėliai —
Kapas vis prie kapo
Ant tavo kelio sužėruos.
A. Jasmantas

Telkdamas medžiagą laikraščiui, jis pasirinkdavo aktualiausią, reikalingiausią temą. Rengdamas Daumanto ,,Partizanų'' antrąją laidą, sukaupė daug medžiagos apie Lietuvos rezistenciją. *Darbininko* atkarpoje Sūduvio slapyvardžiu rašė ,,Vienų vieni'', kurią paskui išleido atskira knyga. Tai vienas iš pagrindinių veikalų apie lietuvių tautos rezistenciją. Apžvelgė ir įvertino kitų darbus. Jis sukaupė medžiagą ir knygai apie prof. Juozą Eretą, apie dr. Pr. Padalį, apie vysk. Pr. Brazį. Tomis knygomis kaip tik ir ryškino veiklias, talentingas asmenybes, kurios nuoširdžiai dirbo Lietuvai.

Dar prieš *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kroniką* atėjo pirmosios žinios iš Lietuvos pogrindžio apie kun. Zdebskio bylą. Prof. Brazaitis brangino šią medžiagą, tuoj suredagavo ir paskelbė. Kai atėjo pirmieji *LKB Kronikos* numeriai, jis uoliai juos perrašė ir parengė spaudai. Jo sumanymas kaip tik ir buvo leisti *LKB Kroniką* atskirais tomais, nes kitaip ji išsibarstys ir nebeteks savo prasmės. Jis pats suredagavo pirmus 7 numerius, sudėjo į tomą, įvedė antraštėles, paaiškinimus. Šiems leidiniams jis davė aiškų, prieinamą stilių. Tokiu būdu vėliau leidžiami ir kiti *LKB Kronikos* tomai. Šio tomo suredagavimas ir knygos paruošimas apie Pr. Padalį buvo jo paskutinieji žurnalistiniai darbai.

Reikia dar atsiminti, kad jis buvo žymus pedagogas bei literatūros profesorius. Jis buvo pirmasis, kuris iškėlė A. Jasmanto — A. Maceinos poezijos vertę ir jos grožį, suredagavo rinkinį ,,Gruodą''. Ir šiaip stengėsi nušviesti Maceinos veiklą, jo raštus. Išvertė Maceinos vokiškai parašytą knygą ,,Pikto problemų'' ir pasirūpino jos išleidimu. Rašė ir apie kitus poetus, rašytojus, juos tiksliai įvertindamas, iškeldamas jų literatūrinę vertę.

Į žurnalistiką ir bendrai spaudos darbą žiūrėjo rimtai, su profesiniu žvilgsniu. Pats kiekvieną straipsnį rašė du kartu. Pirma pasirašydavo ranka, o paskui jau perrašydavo mašinėle, daug ką keisdavo. Jo tikslas buvo taip parašyti, kad būtų lengva skaityti, kad skaitytojas atsimintų tai, ką jis skaitė, kad įsi-

dėmėtų pagrindines, svarbiausias idėjas. Todėl ir jo vedamieji bei apžvalginiai straipsniai buvo įtaigūs, aptvarkyti, neužglušinti nereikalinga medžiaga.

Kai išeidavo laikraščio numeris, jis tuoj jį perskaitydavo. Kiekvieną dieną 3 val. popiet redakcija gerdavo kavą. Tai buvo studijinė valandėlė, lyg koks seminaras. Pirmiausia jis aptardavo, kas šiame numeryje gera, kas ne taip jau gera, ką reikia pataisyti. Visi aptardavo ką reikės parūpinti ateičiai. Jis buvo lankstus ir taktiškas redaktorius, mielai įtraukdavo ir kitus į svarstybas, mokėdavo juos pasigauti. Mielai priimdavo kiekvieno idėją iš šalies, kad tik laikraštis būtų įdomesnis, geresnis. Jei atsirasdavo koks klausimas, tuoj kviesdavo redakcijos posėdį, kad visi būtų painformuoti, kad būtų išklausytos ir kitų sugestijos.

Į redakciją paprastai atsilanko nemažai svečių. Jis dažniausiai ir buvo asmuo, kuris su svečiais kalbėdavosi. Atvykusieji iš Lietuvos visuomet kalbėdavosi su prof. Brazaičiu, nes jis įvairiais klausimais buvo labiausiai susipažinęs ir labiausiai pasirengęs kalbėti, informuoti, aiškinti.

Prisimenant kavos valandėles, reikia dar pastebėti, kad jis mėgo balsiai ką nors paskaityti. Skaitė su pamėgimu, su nuotaika. Mėgo humoristiką, ką surasdavo įdomaus, tuoj ir paskaitydavo, o skaityti sugebėjo: iš karto apžvelgdavo visą sakinį, pagaudavo jo intonaciją.

* * *

Daugelis, skaitydami veikalus apie lietuvius rašytojus, jo monografiją apie Vaižgantą, ne kartą apgailestaudavo, kad jis turi dirbti redakcijoje, verstis žurnalistika. Kaip literatūros istorikas, apžvalgininkas jis būtų daugiau padaręs. Jo kūryba būtų turėjusi dar didesnę išliekamą vertę. Bet jis buvo kovojančios tautos sūnus, jam labai rūpėjo padėti tautai, kad ji nepražūtų, kad greičiau atgautų laisvę. Tokiu atveju reikėjo tautą palaikyti, nuolatos ją stiprinti. O tai galėjo atlikti tokie žurnalistai — publicistai kaip prof. Brazaitis. Jis prisidėjo prie viso to, kas dabar vyksta tautoje. Jo išleisti tomai, jo žurnalistiniai straipsniai dar ilgai turės savo vertę. Jo knyga ,,Vienų vieni'' dar ilgai bus pagrindinis veikalas apie tautos rezistenciją.

JUOZAS AMBRAZEVIČIUS-BRAZAITIS ARCHYVŲ DOKUMENTUOSE

ADOLFAS DAMUŠIS

Daugumas labiau iškilusių bei aktyviai pasireiškusių asmenų dažnai pakliūva į neobjektyvių interpretatorių dėmesį. Pastarieji stengiasi juos nuspalvinti pagal savo intencijas, o taip pat neretai savo pastabomis ir suniekinti. Tad yra suprantamos pastangos surasti ir viešumon iškelti vieną kitą archyvinį šaltinį, kuriame bent kiek nebūtų tų subjektyvių tendencijų. Čia pateikiamos kelios dokumentų ištraukos, kurios tiesiogiai mini prof. Juozą Ambrazevičių-Brazaitį.

1944 metų pradžioje Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas (Vlikas) siuntė į Švediją plk. Ambraziejų užpirkti ginklų Boford gaminimo korporacijoje lietuvių antinacinio bei antisovietinio pogrindžio divizijoms. Iš pirmo žvilgsnio toks žygis daugeliui atrodytų lyg nereali fantazija. Tuo tarpu, prisimenant Pirmojo pasaulinio karo pabaigos atvejį, tai nebūtų buvusi fantazija. Rezistencinėje praktikoje ji galėjo virsti sumania realybe. Abiems kariaujantiems didžiūnams apsilpus ir pradėjus dezorganizuotis, mažoji ryžtinga ir gerai organizuota tauta būtų galėjusi ryžtingai pasireikšti ir apginti savo teritoriją bei valstybinį savarankiškumą.

Tačiau Vliko žygį lydėjo nesėkmė. Plk. Ambraziejus vyko per Estiją ir porai dienų apsistojo pas vieną estų pogrindininką. Pastarasis buvo Gestapo sekamas. Gestapas atėjo jo suimti ir ten rado plk. Ambraziejų. Jį iškrėtę rado civilverwaltungo pažymėjimą, esą jis vykstąs į Suomiją įsijungti į kovą prieš Sovietų Sąjungą, kuri prieš kelis metus buvo okupavusi Suomijos Kareliją. Gestapas tuojaus susirišo su Kaunu ir patyrė, kad civilverwaltungas jokio pažymėjimo plk. Ambraziejui nėra davęs. Tas reiškė — pažymėjimas falsifikuotas. Ginklų sąrašas, karo specialistų pulkininkų V. Vėbros, Šovos, Grudinsko paruoštas, taip pat buvo rastas. (Tą ginklų sąrašą Br. Nemickas surado National Archives, Washington, DC, ir jį yra paskelbęs *Pasaulio Lietuvyje* 1986 metais.) Taip Gestapas čiupo siūlo galą, išaiškino Vliko sudėtį, suėmė jo aštuonis narius ir bendradarbius. Čia pateikiamos kelios trumpos ištraukos iš Gestapo pranešimų vadovybėms Berlyne, Rygoje ir Kaune apie anti-nacinio pogrindžio ir jo atskirų organizacijų likvidavimą. Trijose vietose yra apibūdinamas prof. Juozo Ambrazevičiaus-Brazaičio vaidmuo rezistencijoje. Tie tekstai Gestapo yra paimti iš atskirų Vliko narių tardymo duomenų.

① Eine besondere Rolle spielte
Prof. Juozas Ambrazevicius (christlicher Demokrat). Er wird als einer der führenden Köpfe der katholischen Aktion in Litauen bezeichnet und hielt enge Verbindung zum Befreiungskomitee. A. hielt sich bewusst im Hintergrund und hatte starke Bindungen zur katholischen Geistlichkeit. Er gehörte dem Befreiungskomitee offiziell nicht an, liess sich aber über die wichtigsten Beschlüsse unterrichten. Das Präsidium des Befreiungskomitees hat er in mehreren Fällen beraten.
Vom Befreiungskomitee sind bisher festgenommen:
Brunius, Gaidziunas, Dekenys, Bieliukus, Katilius, Tumenas.

Mit den Festnahmen der anderen Komiteemitglieder, die sich versteckt halten, ist in nächster Zeit zu rechnen.

---

② 2.) Organ der christlichen Demokraten "Litauische Front - Zur Freiheit".
Für Weiterleitung der Beschlüsse des Obersten Befreiungskomitees an dieses Organ sorgten Damusevs und Ambrazevicius. Ihre spätere Festnahme wird weitere Klärung über diese Netzschriftenorganisation bringen.
Am 19.5.1944 wurde der Hauptverteiler Svilus in seiner Wohnung von einem Agenten gestellt. Bei ihm wurden 3200 Stück der letzten Nummer der Netzschrift "Zur Freiheit" und der Hauptverteilungsplan vorgefunden. Durch Zusammentreffen widriger Umstände konnte er flüchten. Bisher erfolgte die Festnahme von 6 Personen dieses Bekanntenkreises.

---

③ Von den litauischen Persönlichkeiten in Berlin, und zwar
Gesandter Skirpa
Gesandter Sidzikauskas
Generalkonsul Dymsa

war Skirpa der Aktivste. Er unterhielt Beziehungen zum Obersten Befreiungskomitee und zu katholischen Kreisen, besonders zu Damusevs und Ambrazevicius. Skirpa war wiederholt zu Besprechungen mit politischen Gruppen in Kauen, das letzte Mal etwa im Januar 1944. Vermutlich wurde die Post aus Bern über ihn geleitet, was aber noch nicht einwandfrei geklärt ist. Skirpa hat von den Netzschriften-Organisationen regelmässig illegale Literatur in geringem Umfange erhalten.

Pirmoji ištrauka liečia Juozo Brazaičio ryšį su Vliku antinacinėje rezistencijoje. Joje rašoma:

,,Specialų vaidmenį atliko prof. Juozas Ambrazevičius (krikščionis demokratas). Jis buvo laikomas kaip vienas iš vadovaujančių katalikų akcijos asmenybių ir buvo tampriame ryšyje su katalikiškąja dvasininkija. Oficialiai jis nepriklausė Išlaisvinimo komitetui. Bet jis leidosi būti panaudojamas kaip patarėjas atskirais klausimais. Daugeliu atvejų jis rėmė Išlaisvinimo Komiteto prezidiumą savo patarimais.

Iki dabar šie Išlaisvinimo komiteto nariai yra suimti: Brunius, Gaidžiūnas, Deksnys, Bieliukas, Katilius, Tumėnas. Tenka skaityti, kad kiti komiteto nariai, kurie dabar yra pasislėpę, bus artimu laiku suimti''.

Faktinai J. Ambrazevičius buvo Lietuvių Fronto vadovaujantis asmuo, bet Gestapo tardymuose daugelis mūsų Vliko kolegų mūsų tikros organizacinės afiliacijos nemėgo ir mus vadino krikščionimis demokratais (autoriaus pastaba).

Antroji tų dokumentų ištrauka aprašo Lietuvių Fronto vadovybės dalį:

,,Šiai organizacijai Išlaisvinimo komiteto sprendimų perdavimu ir vykdymu rūpinosi Damušis ir Ambrazevičius. Juos ateityje suėmus, bus gauta daugiau aiškumo apie šios organizacijos kiršinančią literatūrą.

1944 metais gegužės 19 dieną (šios spaudos, aut. past.) vyriausias platintojas Svilas buvo sulaikytas savo bute. Pas jį buvo rasta 3200 paskutinio šios kiršinančios spaudos ,,Į Laisvę'' egzempliorių. Nepalankioms aplinkybėms susidarius, jis sugebėjo pabėgti. Iki šiolei pavyko sulaikyti apie šešis asmenis iš jo pažįstamųjų tarpo''.

Šio straipsnelio autorius (A. Dmš.) buvo vėliau suimtas 1944 metais birželio 16 dieną. Iš septynių ar aštuonių man primetamų kaltinimų Gestapui ypatingai rūpėjo mano ryšiai su prof. Juozu Ambrazevičium. Be abejo, aš tada ,,nežinojau'' nei kur jis yra, nei kaip su juo susirišti.

Kiti man taikyti kaltinimai buvo nė kiek nemažesni: buvau pogrindžio Vliko vicepirmininkas, per mane buvo gaunama Lietuvių Fronto kiršinanti spauda ,,Į Laisvę'' ir ,,Lietuvių Fronto biuletenis'', mano žinioje buvo ryšiai su karinio sektoriaus asmenimis, o taip pat ryšiai su Lietuvos ambasadoriumi Kaziu Škirpa Berlyne ir su Šveicarija. Dalyvavau plk. Ambraziejaus išsiuntime į Švediją ginklų užpirkimo misijoje, ryšiuose su užsieniu per aukštąją dvasiškiją. Kiekvienas iš tų kaltinimų buvo pakankamai didelis visiškam pasmerkimui, bet tardytojui Raukai ypatingai rūpėjo pagauti Juozą Ambrazevičių. Tačiau grasinimais surengti man greitą teismą ir sušaudyti jis iš manęs jokios pagalbos negavo.

Trečioje dokumentų ištraukoje Juozas Ambrazevičius yra minimas ryšyje su K. Škirpa:

,,Iš lietuvių asmenybių Berlyne: pasiuntinio Škirpos, pasiuntinio Sidzikausko, generalinio konsulo Dymšos, Škirpa buvo pats akty-

viausias.

Jis palaikė ryšius su Išlaisvinimo komitetu ir su katalikų rateliu, ypatingai per Damušį ir Ambrazevičių. Škirpa pakartotinai lankėsi Kaune, paskutinį kartą kažkada apie 1944 metus sausio mėn. Atrodo, jis vadovavo ir Bernui, bet tas dar nėra pilnai išsiaiškinta. Škirpa buvo aprūpinamas kiršinančia literatūra reguliariai, nors ir mažesniu mastu".

Šios trys archyvinių dokumentų ištraukos gana teisingai aprašo prof. Juozo Ambrazevičiaus veiklą.

Bet kai prieiname prie sovietinės literatūros, ten iš karto susiduriame su akivaizdžiu falsifikavimu, stoka tikslios informacijos. Ten visiškai yra susipainiojama dėl Lietuvos laikinosios vyriausybės sudarymo. Tai yra atskiras klausimas, kuriam reikia platesnio pasiaiškinimo, ir jis atskirai bus pateiktas. Čia tik paminėtinas vienas sovietinės spaudos tvirtinimas, kur yra minimas Juozas Ambrazevičius.

B. Baranausko paruoštuose ,,Archyviniuose Dokumentuose", ketvirtame rinkinyje (psl. 21) yra rašoma:

,,Ministerio pirmininko pavaduotojas ir švietimo ministras Juozas Ambrazevičius, įkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, dirbęs Kaune Lietuvių literatūros docentu, faktiškas Lietuvių aktyvistų fronto karinės organizacijos vadovas Lietuvos TSR teritorijoje".

Iš tiesų gi, Juozas Ambrazevičius, anksčiau buvęs produktyvus ir gabus Vytauto Didžiojo Universiteto literatūros profesorius (šeši jo darbų tomai, redaguoti Alinos Skrupskelienės ir Česlovo Grincevičiaus ir Į Laisvę Fondo išleisti tremtyje), niekad nebuvo, kaip neteisingai tvirtinama, ,,Lietuvių aktyvistų fronto karinės organizacijos vadovu Lietuvos TSR teritorijoje". Karinių dalinių vadovus sudarė eilė sąmoningų asmenų, iš anksto įsijungusių į rezistencijos pogrindį ar spontaniškai iškilusių sukilimo eigos metu. Ministerio pirmininko pavaduotoju buvo numatytas Jonas Masiliūnas, tik pirmosios masinės deportacijos į Gulago koncentracijos stovyklų sistemą metu jis buvo areštuotas, kartu su šeima išvežtas ir metų bėgyje sunaikintas. K. Škirpa Gestapo įsakymu buvo laikomas namų arešte Berlyne. Tad Juozas Ambrazevičius tapo išrinktas laikinai eiti ministerio pirmininko pareigas.

Juozas Brazaitis labai nenoriai tas pareigas prisiėmė, keliais atvejais bandė kitus Laikinosios vyriausybės narius prikalbinti iš jo tas pareigas perimti. Bet jo būdo savybės ir sugebėjimai visus buvo įtikinę, kad jis Laikinosios vyriausybės uždavinių vykdymui ir linijos išlaikymui buvo pats tinkamiausias asmuo. Jo vadovaujamoji vyriausybė nepasidavė okupantų įtikinėjimams, vilionėms ir nepabūgo jų grasinimų. Laikinoji vyriausybė savo tvirta laikysena tautos sąmonėje įskiepijo idėją neatlaidžiai kovoti už pilną Lietuvos valstybinį savarankiškumą.

1989.XII.16 d.

Povilas Pečiulaitis 1945 metais tapo partizanu ir įstojo į LLKS Tauro apygardos Birutės rinktinę. Per išdavimą 1952 buvo areštuotas ir po žiaurių tardymų karinio tribunolo nuteistas mirties bausme, kuri buvo pakeista 25 metų kalėjimu ir tremtimi. Išleistas iš kalėjimo ir grįžęs 1972 po 20 metų iš tremties, dar ilgai vargo, negaudamas teisės gyventi Lietuvoje. Kadangi jo tėvas, Sibiro tremtinys ir ten žuvęs, buvo JAV pilietis, Pečiulaičiui su žmona pagaliau 1989 metais buvo duotas leidimas emigruoti į JAV. Šiuo metu gyvena Clevelande.

Povilas Pečiulaitis, grįžęs 1973 metais iš lagerio, pastatė mažą kryželį kovos draugo J. Lukšos-Daumanto žuvimo vietoje.

TIESA — VIENA

Daumanto žuvimo aplinkybės

POVILAS PEČIULAITIS — LAKŠTINGALA

Atvykus pagal pilietybę į Jungtines Amerikos Valstybes nuolatiniam apsigyvenimui, teko susipažinti su lietuviškosios išeivijos spauda, kurioje rašoma apie pokario įvykius Lietuvoje. Kartais tie įvykiai nevisiškai tiksliai aprašyti. Tad čia noriu bent trumpai paryškinti Juozo Lukšos — Daumanto žuvimo aplinkybes, kurios yra tikros, nes aš pats asmeniškai ten dalyvavau. Kai baigsiu rašyti platesnio masto prisiminimus ,,Tauro apygardos paskutiniai partizanai'', ten bus plačiau apibūdintas Daumanto likimas nuo grįžimo iš Vakarų iki žuvimo, jo gyvenimo vietovės ir čekistų klastotės.

1951 metų balandžio mėn. į Lietuvą Kazlų-Rūdos miško ruože, tarp Papilvio ir Kajackų kaimų, Vakarų žvalgyba nuleido du asmenis — Būtėną ir Kukauską. Vienas nuleistųjų desantininkų parašiutas įstrigo į aukštą

pušį, kur jie jį tokioje būklėje ir paliko. Balandžio 19 rytą parašiutą aptiko čekistai ir suprato, kad į Lietuvą buvo pasiųsta Vakarų žvalgyba.

Tuojau buvo permesta didelis skaičius kariuomenės į Suvalkijos kraštą, daugiausia į Kazlų-Rūdos ir Lekėčių miškus. Tuose miškuose tada žuvo daug partizanų, o tarp likusiųjų ilgesniam laikui buvo nutraukti tarpusavio ryšiai. Nutrūko ryšys ir tarp Daumanto ir Trumpio. Trumpis žuvo 1951 gegužės mėn. kartu su kitais partizanais.

Būtėnas su Kukausku jiems Vakaruose nurodytą ryšio vietą pasiekė, bet kažkokiu būdu — ar per kratą, ar dėl išdavimo — jų slėptuvę užtiko čekistai. Būtėnas žuvo nusižudydamas, o Kukauskas pasidavė gyvas. Kadangi jie abu turėjo dar ir atsarginius ryšio punktus, Kukauskas, pasitikėdamas čekistų pažadais, išdavė savo atsarginį ryšį su Mačinsku, Marijampolės apskrityje, Sasnavos krašte. Atidavė čekistams taip pat ir visus šriftus, kurie čekistus galėjo surišti su Daumantu. Kukausko vardu jie pradėjo siųsti pas Daumantą ryšininkus. Daumantas, gavęs iš Kukausko aiškų ir be jokių abejonių nurodymą, kviečiantį atvykti, pradėjo ruoštis su juo susitikti.

Mums su Daumantu kartu atėjus į susitikimo vietą, elektriniu žibintuvėliu daviau sutartą signalą. Paskutiniai Daumanto žodžiai buvo: ,,Jei ‚Dzikas' (taip buvo vadinamas Kukauskas) mūsų nepardavė, tai susitiksim, o jei... — tada žūsime. Spyglys ir Pipiras tegu lieka užnugary. Mudu, Povilai, eisim. Prasiskirkime, kad nebūtume kartu''. Aš paėjau gal 15-20 metrų į šoną. Susitikimo vietoje Daumantas paklausė: ,,Dzikai, tu čia?'' Pasigirdo kažkoks neaiškus atsakymas. Daumantas suriko ,,Ugnis!'' — ir iš jo automato pasigirdo ilga serija, kuri susiliejo su čekistų automatų serijomis. Toje vietoje Daumantas ir žuvo.

Aš stovėjau kiek toliau, šone, paleidau į priekį kelis automato šūvius ir kritau ant žemės. Virš manęs pralėkė čekistų automatų šūviai, bet manęs nepalietė. Pasinaudodamas nakties tamsa laimingai pasprukau. Po metų laiko per kitą tokį susitikimą buvau čekistų nustvertas. Apie tai bus parašyta vėliau.

Man būnant kalėjime, o vėliau lageriuose ir Lietuvoje, įvairūs asmenys, čekistų agentai — provokatoriai dažnai klausinėdavo apie Daumanto žuvimą. Niekam tiesos nesakiau ir negalėjau sakyti, nes čekistams daug kas nebuvo žinoma. Jie skelbė, kad Daumantas buvęs nutvertas gyvas, paskui, kad jį lydėję draugai jį nušovę, kad gyvas nepatektų. Tačiau tiesa yra, kad Daumantas pajuto esąs Kukausko išduotas ir pirmas atidengė į čekistus iš vokiško automato ugnį, žūdamas vietoje.

Daumanto lavonas buvo nuvežtas į Kauno saugumą ir numestas kiemo sandėlyje atpažinimui. Lageriuose man teko susitikti asmenis, kuriems Daumanto lavonas buvo rodomas.

Juozo Lukšos-Daumanto žuvimo vietoje 1989 m. pavasarį pastatytas kryžius.

Kukauskui už šį pasitarnavimą ir už čekistams ryšių bei paslapčių išdavimą nebebuvo net teismo. Iki šiol jis laisvai gyvena Vilniuje. Asmeniškai Kukausko nepažinojau ir nebuvau matęs. Kai aš buvau suimtas, tikriausiai jam mane čekistai rodė, kaip ir kitiems išdavikams.

Partizanų lavonai nuo 1949 ar 1950 metų gatvėse nebebuvo guldomi. Jie būdavo vežami į Kauno ar Vilniaus saugumą. Tai turėtų gerai žinoti tuo metu saugume dirbę jaunesnieji leitenantai, Sakalovo būrio talkininkai ir rusų tardytojų vertėjai: Norkevičius, Marcinkevičius, Sasnauskas, Urbonas, Miknevičius ir kiti. Mano paties tardymo metu šie asmenys talkininkavo Kauno saugumui ir buvo gerai patikimi Sakalovui. Jie, be abejo, turėtų žinoti, kur padėjo Daumanto ir kitų partizanų lavonus.

Juozas Lukša — Daumantas žuvo Kauno rajone, Veiverių vls., Pabartupio kaime, 9 km nuo Garliavos link Pažėrų, prie Bartupės kanalo ir prie Navynos miškelio. Žuvo 1951 metų rugsėjo 4. Žuvimo vietoje dabar pastatytas kryžius.

LIETUVIŲ PĖDSAKAI RUSIJOJE

VĖJAS LIULEVIČIUS

Dar seniai prieš išsiruošiant į Maskvą, man buvo aišku, kad vaikščiosiu tokiose vietose, kurios jau daug lietuvių ištryptos. Nežiniomis ar žiniomis seksiu pėdsakais daugybės lietuvių, laimingų ir nelaimingų. Čia ir nelaimė,ir kartu gražiausias bruožas tokios genties, kurios istorija paskleista, kaip ir jos žmonės, per visą pasaulį. O be to, keliauti į rusų kalbos pasitobulinimo kursus tame Sovietijos ,,stipriam centre'' buvo gera proga apsidairyti toje vietoje, kol ji dar nėra nebeatpažįstamai ir iš pagrindų pasikeitusi.

Bet, kai lėktuvas nusileido Šermetjevo aerouoste ir su grupe amerikiečių aspirantų atėjau prie muitinės, ne aš stovėjau lietuvių pėdsakuose, o jie mano. Pasisukau, išgirdęs pažįstamos kalbos garsus. Buvau pats paskutinis eilėje, kurioje ne tiek daug grįžtančių rusų su didžiulėmis kartoninėmis dėžėmis, pilnomis elektroninės technikos. Už kelių metrų kažkaip daugiau vakarietiškai atrodanti šeima — aukštas vyras, moteris ir dukrelė, — garsiai lietuviškai svarstė,į kurią eilę stoti. Pagavęs savo žvilgsniu jų dėmesį, prabilau: — ,,Stokite čia, čia eilė greitai juda''. O atliepiui visiškai nebuvau pasiruošęs. Žmonės pabalo ir apsisuko. Pasišalino, traukė į kitą salės pusę. Ir aš kiek nustebęs, nežinodamas ką galvoti, nusisukau ir toliau laukiau prieiti prie tikrin-

Gretimam puslapy: prie Petrapilio Kazanski soboro minios klausosi kalbų.

tojų.

O už tikrintojų — aukšta siena, nesiekianti muitinės salės lubų. Likęs kokio metro tarpas. Už sienos būriai žmonių laukia savo atvykstančių giminių. Kai durelės sienoje atidaromos iš salės lauk išleisti muitinę perėjusį keliauninką, bangos žmonių veržiasi vidun į salę. Tik pamažu antpečiuotas tvarkdarys po didelių sunkumų ir rūsčių barimų dureles vėl pridaryt įstengia. Plyšy tarp sienos viršaus ir lubų matyti galybė vyrų galvų. Žmonės, pasistoję ant kėdžių ar vežimukų, stebi, šaukia grįžtantiems, mojuoja. ,,Broniau!'', — pasigirdo. Pribėgo senesnis vyras kiek tik galėjo arčiau prie sienos ir sveikinosi su laukiančiojo galva. Priėjo dabar mano eilė. Be ceremonijų pravarė paskutinius tris iš mūsų, Amerikos piliečius, ir vėl plėšriai užšoko ant rusų su dviem vežimėliais, perkrautais ,,sony'' gaminiais. Pakėliau savo lagaminus (kuriuose, kaip patarta, buvo tiek, kiek žmogui reikėtų dviem mėnesiam skalbimo miltelių, muilo, dantų pastos ir tualetinio popieriaus) ir praėjau pro atidarytas dureles. O tada reikėjo prasistumti pro minią laukiančiųjų. Patekęs lauk iš spūsties — jau atsiradau plačiosios Rusijos erdvėse.

*

Maskvos mieste nemaža lietuvių. Iš sutiktų tautiečių susidarė įspūdis,

Vėjas Liulevičius baigė University of Chicago kolegiją 1988 metais, gaudamas B.S. laipsnį iš istorijos. Tais metais buvo parinktas kaip ,,Fellow'' JAV Mellon Foundation humanitariniams mokslams remti. Aspirantūros studijoms pasirinko University of Pennsylvania istorijos fakultetą, taipgi gaudamas universiteto teikiamą William Penn ,,fellowship''. Ten jis šiuo metu tęsia studijas, koncentruodamasis Rytų ir Vidurio Europos 19 a. kultūros istorijos srityje.

kad net gana gausi kolonija. Tačiau niekas negalėjo tikslaus skaičiaus pasakyti. Lietuviai aspirantai studentai susibūrę į ,,Atžalyną'', kuris renkasi susitikimams, iškyloms ir darbams senojoje Lietuvos Respublikos atstovybėje. Studentams gyvenimas nelengvas Sovietų Sąjungos sostinėje. Maskva, pagal Lietuvos standartus, dulkinas, purvinas ir pergrūstas miestas. patys maskviečiai skundžiasi, kiek miestas pastaraisiais metais pasikeitęs į blogą pusę. Maisto situacija ne per geriausia. O studijos rusišku stilium nelabai racionalios, pagrįstos autoritetiniu priėjimu. Studentai pasiilgsta gimtinės.

*

Su amerikiečiu draugu surandame karo muziejų. Šito draugo senelė — lietuvė. Ko gero, po viso to maišymosi su lietuviais Maskvoje ir jis gali kitaip žiūrėti į savo paveldėtą dalelę mūsų genties istorijos. Priešais muziejų tankai. Muziejaus kie-

Maskva. Stalino stiliaus arka. Bet jos dešinėje matosi tą dieną plevėsavusi lietuviška trispalvė.

me Trotskio šarvuotas traukinys. Viduj visokių įdomybių. Vienoje stiklinėje skrynioje matome žmogaus ranką. Užrašas aiškina, kad tai bolševiko kankinio ranka, kolčakininkų nukirsta per pilietinį karą. Netoli rankos, and sienos kaba labai neryškios fotografijos. Pagal užrašus, tai kokiais 1919 metais raudonarmiečių daliniai Žemaitijoje ir pulkas Vilniaus komsomoliečių. Tolimesnėje salėje minimas Vilniaus ,,išvadavimas''. Į visa tai žiūriu su keistu jausmų mišiniu. Kol taip stoviu, prieina prie manęs stambi bobutė, prižiūrėtoja su raudonu raiščiu aplink rankovę. Užkalbina: ,,Molodoi čeloviek!'' Tuo momentu visai sumišau ir laukiau kas dabar bus. Kuo prasižengiau? Kažkaip tą minutę visas dešimtmetis nuklydo atgal į praeitį. Prisiminiau, kaip Vilniaus Ateizmo muziejuje, dar būdamas mažas berniukas, buvau aprėktas todėl, kad buvau nusiėmęs švarkelį ir jį laikiau rankose. O šita senelė dabar tik paprašė, ar negalėčiau jai uždaryti langelį, kurio neįstengia pajudinti. Padėkojo man. Šitokiu žmonišku bendravimu gal ir pasikeis mūsų pasaulio kampas.

•

Praleidžiu savaitę Petrapilyje. Vis girdėti daugiau ir daugiau žmonių, kurie vadina miestą ne ,,Leningradu'', bet paprastai ,,Pėter''. Prie Kazanski Sobor katedros (kuri dabar Tikėjimo ir ateizmo muziejus) kas vakarą vyksta dideli politiniai

Lietuviška ,,Rasos'' kavinė garsioje Arbato gatvėje, Maskvoje. Visos nuotraukos V. Liulevičiaus.

mitingai. Tai toje pačioje vietoje, kurioje, kaip skelbia metalo lentelė, Leninas kalbėjęs darbininkams. Tarp kolonų pasilipę kalba minioms demokratų, liaudies fronto, anarchistų grupių atstovai. Atsako į klausytojų klausimus. Klausimai visai negirdimi, o tik kalbėtojo įžanga atsakymui: ,,Nuu, delo vtom što...'' Žemiau, žmonių minioje pardavinėjami laikraščiai. Demokratai pardavinėja Lietuvos Sąjūdžio ir Estijos Liaudies Fronto laikraščius, kurie labai greitai parsiduoda, net pasenę numeriai. Juodais marškiniais apsivilkę barzdoti vyrai laiko prie krūtinės priglaudę paskutiniųjų carų fotografijas. Tai Pamjat — aidai šimtmečio pradžios juodašimčių, kurie ir Lietuvoje siautė. Grupelėse žmonės viens su kitu ginčijasi, puola, aiškinasi, sutaria. Stovinėja vietoje ir rūko suktus papirosus. Minioje sukinėjasi ir lietuviško jaunimo. Yra ir tokios niūrios išvaizdos vyrų iš Lietuvos Jedinstvos. Lietuvis paauglys nuotaikingai paaiškina: jais niekas Lietuvoje nesidomėjo, tai jie čia atvykę varyti savo politiką. Toliau prie katedros maišosi rusų evangelikų grupė, oda šarvuoti nihilistai punkai, girti proletarai mušeikos, muzikos studentai su instrumentais, jūreiviai, pasipuošusios panelės, garbanoti hipiai. Stoviu klausytojų minioje. Vienas žiūrovas pastebi ant mano švarkelio peties užsiūtą vytį. Nusišypso ir sako: ,,Labas''. Pasirodo, tai rusas, lankęsis Lietuvoje. Iš kitos pusės kitas klausia rusiškai: ,,O kaip tai bus ten

pas jus? Ar žmonės nebijo?'' Labai plačiai nusišypsau — ,,Ne, nebijo. Viskas tvarkoj''.

*

Stoviu prie ,,Dietski Mir'' — ,,Vaikų pasaulis''. Tai magazinas, kurį būtų galima pavadinti ,,riaušėmis su pietų pertrauka''. Neįtikima spūstis, stumdymasis. Krautuvė stovi prie Dzeržinskio aikštės, paties Felikso juoda statula žiūri prospektu, ilgu odiniu paltu aprengta. Už jo, Ljubjanka. Anapus nuo Dietski Mir turėjo būti Maskvos katalikiška bažnyčia, aptarnaujanti sostinėje gyvenančius lenkus ir lietuvius. Pagal gandus, lenkiškai šv. mišias atnašaujantis klebonas yra lietuvis. Stovinėju ant šaligatvio. Praeina aukšta moteris, už rankos vesdama mažiuką. Girdžiu — ,,Va, Tomuk, kitą kartą... Pagalvok, ko norėsi''. Ir jau vėl minioje dingsta, prarasti žmonių srovėje, kuri teka į požeminių traukinių tunelį.

Už kampo ,,Knyžni Mir'' — ,,Knygų pasaulis''. Parduodamos knygos visomis mažumų kalbomis. Užsukęs nusiperku gražiai išleistą Daukanto istoriją bei šaunią knygelę ,,Lietuviai spalio revoliucijoje''. Čia vėl rankose laikau įrodymą, kiek tokios mažos, paslėptos tautos žmonės veikė plataus pasaulio istorijoje. Ir tai kažkaip svarbu žinoti. Kaip įprasta Rusijos krautuvėse (kažin nuo kada?), pirma reikia suskaičiuoti visų pirkinių kainą, nuėjus prie kasos garsiu balsu pranešti sumą darbininkei, tada kvitą atgal nunešti pas pardavėją. Niekas prie šitų svetimų kalbų knygomis lentynų nesiveržia, kai apačioj vyksta kaip reikiant kumštynės dėl kažkokių ypatingų vaikams knygų. Girdėti žmonių riksmai. Prie lango spintoje už stiklo išdėstytos trys grupės knygų: lietuviškų, latviškų ir estiškų. Tik tiek, kad knygos neatitinka prie užrašų. Latviškos tarp estiškų, estiškos tarp lietuviškų. Toks linksmas susimaišymas. Gal ir reikėjo tautelėm būti uždarytom rusiškoje spintoje, kad šitaip draugautų.

*

Maskvoje ir Leningrade, visur matyti jaunuoliai su ,,Žalgirio'' kepuraitėmis ar marškinėliais, taip pat ir Palangos vasarvietės. Požeminiame traukinyje kartą pastebėjau net uniformuotą kareiviuką su Žalgirio sagtimi ant krūtininės kišenės. Kalbos kursų mokytojai, rusai ir armėnė, visi vasarojė Lietuvoje prie Baltijos, sako su entuziazmu. ,,Da, da. Pribaltiskyje respubliki — Zapad Sojūza'' — Baltijos respublikos — Sąjungos ,Vakarai' ''. Atsidūsta, koks gražus kraštas, miestai. Tik tų lietuvių nelabai supranta.

*

Žymiausia gatvė Maskvoje — senasis Arbatas. Kadaise tai buvęs pirklių rajonas. Nuo gatvės nusukęs, rasi senų medinių namų. Gatvė mašinoms uždaryta, užleista pėstiesiems. Prasideda gatvė prie Prahos restorano, kuriame poetas

Majakovskis pietaudavo. Netoliese, minios apsupusios mažą grupelę jaunuolių skustomis galvomis ir oranžiniais apsiaustais. Čia Indijos Hari Krišna sektos misionieriai. Toliau už jų — pilna menininkų, kurie prie namų sienų išsidėstę kėdutes ir savo teptukus bei pieštukus. Siūlo praeiviams nupiešti jų portretus. Dar kiek paėjęs, prieini eilę bobučių, skaromis užsidengusių žilus plaukus, laikančių plakatus rusiškai ir angliškai. Tai ukrainiečiai katalikai, reikalaujantys pripažinimo savo Bažnyčiai. Už remontuojamo (tuos žodius apsilankantis palyginus greitai išmoks, ,,na riemont'') namo, vyksta mažas mitingas Maskvos Liaudies Fronto. Renkami parašai, kad sugrąžintų rusų tautai jos trispalvę vėliavą, pašalintų raudonąją. Dar už kelių žingsnių, kukli kavinė ,,Rasa''. Kažkaip akis tik pamažu vėl prisitaiko prie lotyniškų raidžių — ,,rasa'', rimtų lietuvių operuojama. Jinai mažytė, sodina tik kelias grupes iš karto, kainos nepigiausios. Tačiau kavinės atmosfera jau ne tokia, kaip kaimyninių — mandagesnė. Už kasos — trispalvės.

Šita Arbato gatve, per Lietuvą prajojęs, Napoleonas traukė Kremliaus link. Bet dar prieš jį, ta pačia gatve, žygiavo Didysis Lietuvos Kunigaikštis Algirdas ir jo pulkai. Šitaip atsiradus tautos praeities laukuose, reikia savęs pasiklausti: kas čia didesnis vaiduoklis — viduramžių kunigaikštis, ar beklajojantis lietuvis keliauninkas.

*

Savaitę prieš išvažiuojant, per vakarinę ,,Vremja'' televizijos žinių programą eina žinios, kad po balsavimo deputatų suvažiavime leista Lietuvai ir Estijai pereiti į ,,samraščiot'' — saviskaitą. Amerikiečiai bendraklasiai ko gero nemažiau stebėjosi ir džiaugėsi šituo įvykiu, padėjo jį atšvęsti ir linkėjo Lietuvai laisvės. Buvome kartu šventę Amerikos nepriklausomybės šventę, Prancūzų revoliucijos metines, tad prie tų revoliucinių minėjimų prisidėjo dar ir šita proga. Žingsnis ekonominės autonomijos kryptin gal nedidelis, palyginus su ilgesniu keliu į nepriklausomybę. Bet dar vis tą rytą atsikėlus ir nubėgus nusipirkti iš anksti užsidarančio laikraščių kiosko (atdaras nuo 7:00 iki 7:10) ,,Pravda'' ir ,,Sovietskaja Rossija'', pasiskaityti apie nutarimus ir jų vertinimus, buvo sunku tikėti, kad pasaulis aplink tas pats, kad jis nuo vakar dienos nebuvo tapęs kaip nors prasmingesniu ir reikšmingesniu.

*

Beatsisveikinant viena sutikta lietuvė taip ir pasakė: ,,Dabar žinom, kad kur tik pasaulyje lietuvis bebūtų, jis lieka lietuviu''. Tai prisimenant, dar net ir lėktuve (pilname tautiečių) virš Atlanto, buvo aišku, kad tas pasakymas, tarsi koks palaiminimas, galiojo ir galios ne tik Maskvos lietuviams, ne tik Amerikos lietuviams, bet visiems genties žmonėms.

WIURZBURGO NEBĖRA

Iš Stasio Daunio karo meto dienoraščio

Wiurzburgas, 1945.III.28

Wiurzburgo nebėra. Lėktuvų bombos jį išbraukė iš gyvųjų miestų tarpo. Ištisus šimtmečius statytas, daug garbės dienų matęs miestas žuvo per vieną naktį. Tai buvo kovo mėn. iš 16 į 17 vakare apie 21 val.

Tai buvo baisus vakaras ir dar baisesnė naktis. Aš gyvenau netoli pagrindinės stoties Excelsior viešbutyje. Pirmosios bombos krito tuojau po 21 val. Išsigandome, nes per radiją pranešė, kad mūsų kryptimi skrenda du lėktuvų junginiai. Praėjo kelios minutės ir prasidėjo baisioji audra. Bombos krito viena paskui kitą, bildesys kurtino ausis, lūžo durys, dužo stiklai, trupėjo sienos. Mes penkiese lietuviai — aš, J. Būtėnas, A. Keturakis, M. Kuprėnienė ir vienas nežinomas lietuvis buvome savo viešbučio rūsyje. Slėptuvė buvo visai menka. Pragariško trenksmo apkurtinti laukėme, kada ateis eilė mums, kada sujudės drebančios namo sienos ir amžinai nutildys mūsų širdžių plakimą.

Dievas mums buvo geras ir gailestingas. Bombardavimas aprimo, mes išlikome gyvi ir sveiki. Mūsų viešbutis degė ir mes skubėjome gelbėti savo daiktus. Sienos buvo aptrupėję, apgriuvę laiptai, pro išlėkusius langus visur matėsi gaisrai... Kai išėjom į aikštę, visur matėme tik siaučiančius gaisrus ir girdėjome sprogstančias bombas. Degė kiekvienas namas ir viskas liejosi į vieną liepsnos jūrą. Guodėmės, kad į mūsų namą sprogstamoji bomba nepataikė.

Aplinkiniais keliais, parku, žarijoms svilinant akis mes pasiekėm Maino pakrantę. Visur matėme tik gaisrus, išverstus, išlaužytus medžius, sugriautus namus. Pasiekę Mainą pradėjome tikėti, kad tikrai išlikome gyvi. Su tūkstančiais vienodo likimo miesto gyventojų traukėm tolyn iš degančio miesto pietų kryptimi.

Apie 2 val. naktį ramiai užmigome rotušėje ant šiaudų žiurstelės. Mes buvome išsigelbėję.

Praėjo pusantros savaitės. Aš išvaikščiojau Wiurzburgo griuvėsius. Visur baisu. Išgriuvę namai, išdegę bažnyčios brangieji pastatai. Ugnis sunaikino per vieną naktį, ką žmogaus išmintis buvo sukūrusi daugiau kaip per tūkstantį metų.

Gaila Wiurzburgo, gaila jo pilies, gaila rezidencijos. Nebėra Wiurzburgo, liko tik griuvėsių krūva ir tas pats vardas. Lietuviai nežuvo, dabar

1945 metų pavasarį, prieš keturiasdešimt penkerius metus, Europoje aidėjo paskutinieji II-jo pasaulinio karo šūviai. Panašiose nuotaikose, kaip čia jas savo dienoraštyje aprašė Stasys Daunys, gyveno tūkstančiai iš Lietuvos į Vakarus pasitraukusių lietuvių. Stasys Daunys, gimęs 1909.VIII.30 Tauragnų valsčiuje, žurnalistas, vokiečių okupacijos metais aktyviai įsijungęs į antinacinę rezistenciją. Vokietijoje talkino Vlikui Eltos biuletenio leidimo darbe. Amerikoje įsijungė į LFB sąjūdį ir 1961-1963 buvo *Į laisvę* žurnalo redaktorius. Plačiai bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje ir visuomeninėje veikloje. Mirė Čikagoje 1977.II.27.

jie susispietė Sebastian str. 2, kitoj Maino pusėj, aukšto kalno papėdėje.

Dar nespėjo žmonės išsikraustyti, nurimti, kaip nauji įvykiai atsistojo prieš akis. Vakarų frontas staiga pajudėjo, persikėlė į Maino frankų žemę. Šiandien laikraščiai rašo, kad priešas veržiasi toliau į rytus. Čia jau aliarmo padėtis. Tiltai užminuoti, žmonės neramūs, girdėti šaudymas. Kas valandą gali pasirodyti tankai. Laimė, kad oras jau šiltas, laukai darosi žali, medžiai sprogsta. Kai šilta, tada visoks vargas lengvesnis. Vakarais, saulei nusileidus visi susėdame sodelyje ir tyliai tyliai dainuojame liūdnas savo tėvynės daineles. Apie 21 val. visi einame gulti. Vieni į vilas, kurias vokiečiai apleido, kiti miega lauke po atviru dangumi.

Mes nieku nesiskundžiame. Gyvename ir laukiame geresnės dienos. Viltis mūsų paguoda.

Wiurzburgas, 1945.III.29

Didysis ketvirtadienis. Artėja Velykos, kurių Lietuvoje taip laukdavome. O čia... Ateina jos nejučiomis ir niekuo nesiskirs nuo paprastų pilkų dienų.

Naktis praėjo ramiai. Beveik negirdėti ir šūvių. Tai gal tik tam, kad Kristaus prisikėlimo rytą dar labiau lietųsi kraujas. Žiūriu į išdegusį Wiurzburgą ir darosi graudu. Kai vėjas papučia, griūva sienos ir raitosi balti sūkuriai dulkių. O dar taip neseniai čia stovėjo miestas.

Sudegė universitetas, turėjęs garsų visoje Europoje medicinos fakultetą. Čia gyveno ir dirbo išgarsėję medicinos autoritetai, čia buvo tobuliausiai įrengtos klinikos ir gydymo kabinetai. Šitame mieste prieš šimtą metų (1847 kovo 27 d.) gimė Rentgenas. Dabar šito miesto nebėra, visi jo turtai žuvo. Wiurzburgas tik nejauki griuvėsių krūva. Karo dievaitis čia ilgiems metams įamžino savo vardą...

Išdegė ir rezidencijos didingasis statinys. Ją 18 šimtmečio pabaigoje pastatė du vyskupai. 1815 metais Wiurzburgą paėmęs Napoleonas rezidenciją pavadino didžiausia ir gražiausia Europos klebonija. Pelenais pavirto pasakiškieji laiptai, nepalyginamosios veidrodžių salės ir kiti neįkainojami meno ir istorijos turtai.

Neišliko ir pilis,. senasis Wiurzburgo statinys, viena iš gražiausių Vokietijos pilių. Jos pamatai siekia prieš Kristaus gimimo laikus. Ilgų amžių bėgyje ji buvo stiprinama ir restauruojama. Dar tik prieš keletą metų ji buvo pagrindinai atnaujinta, o dabar vėl skaudžiai nukentėjo, gal skaudžiausiai savo ilgos istorijos bėgyje. Žuvo be garbės ir garso. Skaudus likimas.

Bamberg, 1945.III.31

Lietuva, mano brangi tėvyne! Nieko nėra brangesnio už savo tėvynę. Dėl jos ir vargas nesunkus kęsti. Šiandien Didysis šeštadienis, aš su reikalais iš Wiurzburgo išvykau į Bambergą. Anksti rytą jau buvau Bamberge. Miestas dar apysveikis, gražu pasižiūrinėti. Per Bambergą teka upė panaši į Mainą. Lietuvių Bamberge susiradau, tarp kitų ir Leonardą Žitkevičių.

Hassfurt, 1945.IV.1

Velykų rytas. O aš kelionėje tarp svetimų žmonių. Vakar išvažiavęs iš Bambergo pasiekiau tik Hassfurtą ir čia turiu laukti kito traukinio iki Velykų ryto. Naktį miegojau ant grindų. Anksti rytą prie stoties susitikau tris lietuvius.

Į traukinį sėdau apie 6 val. Girdėjau, skambėjo bažnyčios varpai. Velykų rytas. Prisikėlimas. Pergalės ir linksmybės šventė. Pagalvojau, kaip dabar švenčia maniškiai Tauragnuose. Prisimena jie mane... O aš toli, toli, kelionėje, nesiprausęs. Tokios šių metų Velykos.

Apie 6:30 val. pajudėjo traukinys.

Schweinfurt, 1945.IV.1

Nesėkmingai eina Velykų pirmoji diena. Vietoj linksmybės ir džiaugsmo dabar mano palydovai baimė ir nuobodulys.

Nedaug tepavažiavus teko bėgti iš traukinio ir slėptis. Nejauku buvo man vienam lietuviui tarp svetimų žmonių tolimam krašte. Apie 10 val. pasiekėme Schweinfurtą. Čia teko palikti traukiny ir laukti 17 val., kada į Wiurzburgo pusę eis kitas traukinys.

Sunku susigaudyti, tvarkos kaip ir nebėra...

Julius Keleras — apie sulaužytas asmenybes ir laisvą kūrybos dvasią

Studijavai Vilniaus universitete dar prieš paskutiniuosius reikšmingus Lietuvos gyvenimui įvykius. Kokios nuotaikos buvo tada jaučiamos?

1987-aisiais baigiau Vilniaus valstybinį universitetą, tada nešiojusį ne taip jau garbingą, kaip vėliau viešai paaiškėjo, Vinco Mickevičiaus-Kapsuko vardą. Tas vardas mums, studijuojantiems nereiškė absoliučiai nieko, prie jo pripratę, tiesiog nepastebėdavom panašiai kaip atrodo nepastebima dėmė sienoje, jei per ilgą laiką prie jos pripranti. Prie panašios dėmės teko priprasti ir mūsų broliams latviams; kiek žinau, jie iki šiolei savąją Alma mater dar tebevadina pergalinguoju P. Stučkos vardu. Ką gi, gerai, kad ano nei šio visai neuždarė, kad galėdavome klausytis nors kelių mėgiamų dėstytojų (docentės V. Daujotytės, docentės E. N. Bukelienės, profesoriaus J. Girdzijausko, profesoriaus B. Genzelio) paskaitų, dalyvauti jų seminaruose. Tais žmonėmis galėdavai pasitikėti, jie sakydavo tai, ką galvojo, ką žinojo, ką manė esant reikalinga pasakyti jaunam žmogui, bandančiam suvesti galus su galais. Daugeliu kitų nelabai tegalėdavai pasitikėti — nes ar galima pasitikėti tvarkingai pakabintu kostiumu, kurio atlape jautei išdidžiai šviečiant partiečio ženklelį? Žinoma, jie nenešiojo tų ženklelių, ir galiausiai ne jie pirmieji, ne jie paskutiniai įsirašė į partijos, bene labiausiai veidmainingos partijos politinėje istorijoje, sąrašus.

Ne tai buvo svarbiausia — galinga prievartos jėga, laužanti stuburus ir individualius protus, gebėdavo įtikinančiai priversti šeimų maitintojus — talentingus mokslo žmones, pašnabždėdama daug kam esminio argumento poveikį darantį pažadą — jeigu ne tai... Žinoma, svarbiausia jų žymė nebuvo partijos bilietas, o tai, kad jie neturėjo asmenybinio poveikio, tiesiog neturėjo asmenybės. Jiems universitetas buvo tik studentų fabrikas, gaminantis skaitlingą produkciją, reikalingą liaudies ūkiui. Todėl nemačiau reikalo lankyti tokių kostiumų paskaitas, nors neretai tie kostiumai surasdavo progą atlyginti už nepagarbą jų formuliarams, jų tvarkingai suliniuotoms buhalterinėms knygoms, kur studentas, kaip koncentracijos stovyklose, tampa tik numeriu beveidžiam sąraše.

Įdomu būtų išgirsti aplinkybes, kokiu būdu atsiradai Čikagoje. Ar lengva buvo išvykti į Ameriką? Kas šiuo metu yra Tavo profesoriai?

Su Los Angeles LFB XXIV literatūros vakare dalyvavusiu jaunu poetu Julium Keleru kalbėjosi Juozas Kojelis.

Taigi 1987-aisiais baigęs universitetą, sėkmingai apgyniau diplominį darbą „Simono Daukanto istoriosofija" ir gavau pasiūlymą iš Lietuvių literatūros katedros stoti į aspirantūrą ir rašyti disertaciją iš mano pamėgtos srities — lietuvių išeivijos literatūros. Sutikau, nors žinojau, kad nebus lengva, nes daugelis emigracinės kultūros šaltinių lieka Amerikoje. Tačiau įpusėjus, jeigu galima taip sakyti, pertvarkai Sovietų Sąjūze (pridėkime lietuviškas galūnes abiems imperijos vardams lygiai, — kokia gali būti Sovietų Sąjunga? — paskutinysis žodis juk įprasta, kad reikšty savanorišką, bet ne prievartinę jungtį), pasigirdo balsų, jog bus įmanoma lietuvaičiams bei lietuvaitėms studijuoti ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulio universitetuose. Žinoma, balsai lieka balsais, tačiau mano atveju universitetui dėkoti nesu linkęs. Profesoriams V. Areškai ir J. Girdzijauskui — mano kursinių ir diplominio darbo vadovui, vienam doriausių ir giliausių dabartinės Lietuvos humanitarų, viešint Amerikoje buvo susitarta su Illinois universiteto Čikagoje Lituanistinės katedros vedėju prof. Br. Vaškeliu, jog galima būtų mėginti mane iškviesti į Ameriką, kad čia Čikagoje, Illinois universiteto Lituanistinėje katedroje gilinčiau išeivijos literatūros studijas, susipažinčiau su naujausiais literatūros tyrimo metodais ir rašyčiau disertaciją natūralioje aplinkoje, kurioje brendo išeivijos kultūra.

Tačiau Ameriką pasiekiau labai sunkiai. Universitetas, kurio formalų siuntimą turėjau, dirbdamas Lietuvių literatūros katedroje asistentu, atsisakė apmokėti kelionę, motyvuodamas tuo, kad nėra pinigų, ir geriau dvidešimt aspirantų nuvažiuos į Maskvos ar Leningrado bibliotekas nei vienas į Ameriką. Kągi, bet kaip po tų žodžių tikėti rektoriaus J. Kubiliaus kalba prieš rinkimus, kuomet jis teigė, jog kuo daugiau reikia keistis studentais bei dėstytojais su užsienio kraštų universitetais? Ar neskamba tai kaip eilinė sovietinės demagogijos dainelė. Antra vertus, niekad neradau bendros kalbos su stagnaciniais biurokratais, kurių universiteto vadovybėje netrūko ir netrūksta. Sakykit, ar gali žmogus, įpratęs patogiai gyventi, laikydamas studentus antrarūše produkcija, atsisakyti savo valia privilegijų, erdvaus kabineto ir kitų gausių malonumų, kuriuos teikia patogi valdininko (nes mokslas daugeliui jų antraeilis dalykas) kėdė. Tad, jei ne Illinois universiteto Lituanistikos katedros vedėjas gerbiamas profesorius Bronius Vaškelis, jei ne mielų giminių parama (bilietą galėjau gauti tik už valiutą) tebūčiau ir dabar tik Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros aspirantas, rašantis disertaciją apie žemininkus — vieną iš išeivijos kultūrinių kulminacijų.

Manau, kad mano žmonai, taip pat humanitarei, kurios atvykstant laukiu, kelionė bus lengvesnė ir netaps anabaziu kaip man. Juk Lietuva taip sparčiai vaduojasi iš ilgamečio paralyžiaus, bandydama nusimesti ne tik ekonominius, politinius, bet ir kultūrinius antrankius.

Pirmajame mokslo ketvirtyje turėjau tris garbingus profesorius — ypatingai daug man padėjusį Lituanistinės katedros vedėją Bronių Vaškelį, puikią literatūros teoretikę Violetą Kelertienę ir anglų kalbos profesorę Laurette Kirstein.

Filosofas Juozas Girnius dažnai primindavo tautos daliai išeivijoje krauti kultūrinį kraitį, kuris kada nors galėtų grįžti į laisvą Lietuvą. Grįžimui sąlygos pradeda atsirasti. Ar jau spėjai susipažinti su išeivijos kultūriniu kraičiu?

Išeivijos kultūrinis kraitis toks neaprėpiamas, kad su juo nėra įmanoma gi-

Keturi poetai, dalyvavę šios žiemos literatūros vakare, Los Angeles: Elena Tumienė, Julius Keleras, Danutė Mitkienė ir Bernardas Brazdžionis. Nuotr. V. Baltušienės.

liau susipažinti per kelis metus, juo labiau per kelis mėnesius. Dabar svarbiausia, kad ji perimtų Lietuva ir jis neliktų svetimoj žemėj, ir neretai svetimuos šiukšlynuos, kaip teko girdėti apie kelių archyvų likimą.

Iš to, ką jau esi patyręs apie išeivijos kūrybą, kas Tau daro stipriausią įspūdį: jos literatūra, filosofija, mokslas, menas?

Stipriausią įspūdį daro laisva kūrybos dvasia virpanti H. Nagio, A. Nykos-Niliūno, H. Radausko, B. Brazdžionio, J. Aisčio, L. Sutemos, K. Bradūno, J. Švabaitės ir daugelio kitų, nelengvai aprėpiamo kultūrinio egzodo kūryboje.

Manau, kad apie egzodo kultūrą jau nebebus rašoma taip, kaip 1964 m. rugsėjo 6 d. *Tiesoje* rašė Domas Šniukas, dabartinis Lietuvos Žurnalistų sąjungos pirmininkas ir Televizijos komiteto pirmininkas, kaip apie „likimą tos lietuvių dalies, kuri, priešo propagandos suklaidinta ir nesupratusi didžiųjų revoliucinių pertvarkymų, pasitraukė į Vakarus".

Lietuvių egzodas atsakė į prof. Juozo Ereto klausimą — „Tremtis — prakeikimas ar uždavinys". Visgi būta uždavinio, ir jis išspręstas aukščiausiu pažymiu. Žinoma, neverta pamiršti patikslinančio prof. J. Ereto pastebėjimo: „Egzilis visuomet yra sinonimas aukai".

kruvinasai

staliniecai pervažiuoja daugel sykių Lietuvos
partizanų kapus, ir saulė skleidžianti saldų
mirties aromatą, ūmai užšaldo sodus,
liepdama jiem žydėti raudonai raudonai
lyg dobilėliui, kuriam šoble galvelę nukirs

siaubas, prakaitu sukruvinta paklodė, sapnuojant
tėvą, surištom rankom, motiną, apspjaudytu veidu,
seserį, nuleista galva, kaimyną, nukryžiuotą
ant lauko išvietės

Dzievuli, Dzievuli, kurgi tu, rypuoja
sena kaimietė vienut vienutėlė senoj,
neapartoj sodyboj, kuriai irgi ištraukė
liežuvį, kad neišduotų šulinio svirčiai,
kokia bolševikų spalva

keturiasdešimtieji

kelios kaimiškai apsirengusios moterys
gelsvoj, lino spalvos prieblandoj
prie mirštančios, seniai baltintame
dvaro kambarėly

medinė lova, gležnas išblyškęs
šešėlis (kūnas išveztas į šiaurę),
gražiai sudėjęs rankas
tartum megztų apdarą sūnui — giriniui

bet jie vėlei įeina drąsiai
ilgais guminiais batais lyg per ančių
medžioklę, taškydamiesi ilgom svetimkalbėm
seilėm ir liepia keltis

mes davėm tau laisvės, lygybės nuodų
o tu vis nemiršti — šiltai aprengta, laiminga, soti,
imk grandines, gal tiks vietoj buržuazinių
apyrankių

Sveika Marija, malonės pilnoji;
ji klūpo uždaryta ir mato,
kaip šėlsta balandžiai, nešdami
dangun Nepriklausomybę

Julius Keleras

LAISVĖ ARBA IDEOLOGIJOS MIRTIS

ARVYDAS JUOZAITIS

Laisvė — gal ji jau atėjo? Kažkas lyg ir alsuoja krūtinėje. Bet ar iš tikrųjų tai laisvė?

Kadaise, pirmaisiais pokario metais, Vokietijoje atsidūrę Lietuvos šviesuoliai padarė žygdarbį. Jie ką tik buvo praradę valstybę, Tėvynėje virė partizaninis karas, nežinia buvo apgaubusi visą Europą. Bet ,,Lietuvių Fronto'' bičiuliai išleidžia nedidelę knygutę, kuri išsaugos jų atmintį amžiams. Tai straipsnių rinkinys ,,Į pilnutinę demokratiją'' — ir šiandien stebinantis minties atvirumu, perspektyva, laisve. Iš tikrųjų: tik laisvi žmonės visuotinio nuovargio ir nihilizmo sūkuryje galėjo tarti į epochos veidą: ,,Nei barbariškas žmogus, nei barbariška tauta nėra demokratai... Demokratija reikalauja aukštos dvasinės kultūros''. Tai buvo sakoma ne tik pasisukus į valstybės nebetekusią Lietuvą. Tai buvo sakoma žinant, kad demokratija sugrąžins mums valstybę. Galbūt todėl ir šiandien ,,Lietuvių Fronto'' bičiuliai sudaro ideologinį išeivijos branduolį.

* * *

Dažnas mūsų politinis veikėjas skuba deklaruoti, kad jis — ,,už laisvą ir nepriklausomą Lietuvą''. Tai šventi žodžiai, kiek juos bekartotumei, jų nebus per daug. Tačiau — būkime atviri — dažnas suprantame juos kaip vienas kito sinonimus. Bet juk tai netiesa...

Juk nebe vienas garsiai šnekantis propaguoja ,,bet kokią Lietuvą, kad tik už TSRS ribų''. Tai faktas, kuris plačiau žinomas Kauno sąjūdiečiams. Tai fanatizmu kaitinama ugnis, kurios liepsnos aukštesnės už Kremliaus bokštus. Nes ji kėsinasi nebe į Imperiją, o į mūsų sveiką protą ir kviečia kurti ,,nepriklausomą Lietuvos Albaniją'' arba ,,dar labiau nepriklausomą Lietuvos Rumuniją''.

Lietuvoje leidžiama *Komjaunimo tiesa* savo 1989 gruodžio 19 dienos nr. 240 įsidėjo Arvydo Juozaičio straipsnį ,,Laisvė arba ideologijos mirtis'', kurį čia perspausdiname. Arvydas Juozaitis praeitą rudenį lankėsi Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Mums nepaprastai malonu, kad Lietuvoje kreipiamas dėmesys į 1958 metais prof. Juozo Brazaičio ir kitų Lietuvių Fronto ideologų paruoštą 78 psl. knygutę ,,Į pilnutinę demokratiją'', kad pradedama svarstyti ir pasisavinti šio pilnutinės demokratijos projekto idėjas. Žinome, kad jos Lietuvoje buvo gyvos visą laiką, bet dabartinės naujos sąlygos jau leidžia jas pasvarstyti ir pritaikyti atsikuriančiai Lietuvai.

Tarp kitko, nuo 1990 sausio 1 dienos *Komjaunimo tiesa* savo vardą pakeitė į *Lietuvos rytą*.

Ateitininkų suvažiavime Vilniuje, lapkričio 25-26 dienomis: iš kairės — Arvydas Juozaitis, šio straipsnio autorius, Povilas Šilas ir Jadvyga Bieliauskienė. Nuotr. P. Kaufmano.

Visa tai būtų juokinga, jeigu būtų juokai...

Rodos, atėjo metas pasakyti, kad nepriklausomybės mūsuose siekia daug nelaisvų žmonių. Nelaisvų savąja dvasia ir aklų savuoju protu. Iš tikro tai nėra stebėtina vien pagalvojus, iš kokios duobės mes lipame. Be to, kiekviename tautinio išsivadavimo judėjime yra visko. Net nusikaltėlių, kurie griebia istorinę galimybę išgarsėti ir apiplauti baisias savo nuodėmes. Tačiau sveiko proto sargyba — daugumos pareiga. O ją vykdant nėra geresnio talkininko už laisvą sielą. Nes tik ji — laisvos ir demokratinės valstybės sąlyga.

* * *

Bet kas yra laisvė? Ne, ne ta filosofinė sąvoka, o greičiau jausmas, kuris aplanko kiekvieno sielą. Aplanko, bet ne visuomet įsitvirtina.

Mes — Europos vaikai. Čia mūsų dvasios tėvynė. Čia rastas tas raktas, kuris atrakino viso pasaulio duris. Nes laisvė čia buvo neatsiejamai susieta su protu. Ši sankaba pagimdė demokratiją ir demokratija šiandien lemia pasaulio pažangą. Visa kita — tik taisyklės išimtys. Ir dažnai tragiškos išimtys.

Protinga laisvė — tai savo paties galimybių įvertinimas. Tačiau įvertinimas pro veiklos prizmę, įvertinimas susikūrus visuomenines organizacijas ir partijas, padalinus valdžią į tris dalis. Ir kas be ko — atėmus iš politikos šventumo skraistę. Visa tai — Europos vaisiai.

Politikos ,,sušventinimas'' — vienas didžiausių pavojų. Nelaisva ir intelektualiai neišsivysčiusi tauta labai lengvai pasiduoda politinio mesianizmo apgaulei. Ji laukte laukia — ir sulaukia politinių lyderių-pranašų, pasiduoda jų savivalei. Tokia visuomenė (jos dauguma) tiki, kad visos svarbiausios bendruomeninio ir dvasinio gyvenimo problemos gali būti išspręstos politinėmis priemonėmis, sukilimais ir karais. Tuomet, ži-

noma, ateina stiopkos razinai, pugačiovai ar rasputinai ir paleidžia į lankas žmonių dvasią, paskelbia anarchiją ,,tvarkos motina''. Tyčiojamasi iš visko ir viskas pateisinama. Bet sunkiausia dalia tenka sveikam protui ir jo sarguį — žmogaus savigarbai.

Mums, gyvenantiems šalia tautos, kuri dar ir šiandien nežino, kas yra laisvė (neskiria jos nuo ,,valios''), labai nesunku suprasti, kad esame toliausiai į Rytus pastūmėtas Europos bastionas pačioje Europoje. Galbūt tai ir yra mūsų misija — įtvirtinti europietiškąją demokratiją čia, ant Baltijos kranto, kad kitame amžiuje ji galėtų žengti toliau...

Jeigu šitai suprastume ir prisiimtume visi kartu, tai būtų garbingas mūsų uždavinys. Bet kartu ir sunkus (nes nėra garbės be vargo). Daug sunkesnis nei kurti albanijas ir rumunijas.

* * *

Vienas nuostabus ,,Lietuvių Fronto'' bičiulių atradimas — atradimas, paremtas tautos valstybine patirtimi, o ne vien Europos *gyvenimo dėsniais*, — buvo teiginys, jog demokratiška politika negali siekti ideologinių tikslų. Tai buvo generalinė Europos pažangos linija, ir šiuo atradimu mes dar sykį lokalizavome savo tikrąją geopolitinę pdėtį. Ir nuostabu: šios išvados priėjo katalikiškos orientacijos žmonės! Taip prasimušė į dienos šviesą tikroji socialinė krikščionybės paskirtis: paskleisti demokratiją kaip absoliučios vertės, visai žmonijai skirtą turtą, kartu nereikalaujant jokio atlygio — nei pasaulėžiūrinio, nei ideologinio. Nei valdžios. Geroji krikščionybės valia tuo ir pasižymi, kad ji nereikalauja atlyginimo už gėrį, tiesą ir meilę. Ji įtvirtina NELYGSTAMĄ ŽMOGAUS VERTĘ Žemėje, o tai ir yra demokratinės politikos kertinis akmuo. Visa kita jau gali būti desakralizuota.

* * *

Bet mes — Blogio imperijos auginiai. Joje į oficialios ideologijos rangą pakeltas melas, prievarta, neapykanta, jėgos kultas — žodžiu, visos septynios didžiosios ir dar kitos nuodėmės. Ši ideologija tiek persunkus visą gyvenimą, kad reikia labai nedaug — atsisakyti sveiko proto savikontrolės, savigarbos ir tu — jau totalitarizmo glėbyje.

Totalitarizmas yra ypač sistematizuotas blogis. Melo ir prievartos kratosi sveikas protas? — jį reikia palaužti. Ir palaužti taip, kad pats žmogus imtų teisinti šią ,,tvarką'' kaip vienintelę teisingą ir net gerą. O kai palaužiamas žmogus, laisvė savaime pasitraukia iš jo sielos. Ir jau nebe taip lengva jai tenai grįžti...

Šiandien tarsi vaduojamės. Tačiau būkime blaivūs ir ypač — savikritiški. Juk laisvė neskelbiama — nebandykime to daryti. Ji turi atsigauti ir vėl prisiartinti prie mūsų. Ir kaip pašalas turi išeiti iš mūsų įgūdžiai bei jausmai, kuriuos įskiepijo totalitarinė ideologija.

Klysta tie, kurie teigia, kad Sąjūdyje demokratijos daugiausia. Jau vien toks teiginys — demokratijos paneigimas. Mums buvo duotas labai trumpas istorinis laikas ir — mūsų laimė — mes jį panaudojome. Bet tai — Dievo dovana, kurios negalima priskirti nei Sąjūdžiui, nei Gorbačiovui. Ją gavome mes, žmonės. Jeigu bandytume didžiuotis tuo — atstumtume ją...

Bet ir tai ne viskas. Laisvė turi paneigti ne tik totalitarinę ideologiją, bet ir pačią ideologiją kaip tokią. O tai suprasti itin sunku. Sunku įsivaizduoti, kad

(Nukelta į 66 psl.)

LIKOME IŠTIKIMI SAVO MISIJAI

KAJETONAS ČEGINSKAS

Žodis, tartas 36-tosios ELSS atidarymui Gotlande 1989

Sakoma: kas nori pažinti poetą, turi aplankyti šalį, kurioje jis gimė. Panašiai ir su šiuo periodišku renginiu, kuris jau ne vieną dešimtmetį, be pertrūkio, kasmet kartojasi ir nešioja Europos lietuviškųjų studijų savaičių vardą. Tik čia ne tiek svarbi šalis, kurio je šios savaitės gimė, kiek laikas, kuris jas pašaukė gyvenimui. Nuo jo mus skiria ištisi 35 metai, bet tą nuotolį reikia įveikti, jei norime geriau suprasti savaičių paskirtį ir prasmę. Turiu galvoje ne tą vienkartinę prasmę, kurią turi kiekviena savaitė atskirai nuo kitų, būtent tai, ką iš jos padaro į ją susirinkusieji, bet tęsiamą kasmet pakartojamo renginio prasmę, kurią viena savaitė perima iš pirmiau buvusių ir perduoda po jos einančioms.

Ėjo 1952-ji metai. Iš keliasdešimties tūkstančių lietuvių, kurių didžiulė dauguma telkėsi praūžusio pasaulinio karo išblokštųjų stovyklose Vakarų Vokietijoje ir buvo migracijos bangų plukdoma už vandenynų, beliko tik keli tūkstančiai. Jie save laikė ne paprastais pabėgėliais, išeiviais, bet tremtiniais, ne savo noru tėvynę palikusiais. Nors skiriami nuo tėvynės tos pačios ,,geležinės uždangos'', kuri aklinai skyrė vieną Europos dalį nuo kitos, nebuvo nuo jos atsiskyrę, išgyveno bendro likimo smūgius ir išmėginimus.

Tie paskutiniai Stalino siautėjimo metai buvo lemtingi abiejose ,,geležinės uždangos'' pusėse. Tai nebuvo tik atsitiktinis sutapimas, kad tais pačiais metais Lietuvos laisvės kovų sąjūdis liovėsi organizuotai reikštis ir užsienyje veikiantis Vlikas atsiribojo nuo kovojančio krašto įgaliotinio Vakaruose. Juo buvo 1941-jų metų laikinosios vyriausybės faktiškas vadovas prof. J. Ambrazevičius-Brazaitis, rezistencinio Lietuvių fronto sąjūdžio spiritus movens. Tai giliai sukrėtė tuos, kurie ir užsienyje buvo pasiryžę tęsti lietuviškojo pasipriešinimo kovą. Ėmė burtis pasaulyje pasklidę Lietuvių fronto bičiuliai, negausūs, bet reikšmingi savo intelektualinėmis pajėgomis.

1953 rugsėjo 5-6 Tiubingene, V. Vokietijoje, įvyko steigiamasis Europos LF bičiulių pasitarimas, kuriame dalyvavo apie trisdešimt bendraminčių iš penkių šalių. Dalyvavo ir iš Amerikos atvykęs tuometinis kovojančio krašto atstovas prof. Ambrazevičius-Brazaitis. Kalbė-

damas Lietuvos žmonėms per Amerikos Balsą, jis tuomet taip įvertino Tiubingeno pasitarimą: ,,LF Bičiulių konferencija apeliavo į jaunimą, išaugusį jau tremtyje, kad pasisavintų laisvojo pasaulio dvasią ir sykiu išlaikytų tvirtą tikėjimą nepriklausoma Lietuva; širdies šilumą Lietuvos praeičiai, o ypač ištikimybę tėvynės laisvės kovų sąjūdžiui ir jo dvasiai, pagarbą ir prisirišimą jos didvyriams, pasiryžimą atiduoti jėgas Lietuvai, nors ir kaip ilgai tremtis užtruktų''.

Pagrindinę paskaitą Tiubingeno pasitarime skaitė filosofas Antanas Maceina. Jo mintys apie pasipriešinimą tremties dvasiai buvo labai reikšmingos ateičiai. Maceina ragino tremtį pasirinkusius nesuskursti idėjiškai, nepaliegti morališkai, nežlugti tautiškai; nepamiršti, jog esame kenčiančios tautos nariai, ne veltui palikę savo kraštą ir ieškoję prieglaudos svetur. Jis išryškino dvejopą tremties sampratą Odisėjo ir Abraomo įvaizdžiais. Odisėjas grįžta namo, nieko iš tremties neparsinešdamas, tik pliką gyvybę ir užgrūdintą šeimos bei tėvynės meilę. Abraomas, kurį Maceina nurodė sektinu pavyzdžiu, virtęs klajokliu, keliavo iš krašto į kraštą, visur statydamas Viešpačiui altorius, kariaudamas su sutiktais nomadais, augindamas savo bandas ir savo šeimą.

Pasirinkimu tarp Odisėjo ir Abraomo Maceina skatino tremtyje matyti ne pasmerkimą, bet pašaukimą; ieškoti ne prarastosios, bet pažadėtosios žemės; nesidairyti atgal, bet žengti pirmyn; konservavimo polinkį įveikti nauju kūrybišku užsidegimu. ,,Prieš mus stovi žiauri dilema: arba mes susikursime savą gyvenimą, arba paskęsime svetimojo bangose'' — šie filosofo visiems tremtį pasirinkusiems skiriami žodžiai krito į derlingą mažo rezistentų būrelio dirvą.

1953-jų metų Tiubingeno pasitarimas iš tikrųjų paruošė dirvą ir šioms studijų savaitėms. Jo nuotaikų veikiami Europos LF Bičiuliai 1954 liepos 26 — rugpjūčio 2 surengė pirmąją savaitę Liudvigshafene, prie Bodeno ežero.

Šviesaus atminimo prof. Ambrazevičius-Brazaitis gerai nujautė šių pirmųjų žingsnių reikšmę, sveikindamas iš Amerikos tokiais žodžiais: ,,Su šviesia širdimi žiūriu į faktą, kad jūs ten Europoje atsistojote į teisingą kelią, nes šis Vokietijos, Italijos, Prancūzijos ir gal net Švedijos ar Anglijos bičiulių sąskrydis imasi paruošti bėgikus **ilgai distancijai** (jo pabr.) — paruošti bendrą mintį, bendru savaitės gyvenimu susigyventi asmeniškai jaunesniems ir vyresniems į vientisą, organišką bendruomenę, sujungtą ne šios dienos interesu, bet bendromis pažiūromis, bendru dalykų pergyvenimu, tarpusavio broliškumu''.

Atidarydamas pirmąją studijų savaitę, istorikas Zenonas Ivinskis, tuometinis Europos LFB valdybos pirmininkas, kalbėjo: ,,Susirinkome istorinėje vietoje, prie Bodensee, kur kitados, prieš 500 metų, jau rinkosi pirmą kartą Vytauto pasiųsti vyrai, kurie pasauliui išdėstė anas didžiąsias neteisybes, patirtas iš vokiečių ordino... Rodos, šiandien, sakė Ivinskis, baigiasi Rennes (mieste) žinomoji prancūzų **semaine sociale**, jau 41-ji iš eilės. Pranzūzai vis paima vieną problemą, vieną pagrindinę mintį ir apie ją grupuoja visas paskaitas... Mūsų studijų savaitėje yra įvairumas: čia matote ir socialinius, visuomeninius klausimus, ir mūsosios tremties rūpesčius ir istorines problemas... kurias mums iškelia ši diena''.

Šitą Europos lietuviškųjų studijų savaičių dvasios giminystę su prancūzų ir italų katalikų socialinėmis savaitėmis vėliau pažymėjo ir bostoniškė *Lietuvių Enciklopedija* 28-me tome: ,,Tiesioginėje socialinių savaičių įtakoje ir pavyz-

džiu nuo 1954 rengiamos lietuvių studijų savaitės V. Vokietijoje...Jose krikščioniškojo sąmoningumo ir tautinio pasipriešinimo dvasia nagrinėjami pavergtojo krašto ir tremties klausimai'' (p. 233).

Pirmoji savaitė daugeliu požiūriu buvo labai kuklus renginys. Joje dalyvavęs svečias iš Amerikos, prof. P. Padalis, ją taip aprašė: ,,Profesoriai, kunigai, studentai, džiovos griaužiami ir kiaurais kišeniais veteranai pogrindininkai — tai sąstatas. Posėdžiai vyko parapijos pašiūrėj, į amerikonišką garažą panašioj. Gyveno išsimėtę kaimo namukuose, steikų nevalgė, net ir tokią buizą vietoj kavos gėrė. Bet jų dvasia padanges siekė. Maratoninės paskaitas skaitė, išsijuosę diskutavo, konferencijoje bičiuliškai tarpusavy šaudėsi... O iš pašiūrėlės išėję, bendrai valgė, kartais šiemetinį vynelį sriūbčiojo, jei kas iš svečių ar savų ,,bagočių'' fundijo, ir dainavo dainavo''.

Jau pirmoje savaitėje, be prof. Padalio, lankėsi žymūs Amerikos lietuvių veikėjai — kan. J. Končius, inž. A. ir M. Rudžiai. Tai buvo pirmosios kregždės. Vėliau užjūrio svečių skaičius didėjo. Įsigalėjo ir tradicija kviesti bent vieną paskaitininką iš kito žemyno.

Uždarymo kalboje profesorius Ivinskis Liudvigshafene sakė: ,,Ateičiai tad studijų savaitės mums turi išlikti, kaip svarbi mūsų veikimo dalis. Šios studijų savaitės patyrimai turi ateityje kasmet vykstančias studijų savaites tobulinti''.

Iš tolo morališkai remdamas LF bičiulių iniciatyvą Europoje, jų didysis autoritetas prof. Brazaitis antrajai savaitei (Schondorfe, prie Ammero ežero, 1955 rugpjūčio 1-7) linkėjo: ,,Nesakome, kad vietoje lietuvybės reikia statyti žmoniškumą. **Tik lietuvybę reikia pripildyti žmoniškumo** (jo pabr.)... Rodykitės tokie, kokie esate. Natūralumas visada patraukia. Parodykite kitiems nuoširdžios simpatijos. Kalbėkite su jais apie jų reikalus ir tik ne apie savuosius. Nebūkite per jautrūs. Visus sutikite su pagarba. Niekad neįžeiskite kito ambicijos. Duokite pajusti, kad kitų gerąsias ypatybes pastebite ir vertinate. Jie atsimokės už tai meile... Kiekvieną kartą, kai žmogų geriau pažįstame, pasirodo, kad jis geresnis, nei apie jį galvojome''. Regis, ir šie žodžiai krito į derlingą dirvą, nes kaip kitaip būtų galėjusi vienos grupelės iniciatyva pavirsti plačios apimties visuomeniniu renginiu.

Tiesa, toji grupelė iš pat pradžios nebuvo siaurų pažiūrų ir užsidariusi. Jos tvirtą įsipareigojimą tautinio pasipriešinimo idėjai labai taikliai apibūdino tuometinis Lietuvos diplomatinis atstovas Paryžiuje dr. S. Bačkis trečioje savaitėje (Neckarsteinache, 1956 rugpjūčio 5-12): ,,Mus sieja kraujo aukos. Tų aukų vardu mes semkimės jėgų, energijos ir dirbkime, kiek mūsų jėgos ir protas leidžia''.

Trečiąją savaitę prof. Brazaitis savo atgaivintame *Į laisvę* žurnale taip komentavo: ,,Europoje žmonės labiau nei Amerikoje jaučia lietuviško bendradarbiavimo alkį. Jį sugebėjo patenkinti Europos bičiuliai tuo, kad atėjo su idėjomis, kurios pajėgė pakelti susirinkusių mintis aukščiau už duoninę kasdienybę, aukščiau už emigrantines skirstybes bei tarpusavio trintis, o į aktyvų dalyvavimą idėjose ir nuotaikoje visus dalyvius, bičiulius ir jų svečius patraukė organizatorių spinduliuojanti širdis ir kūrybinis dinamiškumas''.

Ketvirtoji savaitė (antrąkart Schondorfe, 1957 rugpjūčio 4-11) buvo aprašyta spaudoje kaip pati ,,negausiausia'', nes joje dalyvavo vos 40 žmonių. Iš tikrųjų pati mažiausia dalyvių skaičiumi buvo penktoji savaitė (Bernriede, prie Starnbergo ežero, 1958 rugpjūčio 17-24),

kurios ranga buvo susvyravusi dėl priežasčių, susijusių su tuo metu vykusiu europinio Amerikos Balso skyriaus likvidavimu. Savaitę aprašę du korespondentai tada pažymėjo: ,,Šiais metais buvo kviečiama mažai svečių... Už tai susilaukta iš įvairių pažiūrų kultūrininkų nemažo nepasitenkinimo... Dėl minėtų priežsčių, jei tik aplinkybės leis, ELFB į kitą studijų savaitę yra numatę kviesti daugiau svečių''. Pažadas buvo tęsiamas. Nuo šeštosios savaitės (Koenigssteine/Taunus, 1959 rugpjūčio 24-30) padidėjo ne tik dalyvių, bet ir rengėjų skaičius: prie bičiulių prisidėjo Vokietijos ateitininkai.

Devintoji savaitė (antrąkart Koenigsteine, 1962 rugpjūčio 21-28) dar labiau praplėtė rengėjų ratą: prisidėjo vyresnieji skautai, Lietuvių studentų sąjunga. Savaites ėmė globoti PLB Vokietijos krašto valdyba, parūpindama renginiui finansiškos paramos iš Bonos. Pasibaigus šiai savaitei, ev. kun. J. Stanaitis pareiškė: ,,Aš kartais laikiau katalikus lyg mūsų priešais. Bet čia įsitikinau, kad taip nėra — tai netiesa!'' Iki savo mirties kun. Stanaitis išliko nuoširdus savaičių lankytojas. Prie dešimtosios savaitės (Koenigswinteryje, prie Bonos, 1963 rugpjūčio 7-14) prisidėjo dar Evangelikų jaunimo ratelis, Vokiečių ir pabaltiečių draugija.

Savaičių dešimtemtį pažymėjo Alinos Grinienės leidinėlis ,,*Dešimt studijų savaičių Europoje*'' (22 psl.; 2-ji laida — 20 psl.). Jame sudėtos pirmųjų dešimties savaičių programos ir visų dalyvių sąrašas. Leidinio pratarmėje prof. Ivinskis pažymėjo: ,,Tremtyje žmonių gyvenimas yra tuo charakteringas, kad jame daug kas kinta, nyksta, griūva. Ir mes, Vidurio ir Vakarų Europoje, pavyzdžiui, po 1945 m. turėjome daug gimnazijų, kitokių mokyklų, laikraščių, žurnalų, knygų leidyklų ir t.t. Bet jau visas dešimtmetis ar net tuzinas metų, kaip iš viso to mums tik malonus prisiminimas beliko. Tačiau ir tokio nepastovaus ir improvizuoto gyvenimo srovėje atsiranda šviesių užsimojimų, kurie charakteringi savo **pastovumu** (jo pabr.). Vienas tokių yra prieš dešimtmetį imtos organizuoti studijų savaitės Europoje. Su imponuojančiu sistemingumu jos buvo nuo 1954 m. vasaros kasmet periodiškai rengiamos Vokietijoje. Per dešimtmetį jos vyko įvairiose 7 vietose, sutraukdamos dalyvių iš visos laisvosios Europos ir ne kartą svečių iš užjūrio... Visos ikišiolinės studijų savaitės yra praėjusios gyvo ryšio su kraštu ženkle. Po kiekvienos jų viena ar kita forma yra paleidžiamas oro bangomis žodis už geležinės uždangos, informuojama apie mūsų studijų savaičių darbus, svarstymus, nuotaikas. O tos nuotaikos — po metų susitikus pažįstamiems ir draugams, į ,,mažąją tėvynę'' susirinkus — visada būdavo gražios, jautrios, bičiuliškos. Gaila, jų neįmanoma čia užfiksuoti statistiniais daviniais. Mūsų tremties gyvenimo sąlygomis dešimtmečio sukaktis yra reikšmingas įvykis. Šis jubiliejus teikia pagrįstų vilčių, kad su tokiu pat periodišku sistemingumu studijų savaitės Europoje bus rengiamos ir toliau''.

Tos viltys pasiteisino, nes savaitės nuolat sėmėsi įkvėpimo iš trijų buvusio, dabar atgaivinamo VDU Teologijos-filosofijos fakulteto profesorių: dr. Jono Griniaus, dr. Zenono Ivinskio ir dr. Antano Maceinos, apie kuriuos spietėsi jaunesnės mokslo jėgos.

15-sios savaitės kronikininkas J. Vidzgiris rašė: ,,Galbūt didesniųjų JAV, Kanados ar Australijos kolonijų lietuviams sunku įsivaizduoti, kodėl studijų savaitėms Europoje priskiriamas toks reikšmingas vaidmuo ir apie jas kalbama, kaip apie nepaprastą įvykį. Bet

nereikia užmiršti, kad Vak. Europos kraštuose gyvenančiųjų lietuvių sąlygos visai kitos ir nepalyginamos. Čia iš tikrųjų skaudžiai atsiliepia išsisklaidymas, labai maža galimybių susitikti, dar mažiau išvystyti kokį nors platesnį kultūrinį savitarpio bendravimą. Studijų savaitės yra vienintelis tokios rūšies renginys, kuriame susitinka mūsų tautiečiai iš visos Vak. Europos ir net tolimesnių pasaulio kampelių. Ir čia susitinkama ne paprastai pasižmonėti, bet pasigilinti į mums rūpimus dalykus su visišku akademiniu rimtumu. Lietuviškųjų studijų savaičių pavadinimas čia nėra kokia puošmena, bet iš tikrųjų tiksliai nusako susitikimo tikslą ir pobūdį... Nors savaičių paskaitos, paskaitininkai ir dalyviai nuolat keičiasi, tačiau jų paskirtis ir pobūdis iki šiol išliko nepakitęs. **Tauta tėvynėje ir tremtyje** (jo pabr.) buvo ir lieka neišsenkamas įkvėpimo šaltinis, iš kurio semiamos temos. Nors pagrindinę savaičių programos dalį sudaro studijinės paskaitos, tačiau jose jokiu būdu neapsiribojama vien tik proto pratybomis, bet savo vietą čia suranda ir jausmai, ir valia, kitaip tariant, pilnutinė žmogaus dvasios kultūra. Evangelikų ir katalikų kapelionai kasdien teikia savo paslaugas, rengiamos parodos, meninė ir pramoginė programos dalis, popiečiais šaukiami įvairūs organizacijų susirinkimai ir pasitarimai, megzamos asmeninės pažintys, bendraujama. Todėl savaičių programa visuomet atrodo gerokai perkrauta, bet atvykstantieji žino, jog jie čia atvyksta kietai padirbėti — ne poilsiauti ir ne pramogauti. Europinės studijų savaitės buvo ir lieka nepakančios tam, ką prof. Maceina yra taikliai pavadinęs ,,pobūvio ir pramogų dvasia''. Pagundų, žinoma, netrūksta, bet joms iki šiol buvo sėkmingai atsispirta. Studijų savaitėse yra nusistovėjusi tradicija vieną dieną, ir būtent penktadienį, skirti ypatingam tėvynės prisiminimui ir dvasiniam su ja bendravimui. Tos dienos paskaitos, pamaldos, apeigos prie vėliavos aikštelės ir programa salėje būna pažymėtos gilaus susikaupimo ženklu. Gal dėl to kai kas šias savaites yra pavadinęs **tautinėmis rekolekcijomis** (jo pabr.). Ir kaip susikaupimas yra geriausias vaistas nuo dvasią alinančio išsiblaškymo, taip lygiai, matyt, studijų savaitės atitinka Europos kraštuose išblaškytųjų lietuvių kultūros gyvenimo poreikį.

15-sios savaitės kronikininkas pabrėžė: ,,Užsimoti, bet ką gražiai pradėti — visuomet lengviau, negu išteisėti ir tobulinti tai, kas kartą buvo pradėta. Dėl to išeivijoje žymiai daugiau persveria vienkartiniai plačių mostų užmojai prieš kartotines, valios išteisėti reikalaujančias pastangas. Prie tokių retų mūsų sąlygomis kartotinių darbų aiškiai priklauso europinės **Lietuviškų studijų savaitės**, kurioms linkėtina toliau su tokiu pačiu ištvermingumu tęsti savo darbą, kaip iki šiol, siekiant galutinai įpilietinti mūsų gyvenime periodinių kultūrinių susitikimų tradiciją.

,,Proto ir širdžių šventė'' — taip šį renginį apibūdino gyvosios dvasios šveicaras-lietuvis prof. J. Eretas, minėto fakulteto trijulės profesorių mokytojas, kalbėdamas 16-je savaitėje (Bad Godesberge, 1969 liepos 13-20). Jos moderatorius, tuometinis Vasario 16 gimnazijos direktorius V. Natkevičius kalbėjo: ,,Lietuviškųjų savaičių tikslas — sudaryti progą Europos lietuviams intelektualams pasidalyti savo tarpe mokslinėmis įžvalgomis, ypač mokslo aktualijomis, tiems, kurie tiesiogiai mokslinio darbo nedirba, sudaryti progą bent retkarčiais įsigilinti į savo specialybės problemas ir jas perduoti atokiau nuo mokslo stovintiems. Be to, studijų savaitės turi ir specifiškai visuomeninį

pobūdį: **pratinti lietuvį visuomenininką žiūrėti rimtai** (jo pabr.), vengti improvizacijos ta prasme, kad jis neįprastų pasitikėti retoriniais gabumais ,,pilstyti iš tuščio į dyką'', bet pirma dalykus išstudijuotų ir paskui juos neštų visuomenėn''.

Labai gaila, kad savaičių rengėjai niekada nesiryžo leisti savo darbų. Pradžioje jos buvo gana išsamiai aprašomos periodikoje. Pastaruoju metu jau ir to pasigendama. Norint susidaryti jų darbų vaizdą, reikėtų perversti daugybę *Draugo, Darbininko, Europos lietuvio, Tėviškės žiburių* ir žurnalo *Į laisvę* numerių. Tokį sizifo darbą mėgino atlikti kun. B. Liubinas 20-je savaitėje (Romuvoje/Hiutenfelde, 1973 rugpjūčio 19-26). Jo apžvalga ,,Lietuviškųjų studijų savaičių dvidešimtmetis'' (*IL*, nr. 63/64) yra kol kas vienintelis išsamesnis ir sistemingas bandymas aprašyti savaites. Jį papildo A. Grinienės sudarytas programų rinkinys *25 studijų savaitės Europoje* (35 mašinr. psl.) ir J. Vidzgirio ir J. Dietauto sukakčiai skirti straipsniai *Aiduose* (1978:9) ir *Į laisvę* (1978:74).

Ta pačia proga ilgametis Lietuvos diplomatijos šefas užsienyje min. S. Lozoraitis, Sn. savo sveikinime paliudijo, kad ,,europinės Lietuviškųjų studijų savaitės yra tapusios užsienio lietuvių kultūros institucija ir sudaro taip pat žymų indėlį į Lietuvos nepriklausomybės atstatymo bylą''.

Savaičių įkvėpėjas prof. Maceina, sveikindamas 25-ją savaitę (Freisinge, prie Miuncheno, 1978 liepos 16-23), rašė: ,,Susirinkę 25-jai savaitei, tuo pačiu susirinkome pasididžiuoti savo **ištverme** (jo pabr.). Kai 1953 Tiubingene tokioms savaitėms ryžomės, buvo dar labai neaišku, ar šį ryžtą tesėsime. Net ir vėliau ne sykį budavo kalbama, ar neatėjęs laikas liautis rinkusis. Bet mes nesiliovėme: mes rinkomės ir toliau, rinkomės kasmet, rinkomės vis didėjančiu skaičiumi. Ir šiandien džiaugiamės šimtmečio ketvirčiu, vainikuojančiu mūsų susibūrimus... Ši ištvermė meta šviesos visai dabartinei mūsų būklei: **tremtinys pavargsta būti tremtiniu ir mėgina virsti čiabūviu** (jo pabr.). Jis neištesi. Užtat savomis studijų savaitėmis mes skelbėme ir tebeskelbiame kovą šiam nuovargiui. Mes skatiname visus ištverti būti tremtiniais. Nes neištesėti būti tremtiniu reiškia žlugti. Ir čia kaip tik slypi pati giliausia studijų savaičių **prasmė** (jo pabr.).

30-je savaitėje (Augsburge, 1983 liepos 24-31) vienas jos moderatorių, V. Natkevičius, vertindamas nueitojo kelio patirtį, padarė tokias išvadas: ,,Bendrasis savaičių tikslas yra kelti lietuvių inteligentinės visuomenės dvasinį lygį į aukštesnį laipsnį, tokiu aukštesniu laipsniu laikant kultūrą. Apskritai savaitės sukultūrino Europos lietuvių tarpusavio santykius: jose kultūringai savo pažiūras pareiškia įvairių idėjinių ir politinių įsitikinimų prelegentai ir šiaip dalyviai. Yra laikoma savaime suprantamu dalyku, kad jose dalyvauja įvairių įsitikinimų ir įvairių politinių grupių atstovai. Ypačiai šitai išryškėjo pastaraisiais metais, kai, susilpnėjus visuomeninių organizacijų inteligentų veiklai, savaičių ruoša perėjo į keliolikos Europos lietuvių inteligentų rankas. Naudos iš savaičių turi ne tik klausytojai, bet ir tie kultūrininkai-mokslininkai, kurie emigracijos salygomis neturi galimybės nuolat reikštis moksline kūryba. Jiems studijų savaitės yra paskata pateikti klausytojams savo kūrybos. Paskaitininkai mokslininkai turi progą susilaukti impulsų iš klausytojų, kurie, žinoma, visų pirma jiems tarnauja kaip auditorija. Studijų savaitės turi ir specialų visuomeninį uždavinį: pratinti visuomenininkus dirbti visuomenei rimtai, pasi-

ruošus, dalykus išdiskutavus, vengti improvizacijos ir lėkštumo. Todėl visuomenės ir politikos gyvenimo tematiką studijų savaitės retkarčiais gana plačiai užgriebia... Praėjus 30-čiai metų nuo savaičių pradžios, į jų paskaitininkus, ruošėjus ir klausytojus atėjo nauja karta. Vadinas, savaitės nesusilikvidavo su savo steigėjų karta. Jos ir paskutiniais metais pasiliko gausios, sutelkiančios net per šimtą žmonių, bet jos ,,pražydo'' baltomis galvomis... Jose aiškiai trkūsta ne tik jaunimo, bet ypač vidurinės kartos, kuri turėtų netrukus (per 5-8 metus) pakeisti senimą. Jei teigiame sutartinai su steigėjais, kad kultūra yra emigrantinės veiklos pagrindas, jei pridėtume, kad jaunimas tegali būti pratauktas lietuvybėn tik per kultūrą, tai labai aišku, kur turėtume kreipti savo pastangas — visomis jėgomis į studijų savaites burti vidurinįjį ir jaunąją kartą. Studijų savaitės iki šiol apreiškė mūsų kultūrinį gyvastingumą, mūsų rezistenciją prieš tremties dvasią, prieš sumiesčionėjimą; tat ateity šita prasme jas reiktų ypač puoselėti ir saugoti, kad jos liktų kūrybingos mokslu ir menu ir pakankamai gausios savo dalyviais'' (ELFBič., 1(112) 1983).

Savaičių trisdešimtmečio sukaktį pažymėjo Vokietijos Lietuvių kultūros institutas savo metiniame suvažiavime. Valdybos sekretorius dr. Čeginskas teigė: ,,Institutas, pasirinkęs savo veiklos lauku ir uždavinius lietuviškosios kultūros reikalų skatinimą ir priežiūrą, negali nesidomėti ELSS-čių fenomenu. O tai savotiškai įdomus fenomenas. Pirmiausia savo ištverme. Besikeičiančiomis ir ypač nepastoviomis bei neužtikrintomis išsisklaidžiusių išeivių salygomis SS-čių pastovumas yra stebinantis. Jei net dabar jos jau būtų užsibaigusios, tai trisdešimt reguliariai kasmet surengtų ELSS-čių yra reikšmingas reiškinys ne tik mūsų išeivijos gyvenime, bet netgi visos lietuvių kultūros istorijos mastu. Šių savaičių reikšmė su laiku labiau išryškės, nes tai viena iš pavykusių pionieriškų pastangų įdiegti mūsuose naują tradiciją — periodiškai kartojamus visuomeninius renginius, kuriem ilgai neturėjome sąlygų. Tradicijoms sukurti ir nusistovėti reikia daug laiko, ištvermės ir laimės, palankių pastovių sąlygų, kurios užtikrina kūrybiškų pastangų tęstinumą ir perimamumą. Istorinis likimas mažai lietuvių tautai tokių sąlygų gerokai pašykštėjo. Kas buvo neįmanoma savame krašte, negi lengvai pasiekiama dar mažiau į pastovumą likusiame išeiviškame išsisklaidyme? ...Šios tradicijos gyvastingumas akivaizdžiai paneigė seną paplitusį prietarą, kad išeivija ,,nieko neįstengia ir nieko nereiškia''. Tai drauge vienas kuklus, bet tvirtas įrodymas, kad išeivija **gali** (jo pabr.). prisidėti prie tautos kūrybinių laimėjimų savo indėliu į bendrą kultūros aruodą, kurio saugotojas yra tautos kamienas tėvynėje. Tai guodžianti ir skatinanti patirtis, kai prisimename, kad kitais metais sukanka 40 metų nuo didžiojo egzodo, kai antrojo pasaulinio karo pabaigoje į Vakarus iškeliavo keliasdešimt tūkstančių lietuvių, nesutikusių pasilikti antrą kartą Lietuvai jėga primestame Maskvos komunizmo junge. ELSS-ės yra vienas iš daugelio išeiviškosios kūrybos laimėjimų, kurie liudija, kad tie žmonės ne veltui paliko gimtąjį kraštą, likimo blaškomi neprarūvo svetimo gyvenimo būdo ir kultūros bangose, išliko ištikimi savo misijai, su kuria išėjo į Vakarus''.

Štai jau susirinkome į 36-ją ELSS-tę. Pirmą kartą jų gairelę įsmeigėme žuvėdų žemėje. Už tai širdingai ačiū Švedijos lietuviams ir tiems, kurie jiems padėjo savaitę surengti Gotlando salos rytų pakrantėje, kurią nuo tėvynės be-

skiria tik savosios Baltijos vandenys. Šios savaitės visuomet buvo organiška kovojančios ir kuriančios Lietuvos dalis, Bet jos niekad nebuvo taip arti jos fizinės geografijos prasme. Ir niekad anksčiau jose nesitikėjome tokio skaičiaus dalyvių ir paskaitininkų iš Lietuvos. Tai nauji laiko ženklai. Nepamirštame nė senų. Šią savaitę gaubia dvi sukaktys: 50 metų nuo nelemto nacių-sovietų sandėrio, kurio padariniai vis dar slegia Lietuvą ir jos kaimynes, ir 45-ri metai nuo didžiojo egzodo į Vakarus.

Jaukios ir kūrybiškos darbo nuotaikos, mielieji 36-sios ELSS-tės dalyviai! Jūsų rankose krivūlė!

LIKOME IŠTIKIMI
(perkelta iš 58 psl.)

net krikščionybė, išpuoselėjusi ir padovanojusi pasauliui giliausią laisvės sampratą, įdiegusi ją visuomeniniame gyvenime, turi atsisakyti nuo ideologinės laisvės gynybos. Nes jeigu ji to imasi, klerikalai pareikalauja valdžios.

* * *

Tad kas gi gina brangiausią Žemės dalyką? Mes, dairydamiesi vienas į kitą. Giname nuo politinių apsišaukėlių, pranašų ir kalbėtojų. Giname nepriklausomybes vardan. Giname net jos, pačios laisvės, vardan.

Ir todėl negali atsidžiaugti, kai netikėtai ateina paprastas žmogus ir įžiebia kibirkštį, pasakęs, kad nėra nepriklausomybės be laisvės.

Tą dieną, kai griuvo Berlyno siena, prezidentas G. Bushas apjuosė apie kaklą tolimos šalies piliečiui ,,Laisvės medalį'' — aukščiausią Jungtinių Valstijų civilinį apdovanojimą. Tai buvo nuostabus sutapimas. Tas žmogus buvo elektrikas, žinantis kas yra kibirkštis. Jo vardas — Lechas Valensa.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Anatolijus Kairys, KRIKŠTO VANDUO, Lietuvos krikšto trilogija. Šioje 277 psl. knygoje yra sudėtos 3 dramos: Kardas ir kryžius, Jogaila ir Vytautas, Krikšto vanduo. Ši paskutinioji buvo 1987 metais premijuota Lietuvos krikšto jubiliejaus komiteto paskelbtame dramos konkurse. Knygą iliustravo dail. M. Stankūnienė, išleido 1989 Lietuvių istorikų draugija. Kaina 10 dol.

Stasys Dalius, SVEČIOSE ŠALYSE. Kelionių po pasaulį aprašymai, iliustruoti nuotraukomis. Knyga 310 psl., išleido 1989 metais Lietuviškos knygos klubas. Kaina 9 dol.

600 LIETUVOS KRIKŠTO JUBILIEJUS. Tai didesnio formato, 315 psl. knyga, skirta apžvelgti jubiliejinių metų darbus bei įvykius. Redaktorius — Juozas Baužys. Knygoje sutelkta dokumentinė medžiaga, Lietuvos vyskupų laiškai, dvasinio atsinaujinimo programa, konkursai, jubiliejui skirtų leidinių apžvalga ir išsamūs pasaulyje vykusių minėjimų aprašymai. Atskirais straipsniais jubiliejų vertina dr. A. Damušis, kun. dr. A. Paškus, A. Vėlius, ses. Igne Marijošiūtė, J. Kavaliūnas. Knyga labai gausiai iliustruota (apie 350 nuotraukų), atspausdinta ant gero popieriaus. Spalvotas viršelis dail. Onos Baužienės. Knygą išleido Lietuvos krikšto jubiliejaus vykdomasis komitetas. Spausdino ir platina *Draugo* spaustuvė.

XXIV LITERATŪROS VAKARAS

Los Angeles Lietuvių Fronto bičiuliai, 1966 m. gruodžio mėn. pirmąjį savaitgalį pradėję literatūros vakarų tradiciją, nė sapnuot nesapnavo, kad toje pačioje Šv. Kazimiero parapijos salėje kada nors iš okupuotos Lietuvos atvykęs rašytojas galės jaustis laisvas žmogus ir be represijų baimės skaityti savo kūrybą. Bet tai įvyko 1989 gruodžio 2 dvidešimt ketvirtajame literatūros vakare.

XXIV literatūros vakaras buvo skirtas poezijai. Savo kūrybą skaitė vietos poetai — Danutė Mitkienė, Elena Tumienė, Pranas Visvydas ir iš Lietuvos atvykęs, Illinois universitete Čikagoje literatūrą studijuojąs jaunas poetas Julius Keleras. Su svečiu auditoriją supažindino poetas Bernardas Brazdžionis.

,,Pats būdamas talentingas poetas'', kalbėjo Brazdžionis, ,,1988 metais išleidęs debiutinį rinkinį ,,Žiemos valtys'', kritikos sutiktą palankiai, Julius Keleras yra gražus tėvynės literatūrinis pasiuntinys į laisvąjį pasaulį, kad padėtų sueiti visiems rašto žmonėms į vieną kūrybinį taką, kad suneštume į vieną kūrybinį aruodą visa, kas vertingiausia tėvynėje, diktatūrinio maro ir komunistinio marazmo metuose, Rytų ir Vakarų tremtyse ir išeivijoje sukurta, vertinant ne tendencingais savo srovės masteliais, kaip daro kai kurie pralaimėję ,,ambasadoriai'', tematydami ,,savuosius''.

,,Poetai, Juliaus žodžiais tariant, kaip kultūros pašauktieji, suvokė, kad tėvynė lyg bendras stogas jungia visus, norinčius būti tautoje. Suvokus bendrąjį likimą kaip savąjį, susigrąžinus iš dvasinės tremties tautinę atmintį ir reabilitavus tautos sąvoką, tėvynė imama suvokti ne kaip nominalinis, bet kaip ontologinis dydis...''

Pergalės žurnalas, skiriamas lietuvių originaliajai literatūrai'', supažindinimo žodyje kalbėjo Bernardas Brazdžionis, ,,kasmet premijomis atžymi geriausius straipsnius literatūros klausimais, knygų recenzijas. Pernai tarp išrinktųjų randame ir jauną kritiką Julių Kelerą. Jis apdovanotas už kelias recenzijas: ,,Ketinimai ir rezultatai'', ,,Ar gerbiame kultūros palikimą?'' ir ,,Mirt už tiesą, gyventi melu''. Julius Keleras cituoja poeto Jono Juškaičio vieno eilėraščio eilutę ,,Mirt už tiesą, gyventi melu'', kuri simptomingai išreiškianti daugelio leidinio autorių dvasinę laikyseną, siekiant dalyvauti tautinės kultūros atkūrimo akcijoje...''

Danutė Mitkienė ir Pranas Visvydas skaitė dar neskelbtus savo eilėraščius, o Elena Tumienė — ,,Gintaro šalies balade'', kurią atskiru leidiniu išleido JAV LB Švietimo taryba. Juliaus Kelero eilėraščiuose vyravo tremties motyvas, — gal tai genetinis ryšys su Sibiro tremtį išgyvenusia jo šeima.

Literatūros vakarą suorganizavo LFB Los Angeles sambūrio valdyba su jos darbščia pirmininke Birute Varniene. Pirmininkė viešai pranešė, kad LFB Los Angeles sambūris yra mecenatas naujo Kelero eilėraščių rinkinio, kurį leidžia ,,Ateities'' leidykla.

Vakaro pabaigos žodį tarė Algis Raulinaitis.

ATEITININKŲ SUVAŽIAVIMAS VILNIUJE

Penktasis ateitininkų kongresas, turėjęs įvykti 1940 metais Vilniuje, buvo sutrukdytas sovietų okupacijos. Reikėjo laukti beveik 50 metų, kol ateitininkai vėl galėjo laisvai susirinkti Vilniuje į atkuriamąjį Lietuvos ateitininkų suvažiavimą 1989 lapkričio 25-26 dienomis. Jame dalyvavo per 900 ateitininkų — moksleivių, studentų ir sendraugių — iš visos Lietuvos. Dalyvių tarpe buvo kardinolas Vincentas Sladkevičius, daug dvasiškių, svečių iš užsienio, jų tarpe ir Ateitininkų Federacijos vadas Juozas Polikaitis iš JAV.

Dvi dienas plenariniuose posėdžiuose ir pasiskirsčius įvairiose sekcijose ateitininkai posėdžiavo, klausė ideologinių ir programinių paskaitų, pranešimų, nagrinėjo veiklos klausimus. Giliai į ateitininkų širdis strigo kard. Sladkevičiaus žodžiai: „...Pavasarį atsinaujina kiekvienas medis, jei tik jis yra gyvas. Jūs esate gyvojo ateitininkijos medžio pumpurai, būkite ir toliau vienybėje su Kristumi ir vienas su kitu''.

Gyvai buvo svarstoma programa, statutai bei įstatai. Vieningai buvo sutarta, kad Lietuvos ir išeivijos ateitininkija yra tik vieno ir to paties sąjūdžio dalys, kurių jungtis yra Ateitininkų Federacijos vadas Juozas Polikaitis. Lietuvos ateitininkams vadovauti buvo išrinktas Lietuvos Ateitininkų Federacijos pirmininku prof. Arvydas Žygas, dar neseniai gyvenęs Čikagoje. Išrinkta ir Lietuvos ateitininkų taryba. Suvžiavimą rengė Lietuvos ateitininkų atkuriamasis komitetas, kurio pirmininku buvo dr. Vincas Rastenis.

Ateitininkų suvažiavime Vilniuje matėsi daug jaunų veidų. Gretimam puslapy: Moksleivių rūmai, kuriuose vyko suvažiavimas, buvo papuošti užrašu — ,,Dievas yra Meilė''. Nuotr. P. Kaufmano.

,,CARITAS'' LIETUVOJE

Praeitų metų pavasarį Lietuvoje katalikių moterų sambūrio iniciatyva buvo įkurta ,,Caritas'' organizacija. Metų eigoje ši organizacija išaugo ne tik savo narių skaičiumi, bet ir populiarumu. ,,Caritas'' pirmininkė Albina Pajarskaitė metų pabaigoje lankėsi Jungtinėse Amerikos Valstybėse ir plačiai informavo apie ,,Caritas'' planus, užsimojimus ir darbus.

Lietuvoje neužtenka rūpintis vien tautiniu bei politiniu atgimimu. Yra atsiradęs gyvas reikalas rūpintis ir tautos dvasiniu atgimimu. Krikščioniškas ir dorovinis auklėjimas šeimoje, mokykloje ir aplinkoje per visą komunistinio režimo laikotarpį buvo visiškai apleistas. Tai atsiliepė į dvasinių vertybių ugdymą, į žmonių santykius vienų su kitais. Išbujojo alkoholizmas, narkomanija, palaidumas, išaugo kriminalinių nusikaltimų skaičius. ,,Caritas'' uždavinys kaip tik ir yra kovoti su šiomis blogybėmis, atnaujinti lietuvių tautos krikščioniškąsias vertybes. Šalia to reikalingas ir labdaros bei šalpos darbas, steigimas vaikų darželių ir senelių namų, bendrai, rūpestis įvairiomis socialinėmis problemomis.

,,Caritas'' moterys, pasiskirsčiusios į atskiras sekcijas, visomis priemonėmis dirba šį lietuvių tautai naudingą darbą ir prašo iš išeivijos bent finansinės paramos. Spaudoje apie tai turbūt bus plačiau rašoma, dabar tik norėtųsi priminti, kad Lietuvių katalikų religinė šalpa New Yorke priima specialiai ,,Caritas'' skiriamas aukas.

AMERIKOS LIETUVIŲ KONGRESAS

Spalio 21 Los Angeles Sheraton-Town House viešbutyje įvyko XI Amerikos lietuvių kongresas, o kitą dieną, X.22, Šv. Kazimiero parapijos patalpose metinis Altos 49-sis suvažiavimas.

Organizatoriai reklamine dalimi pasirūpino pavyzdingai. Išleistas leidinys su šūkiu ,,Visi vieningai siekim Nepriklausomybės Lietuvai'', į garbės komitetą įtraukti 72 nelietuviai (gubernatoriai, senatoriai, kongresmanai ir kt.) ir 56 lietuviai (vyskupai, konsulai, organizacijų pirmininkai ir t.t.); Vliko iškvietimu iš Lietuvos atvyko žymūs rezistentai — Viktoras Petkus ir Antanas Terleckas, o taip pat dalyvavo iškviesti ar pripuolamai atsiradę Antanas Buračas, Jonas Mugevičius, Kęstutis Mingaila ir Buračo sūnus Giedrius. Jie buvo pristatomi kaip ,,iš Lietuvos organizacijų atstovai'' ir, kur galima, sodinami už garbės stalų.

Daug sveikinimų lietuvių ir anglų kalbomis. Jų skaitymas užėmė didelę programos dalį.

Praėjus šiems įvykiams, pasirūpinta, kad jie būtų aprašyti veik visuose lietuvių laikraščiuose. Niekur neteko pastebėti, kad kuris nors korespondentas būtų kongrese ir suvažiavime pastebėjęs kokį nors trūkumą: viskas tobula, pavyzdinga, svarbu Lietuvai ir išeivijai.

Rašantysis dalyvavo Amerikos lietuvių kongrese ir Altos metiniame suvažiavime, matė jų gėdingą skurdą, bet buvo apsisprendęs ,,šventos ramybės dėlei'' apie tai niekur nerašyti. Nuomonę tačiau pakeitė kaip tik dėl tų suorkestruotų panegyriškų, tikrovės ir faktų nesaistančių straipsnių. Kur nors, kad ir trumpai, turi gi būti parašyta tiesa, kad nebūtų suklaidinti tie, kurie kada nors rašys išeivijos istoriją.

Vadinamajame ,,Amerikos lietuvių kongrese'' buvo užsirašę 54 dalyviai, kai garbės komitete tuo tarpu buvo surašyta 128 garsenybės. Ir iš tų 54-rių didžioji dalis buvo pasižiūrėti atėję losangeliečiai.

Buvo sudaryta mandatų komisija, bet tik dėl dekoracijos. Ji nebuvo reikalinga, nes mandatų netikrino (vargu, kas juos turėjo), svarstymų nei balsavimų nebuvo. Tas pats ir su rezoliucijų komisija: niekas jokių rezoliucijų nepateikė, niekas jų nesvarstė nei priėmė. Kai rezoliucijų komisija nieko neveikė, tad gal pateisintinas ir ją įtraukimas ir tokių asmenų, kurie tuose suvažiavimuose visai nedalyvavo.

Kitą dieną, Altos suvažiavimo metu, mandatai buvo tikrinami. Atstovų pavardes viešai skaitė dr. Vytautas Dargis. Iš keliasdešimts iššauktųjų atsiliepė tik keli. Buvo tiesiog nejauku to klausytis. Bet dėl naujosios Altos tarybos ir valdybos išeitis surasta — paskelbta, kad dvejų metų kadencijai paliekami tie patys asmenys, t.y. tie, kurie nesiteikė suvažiavime dalyvauti. Nebuvo net paskelbta, ar tie žmonės buvo atsiklausti ir ar sutikimą buvo davę.

Kongrese ir suvažiavime kalbėjo svečiai iš Lietuvos. Nelaimei, moderatorius dr. Kazys Bobelis pokalbius pasuko į ištęstą dviejų dienų ginčą tarp sąjūdiečio dr. Antano Buračo ir opozicijos žmonių — Antano Terlecko ir Viktoro Petkaus. O visas ginčas sukosi apie Algį Klimaitį. Ginčas tuo klausimu pritilo, kai vienas iš publikos paklausė, kas pirmiausia Klimaitį į Europos parlamentą pasiuntė. Aiškinosi dr. K. Bobelis.

Kongrese ir suvažiavime padaryti ataskaitiniai pranešimai nedaug kuo vertingesni už straipsnius, paskelbtus, tiems įvykiams praėjus. Kongreso pro-

gramos svorio centrą turėjo sudaryti simpoziumas tema „Veiklos gairės, vieningai siekiant nepriklausomybės Lietuvai". Simpoziumo dalyviai: dr. A. Buračas, T. Blinstrubas, P. Narutis, A. Nelsienė, V. Petkus ir A. Terleckas. Moderavo, o taip pat vyriausio vertintojo teises pasisavino dr. K. Bobelis. Buvo pasakyta vertingų minčių, tačiau pačias vertingiausias moderatorius ir Jonas Jurkūnas nedžentelmeniškai puolė. Niekam iš organizatorių ir kongreso vadovų neatėjo į galvą geranoriškai į pasiūlymus pažiūrėti, pabandyti juos susumuoti ir suformuluoti išvadas, kurios galėjo būti pagrindu kongreso rezoliucijoms.

Uždaromajame žodyje dr. Kazys Bobelis visuomenės veikėjus suskirstė į dvi dalis — vieni išnaudoją kiekvieną spragą padėti Lietuvai, antri lyg sargybiniai viską atidžiai seką ir saugoją, kad nebūtų padaryta klaidų ir nuostolių. Nesibaimindamas būti priskirtu prie „blogųjų", vardan tiesos turiu pasakyti, kad šių metų Amerikos kongresas ir metinis Altos suvažiavimas Los Angeles mieste buvo pilnas klaidų ir Lietuvos reikalams davė nuostolius. Ačiū Dievui, kad neatvyko amerikiečiai žurnalistai ir nematė tokios veiklos skurdo.

Juozas Kojelis

• **Gintė Damušytė**, Lietuvių katalikų religinės šalpos ir Lietuvių Informacijos centro įstaigų New Yorke reikalų vedėja, dar praeitą vasarą, nedaug kam žinant, buvo išrinkta kaip iškiliausia lietuvė moteris. Šį garbingą pripažinimą ir atžymėjimą jai suteikė Amerikos lietuvių Romos katalikių moterų sąjunga. *Į Laisvę* skaitytojai ir Lietuvių Fronto bičiuliai taip pat džiaugiasi, kad bičiulė Gintė buvo įvertinta už jos pasiaukojantį ir nenuilstamą darbą, informuojant apie Lietuvą svetimtaučius, žmogaus teisių organizacijas ir visur kitur, kur tik reikalinga, keliant ir propaguojant Lietuvos reikalus.

• **Kun. Vytautas Pikturna**, šiuo metu gyvenąs Floridoje, praeitų metų pabaigoje minėjo savo kunigystės 50 metų jubiliejų. Kun. V. Pikturna jau pirmaisiais okupacijų metais buvo įsijungęs į rezistencinį darbą tiek prieš bolševikus, tiek ir prieš nacius. Gestapas jį areštavo, kalino įvairiuose kalėjimuose ir 1945 balandžio mėn. išgabeno į Dachau koncentracijos stovyklą. Tik karo pabaiga išgelbėjo jį nuo mirties. Vokietijoje ir Amerikoje dirbo pastoracinį darbą, veikė su jaunimu, yra nuoširdus Lietuvių Fronto bičiulių narys. Sveikiname garbingo jubiliejaus proga!

• **Inž. Antanas Šapalas** pirmosios bolševikų ir vėliau nacių okupacijos metais aktyviai dalyvavo rezistencijoje. Buvo ateitininkas, Grandies korporantas, ruošė moksleivius ateitininkus 1941 sukilimui, buvo Lietuvių Aktyvistų Fronto organizatorius, dirbo Lietuvių Fronto spaudos ir informacijos skyriuje, buvo pogrindinės *Į Laisvę* bendradarbis. 1944 sausio mėn. buvo nacių suimtas ir išvežtas į Stutthofo koncentracijos stovyklos mirtininkų kamerą. Ten užsikrėtė dėmetąja šiltine ir mirė 1945 balandžio 19. Jo palaikai praeitų metų rudenį iš Pucko buvo parvežti į gimtuosius Prienus ir ten palaidoti, dalyvaujant daugybei žmonių. Į Lietuvą pradeda grįžti kankinių kaulai tiek iš Sibiro taigų, tiek ir iš Vakarų.

• **„Vyturio" leidykla** kartu su JAV LB kultūros taryba rengia Vilniuje išeivijos leidyklų išleistų knygų parodą.

Parodos atidarymas numatytas 1990 gegužės mėn. Martyno Mažvydo bibliotekos patalpose. ,,Į laisvę fondas'' buvo pakviestas parodoje dalyvauti ir jau išsiuntė savo išleistų leidinių siuntą. Parodos rengėjai numato lankytojams išleisti ir specialų lankstinuką su informacija apie kiekvieną leidyklą.

LKRŠ AKCIJA — KNYGOS LIETUVAI

Prieš pat Kalėdas redaktorių, o taip pat ir daugelį išeivijos lietuvių, pasiekė Lietuvių katalikų religinės šalpos ir Lietuvių informacijos centro 4 psl. patraukliai išdėstytas žiniaraštis, pavadintas ,,Žinios'', Nr. 2 (7). Nenumeskime jo, bet atsidėję perskaitykime.

Kun. Kazimieras Pugevičius, LKRŠ vedėjas rašo: ,,Lietuvai reikia ne tik arnotų ir kielikų, bet ir knygų — religinių, pasaulietiškų, visomis kalbomis. Iš Lietuvos rašoma — ,mums reikia visko, nuo Biblijos iki komikų'. Lietuvių katalikų religinė šalpa kviečia visus įsijungti į ,,KNYGOS LIETUVAI'' akciją. Lietuva vėl tapusi misijų kraštas. Lietuvos dvasinis gyvenimas, anot vienos viešnios iš Lietuvos, yra kaip tundra — pavasarį gražiai sužydi, tačiau po paviršium glūdi įšalusi žemė''.

Toliau rašoma: ,,...Dėl darbo nesiskundžiame... Einame ir eisime į amerikiečių bei tarptautinius fondus, belsimės į jų duris, jei tik tą ėjimą jūs įgalinsite savo auka. Tegul šie prašymai iš Lietuvos jums kalba ir atveria jūsų širdis bei banko knygutę''. — O tų prašymų ir LKRŠ atliktų darbų žiniaraštyje — pilni du puslapiai.

Tad pasiųskime savo auką ir išrašykime čekį: **Lithuanian Catholic Religious Aid, 351 Highland Blvd., Brooklyn, NY 11207.**

LIETUVIŠKŲ STUDIJŲ CENTRAS

CENTER FOR LITHUANIAN STUDIES, INC.

Gyvenamojo momento įvykiai reikalauja iš mūsų būti aktyviais ir padėti savo darbu, konkrečiais būdais ir lėšomis besilaisvinančiai tautai.

Lietuviškų studijų centras yra nepelno korporacija, jos nariai ir aukotojai pilnai atleidžiami nuo JAV valstybinių pajamų mokesčių. (Nario metinis mokestis — 25 dol., garbės nario — 100 dol. ir daugiau, didesnių sumų aukotojai mielai laukiami.)

Šalia savo pagrindinių uždavinių — finansuoti lietuviškų studijų ir veikalų paruošimo darbą JAV — Lietuviškų studijų centras yra pasiryžęs padėti du konkrečius projektus:

1. Talkininkauti, bendradarbiauti ir finansiškai paremti Lietuvių informacijos centro (LIC) New Yorke ir Vašingtone darbą, ypač praplečiant ir sustiprinant Vašingtono LIC įstaigą.

2. Suorganizuoti Lietuvoje privačią spaudos įstaigą, kuri ruoštų ir spausdintų knygas bei leidinius, būtinus ir svarbius tiek Lietuvai, tiek ir išeivijai. Tokiai įstaigai parūpinti modernią kompiuterinę aparatūrą ir kitaip jos veiklą remti.

Šitie du projektai numatomi įvykdyti šiais 1990 metais, tad mielus *Į laisvę* skaitytojus, visus mūsų bičiulius bei prietelius Lietuviškų studijų centras kviečia nedelsiant atsiliepti savo dosniomis aukomis. Čekius išrašyti ir siųsti: **Center for Lithuanian Studies, Inc., Mr. K. Dočkus, 1901 South 49th Ct., Cicero, IL 60650.**

Į LAISVĘ FONDAS LIETUVIŠKAI KULTŪRAI UGDYTI

Prieš trisdešimt metų Čikagoje būrelis prie *Į laisvę* susispietusių bičiulių įsteigė ,,Į laisvę fondą lietuviškai kultūrai ugdyti''. Fondas ryžosi organizuoti ir skatinti bei remti studijas lietuviškos kultūros ir rezistencijos klausimais ir leisti veikalus, kurie išeivijai ir Lietuvai labiausiai reikalingi. Savo darbą fondas pradėjo 1961 metais, kai išėjo pirmoji fondo išleista knyga — Vytauto Mačernio ,,Poezija''. Jubiliejų žadame plačiau paminėti sekančiuose *Į laisvę* numeriuose.

Žemiau spausdiname sąrašą ,,Į laisvę fondo'' išleistų leidinių, kurių dar galima gauti. Netrukus išeis ir nauja kun. dr. Antano Paškaus knyga ,,Asmenybė ir religija''. Anglų kalba yra baigiama ruošti dr. Adolfo Damušio knyga ,,Milestones of Resistence in Lithuania''. Taip pat susitarta finansuoti Lietuvoje leidžiamą Adolfo Ramanausko-Vanago, paskutinio Lietuvos partizanų vado, prisiminimų knygą.

Paremkime ,,Į laisvę fondo'' darbą, tapdami jo nariais su 25 dol. įnašu, čekį išrašant ,,Į laisvę fondo'' vardu. Priimamos mielai ir didesnės aukos. Jos gali būti nurašomos nuo JAV pajamų mokesčių, jei čekį išrašysite ,,Center for Lithuanian Studies, Inc.'' vardu. Visus čekius siųsti ir knygas užsisakyti šiuo adresu: Į laisvę fondas, Alfonsas Pargauskas, 8908 W. Butterfield Ln., Orland Park, IL 60462, USA.

Dar yra likusių šių ĮLF leidinių:

Juozas Girnius, Žmogus be Dievo. Filosofinė ateizmo analizė. 1964.

Lithuania under the Soviets 1940-1965. Redaktorius V. Vardys. Išleido Frederic A. Prager leidykla 1965 Į laisvę fondo lėšomis.

Mykolas Viltis, Neparašyti laiškai. Poezija iš Lietuvos pogrindžio. 1966.

Lietuvių literatūra svetur 1945-1967. Redagavo K. Bradūnas. 1968.

Vladas Ramojus, Kritusieji už laisvę. II tomas. 1969.

Juozas Brazaitis, Raštai, šeši dideli tomai. Redagavo Č. Grincevičius ir A. Skrupskelienė. Šeštajame tome perspausdinta anksčiau N. E. Sūduvio vardu išleista ,,Vienų vieni'' knyga.

Aloyzas Baronas, Mirti visada suspėsi. Romanas iš Lietuvos partizanų gyvenimo. 1981.

Kęstutis K. Girnius, Partizanų kovos Lietuvoje. 1987 ir 1989.

Antanas Paškus, Evoliucija ir krikščionybė. 1988.

PRAŠYMAS: jei kas savo bibliotekoje turėtų atliekamų Keliuočio ,,Dangus nusidažo raudonai'' ir Daumanto ,,Partizanai'' III laidos egzempliorių, maloniai prašomi juos pasiųsti Alfonsui Pargauskui aukščiau nurodytu adresu. Ačiū!

Alp(LKA) 3082
1989/90
Nr.107(144)

Šio numerio kaina 3.50 dol.